

**TURUN
YLIOPISTO**

Lapsuus ja nuoruus János Kádárin Unkarissa
Muistitietotutkimus koetusta ja kerrotusta arjen kulttuurista

Hartikainen Tiina
Pro gradu -tutkielma
Kulttuuriperinnön tutkimus

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Turun yliopisto
Kesäkuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/

Humanistinen tiedekunta

HARTIKAINEN, TIINA: "Lapsuus ja nuoruus János Kádárin Unkarissa – Muistitietotutkimus koetusta ja kerrotusta arjen kulttuurista"

Pro gradu -tutkielma, s. 98, 2 liites.

Kulttuuriperinnön tutkimus

Kesäkuu 2020

Unkarin lähihistorian monimerkityksellisimpiin jaksoihin luetaan János Kádárin hallinnon kausi (1956–1988). Unkarin kansantasavallan politiikkaa leimasi vuoden 1956 kansannousun jälkeisessä ajassa poliittisen yleistilan vakauttaminen, elintason nostaminen ja yhteiskunnan asteittainen vapautuminen. Unkarilaisessa muistikeskustelussa 33 vuotta kestänyt sosialistinen vaihe tulkitaan edelleen monitahoisesti: toisaalta nostalgian kohteena, toisaalta vaikean menneisyysuhteen alustana.

Tässä tutkimuksessa Kádárin hallinnon reaaliosialistista arkea lähestytään lasten ja nuorten näkökulmasta. Mikrohistoriallinen tutkimusote tarkastelee subjektiivisia kokemuksia, jotka aktualisoituvat menneisyyttä representoivissa muistelukertomuksissa. Moniääninen primääriaineisto muodostuu puolistrukturoituna verkkokyselynä kerätyistä 11:stä muistelukertomuksesta. Aineistoa täydentävät Unkarissa toteutettu jatkohaastattelu sekä muistitietoa kontekstoiva aineisto, kuten Suomen Ulkoministeriön diplomaattiraportit.

Muistitieto on tutkimuksen post-sosialistisessa kontekstissa sekä tutkimuksen kohde että tutkimusmenetelmä. Muistelukertomuksissa sosialistinen arjen perintö rakentuu sosiaaliskulttuurisina konstruktoina. Lapsuus- ja nuoruusarkea lähestytään antropologisesti etnografisesti orientoituen, kulttuuriperinnön tutkimusperinteen viitekehykseen sitoutuen. Identiteettityön instrumentin – osallisuuskokemuksen – luonnetta tarkastelemalla ääneen pääsevät paitsi yksilöt myös kulttuuriperinnön äärellä edustettuina olevat yhteisöt.

Muistelukertomukset valaisevat Kádárin järjestelmän aikalaisluonnetta ja yksilöiden suhdetta sosialistiseen menneisyyteen poliittisen järjestelmän muutoksen jälkeisessä ajassa. Menneisyysuhteessa korostuu nostalgian ja poliittisen välinen jännite. Sosialistinen menneisyys sekä yhdistää että erottaa ihmisiä. Poliittissävyyisen muistelukerronnan temporaalirakenteita tarkastelemalla havaitaan muistitiedon paikallisten ja subjektiivisten merkityksien rakentuvan osana laajempaa aikalaispoliittista kontekstia.

Tutkimuksessa lähestytään auktorisoimattoman perintödiskurssin muotoja – auktorisoidun perintödiskurssin merkitsemissä paikoissa. Sen lisäksi, että tutkimus tuottaa aineistoa – subjektiivisten menneisyysreferenssien valossa – historioiden käytön tavoista, kuvaa se myös poliittissävyyisen menneisyyden tapaa läpäistä yksilöllisiä ja yhteisöllisiä identiteettejä. Lapsuus- ja nuoruusarjen muistelukertomukset havainnollistavat lapsuuden ja nuoruuden poliittisen sosialisoinnin kehyksiä sekä sivuavat muistin ja unohtamisen politiikkaa. Tutkimus tarjoaa ainutkertaista aineistoa tulevien historioitsijoiden käyttöön.

Asiasanat: *muistitieto, konstruointi, identiteetit, arki, poliittinen järjestötoiminta, kulttuuriperintö, menneisyysuhte, nostalgia, lapsuus, nuoruus, Unkari*

1 SISÄLTÖ

1	Johdanto	1
1.1	Teoreettinen viitekehys	5
1.2	Avainkäsitteet.....	9
1.3	Kirjallisuuskatsaus	12
1.4	Tutkimuseettiset näkökulmat	14
2	Muistitieto tutkimuskohteena	19
2.1	Metodologiset valinnat.....	21
2.2	Elämäkerrallisissa teksteissä muistellut identiteetit	25
2.3	Aineiston lukutapa ja tulkintakehykset	26
2.4	Aineiston rajaus ja esittely	29
3	Unkarin kansantasavallan vaiheista	31
3.1	Lyhyesti sosialismista ja poliittisesta järjestötoiminnasta Unkarissa	31
3.2	Kádárin Unkarin sisä- ja ulkopoliittiset kontekstit	33
3.3	Kulttuurilla viritettyjä identiteettien paikkoja	37
4	Muistellut arjen todellisuudet	40
4.1	Moniääninen arki ja arjen rakenteet	40
4.2	Arjen sosiaalisesti merkityt paikat	47
4.3	Kasvatus, koulutus ja järjestötoiminta	54
4.4	Konstruoidut identiteetit.....	61
5	Muistitiedon suhde menneisyyteen	67
5.1	Muistitieto metodologisena orientaationa	67
5.2	Muistien kohtaamisia ja konflikteja	70
5.3	Muistelun sävyistä: nostalgiaa ja ripaus melankoliaa	75
5.4	Historiakerronta ja kerronnan keinot.....	78
6	Loppuyhteenvedo ja pohdintaa	83
7	LÄHTEET:	89

LIIITTEET

Liite 1: Tutkimuskyselylomake

Liite 2: Tutkimusyhteistyökumppaneiden esittelytekstit

1 Johdanto

Meillä oli kotona keskenämme tapana, osittain ilmiantajien ja kirjesensuurin takiakin, nimittää Neuvostoliittoa mämmäksi. Hän voi olla oikukas, epäoikeudenmukainen, joskus irstailakin, ja meillä voi olla hänestä paljon surua, mutta silloinkin hän on meidän mämmämme, ei tulisi mieleesikään, että nostaisit häntä vastaan ero-oikeudenkäynnin. – György Konrád, Häirikkö (1982)

Toisen maailmansodan jälkeisessä Unkarissa vuosi 1956 merkitsi käännettä: Unkarin kansantasavallan pääministeriksi (1956–1958, 1961–1965) ja sosialistisen työväenpuolueen pääsihteeriksi (1956–1988) nousi János Kádár. Kuten György Konrád romaanissaan *Häirikkö* kirjoittaa,¹ Kádárin Unkarin ja Neuvostoliiton välinen suhde oli sodan jälkeisessä ajassa – ja etenkin kansannousun tapahtumien seurauksena – mutkikas: ulkopoliittisesti Unkari oli edelleen vahvasti riippuvainen Neuvostoliitosta, mikä kuitenkin mahdollisti samalla tietyt sisäpoliittiset vapaudet. Kádárin "pehmodiktatuurinen hallinto"² tuli tunnetuksi "gulassikommunismista"³. Käytännössä käsite tarkoitti yhteiskuntaan ilmestyviä vapaan markkinatalouden muotoja, maan asteittaista avautumista länteen sekä hallituksen ja ihmisten välisen vuoropuhelun lisääntymistä. Edeltäjänsä, Mátyás Rákosin, hallintoa kohtaan koettu tyytymättömyys ja stalinistisen terrorin pelko heijastuivat edelleen päivittäiseen elämään. Kádárin järjestelmän implementoimat muutokset alkoivat kuitenkin vähitellen realisoitua myös ihmisten arjessa: elämästä tuli suhteellisesti vauraampaa ja asteittain vapaampaa.⁴ Poliittisten linjausten muutosten taustalla arvioitiin osittain olevan Kádárin henkilöhistorian vaikutus:

Kádárin vilpittömyyttä ja hyvää tahtoa ei ole aihetta epäillä. Kádár on luonteeltaan ja tavoiltaan yksinkertainen, melkein pä askeettinen mies ja pitää epäilyksettä, vaikeissa olosuhteissa, silmämääränään Unkarin parasta. Hän on itse, omassa ruumiissaan (kidutettiin säälimättömästi vankilassa Rákosin aikana) joutunut kokemaan, mihin kommunistinen terrori saattaa johtaa, joten on psykologisestikin ymmärrettävää, että hän katsoo ajan kypsytneen kansanyhteisön luomiseen yli puolue- ja luokkarajojen. ”Joka ei ole meitä vastaan, on meidän puolellamme” on syystä Kádárin uuden linjan tunnuslause.⁵

Neuvostoliiton purkaututtua vuoden 1991 lopulla merkitsi käänne paitsi Unkarissa myös muissa itäisen Euroopan maissa ajanjaksoa, jota leimasi sosialistisen menneisyyden uudelleenkirjoittaminen. Entisten neuvostovallanalaisten arkistojen avautuminen avasi

¹ Konrád 1982. 128: Häirikkö (A csinkos) kuvaa yhteiskuntakriittisesti Unkaria toisen maailmansodan päättymisen ja 1970-luvun välisessä ajassa. Kirja kertoo, kuinka sosialistinen hallinto mm. sulki toisinajattelijoita mielisairaalaan.

² Anssi Halmesvirran käyttämä termi (2008).

³ Taloustieteessä markkinasosialismi.

⁴ Lahdelma 2016.

⁵ UMA. R-1. Palas, 1963, 5: Suurlähettiläs Reino Palas kuvaili Kádária näillä sanoin raportissaan.

pääsyn poliittista päätöksentekoa, kommunistidiktatuurin toimittamia rikoksia ja ihmisten arkielämää koskeviin aineistoihin.⁶ Sittemmin – post-sosialistisen käänteän myötä – historioitsijoiden pyrkiessä ymmärtämään sosialismin aikakautta moniulotteisemmin kääntyivät useat heistä muistitiedon, haastattelujen ja muiden suullisten aineistojen puoleen.⁷ Tämä tutkimus kiinnittyy osaltaan tähän menneisyyskäsitystä demokratisoivaan aaltoon: muistitietona historian tutkimuksen piiriin liittyvät uudet unkarilaiset subjektit ja arkiset kokemukset pyrkivät lisäämään suvaitsevaisuutta erilaisia menneisyystulkintoja kohtaan.⁸ Yksittäisten ihmisten kokemukset ja muistellut kertomukset avaavat uusia menneisyyden maisemia, joiden kautta tavoitettavissa on myös jotain yleistä ja yhteistä.⁹

Tutkimuksessa kuvataan unkarilaista menneisyysuhdetta erittelemällä arjen poliittista kulttuuria János Kádárin ajalta muisteltujen subjektiivisten lapsuus- ja nuoruuskokemusten kautta.¹⁰ Mikrohistoriallisen tutkimuksen lähtökohtana on aikalaistodellisuuden marginaalien, lasten ja nuorten, näkökulma. Tutkimus ei kuitenkaan edusta yhteiskuntatieteellistä lapsi- tai nuorisotutkimusta. Käsittelen lapsena ja nuorena koetun rakentumista aikuisuuden muistelun osana, jolloin muistitiedossa aktualisoituvien menneisyyden kokemusten tulkinnallinen luonne on presentistinen. Muistelukertomuksissa säilytetään ja välitetään eteenpäin aineetonta sosialistista kulttuuriperintöä: kertomukset arjesta sisältävät hiljaista tietoa, joka peilaa paitsi yksilön myös yhteisön arvokäsityksiä ja (aikalais)arjen rakenteita.¹¹ Tutkimuksen pääpaino on muistitiedon konstruointiprosessin tarkastelussa.

Tutkimuskohteen valintaa on edeltänyt verrattain pitkä suhde kohdekulttuuriin ja itseni välillä: jo ennen yliopisto-opintoja kiinnostuin Unkarin kulttuurista maassa vietetyn lomamatkan seurauksena. Sittemmin säännölliset vierailut Karpaattien altaalla, maassa vietetyt jaksot sekä unkarin kielen opintojen aloittaminen ovat tuoneet unkarilaiskulttuuria koskevat kysymykset lähemmäs tutkivaa mieltäni. Opintojen edetessä vierailujen luonteeseen on enenevästi vakiintunut – etnografialle luonteenomainen – kenttäaineiston kerääminen joko kenttäpäiväkirjana tai havainnointimuistiinpanoina. Säännöllinen – ja enemmän tai vähemmän tietoinen – kenttätöskentely on yhtäältä kehittänyt kulttuurista

⁶ Gradsnova 2016, 38; Köresaar & Jöesalu 2016, 47.

⁷ Grönholm 2017; Leinarte 2016, 14.

⁸ Teräs 2000, 360.

⁹ Frigren 2017, 57; myös Radstone 2000, 12.

¹⁰ Ks. Latvala 2013, 12.

¹¹ Karhunen 2013, 268–270.

lukutaitoani, toisaalta auttanut havaitsemaan paikalliskulttuurille merkityksellisiä tutkimusteemoja sekä kehittänyt itseni ja kentän välistä suhdetta.

Unkarin poliittissävyyisen lähihistorian tarkastelu näyttäytyy nykyhetkessä aktuaalilta. Päiväpolitiikkaa seuranneet yhdistävät Unkarin otsikoihin, jotka liittyvät joko kansallismieliseen populismiin, maahanmuuttokysymyksiin¹², ihmisoikeuksiin¹³, lehdistön vapauteen¹⁴, Unkarin ja Euroopan Unionin tulehtuneeseen suhteeseen¹⁵ tai viimeisimpinä Orbánin itselleen ajamiin poikkeusvaltuuksiin¹⁶. Edellisvuonna Berliinin muurin murtumisen 30-vuotispäivä nosti niin ikään neuvostososialismiin liittyvät kysymykset hetkellisesti pinnalle. Tutkimusyhteistyökumppanin EN37 kommentti: "Mielestäni tämä on tärkeä [tutkimus]alue, tällaiselle tutkimukselle on paljon tarvetta", vihjaa myös siihen, että tutkimustematiikan alle laskeutuvien muistojen käsittelylle on kysyntää.

Henkilökohtaisiin havaintoihini nojaten¹⁷ politiikka on merkittävä ja läsnä oleva osa unkarilaista arkea: pinnallisesti alkava keskustelu kääntyy usein kohti poliittiskulttuurisia keskusteluaiheita nostaten pintaan voimakkaitakin kannanottoja. Tutkimukseni osaltaan taustoittaa tämän väkevän (arjen) poliittisen kulttuurin kiintopisteitä; menneiden aikaistodellisuuksien ja arkisten kokemuslottuvuuksien subjektiivisia kerroksia, joista nyky-Unkarin poliittinen todellisuus rakentuu. En kuitenkaan väitä, että tutkimukseni pystyy itsessään selittämään Fideszin hallinnoiman Unkarin poliittista nykytodellisuutta, mutta tutkimukseni havainnollistaa niitä subjektiivisia menneisyyden maailmoja, joita vasten maan poliittista valtarakennetta kommentoivat unkarilaiset maailmaansa tulkitsevat; sitä, millaisista sisäisistä taustoista käsin yksilöt muodostavat politiikkaa käsittelevää ajatteluaan.¹⁸

Pro gradu -tutkielmani aihevalinta pohjaa Unkarissa viettämäni vaihto-opintovuoteen (2016–2017), jolloin huomioni kiinnittyi paikallisten aktiivisesti – yllättävissäkin asiayhteyksissä – jakamiin sosialismin aikaisiin lapsuusmuistoihin.¹⁹ Nämä jaetut muistikuvat resonoiivat myös itsessä ja herättivät tarpeen samaistua kokemuksiin. Olin suunnitellut tätä ennen tutkielmaa unkarilaisesta kansanuskosta. Alustava aiheeni sai

¹² Theguardian.com 2015.

¹³ Esim. Dooley, Stacey: Gypsy Kids in Crisis -dokumentti (2018).

¹⁴ Esim. Freedomhouse.org 2020.

¹⁵ Esim. Hs.fi 2019.

¹⁶ Esim. Theguardian.com 2020a. Katso myös Theguardian 2020b.

¹⁷ Kenttäpäiväkirja 2016.

¹⁸ Ks. Latvala 2013, 12.

¹⁹ Kenttäpäiväkirja 2016; ks. myös Coffey 1999, 57.

kuitenkin väistyä, kun tutkivaa mieltäni alkoi askarruttaa kysymys: "Miksi nämä muistot läpäisevät näin intensiivisesti nykyisyyttä?" Tahtotilani ymmärtää syvemmin tätä kulttuurin sisältä noussutta aikakautta, sen luonnetta ja siihen liittyviä merkityksiä kasvoi.

Tutkimukseni pääkysymys muotoutuu seuraavasti:

1. Millaisena ja miten János Kádárin Unkarissa eletty sosialistinen arjen perintö rakentuu muistitiedossa ja millaisiin muistin paikkoihin muistot kiinnittyvät?

Pääkysymys jakautuu edelleen kahteen tarkentavaan alakysymykseen:

a. Miten osallisuuden ja osattomuuden kokemukset rakentuvat sosialistisen lapsuuden ja nuoruuden muistelun osana?

b. Mitä sosialismin kehystämästä lapsuudesta ja nuoruudesta halutaan muistaa ja säilyttää tuleville sukupolville?

Tämä tutkimus esittelee muistoja, käsityksiä ja tulkintoja sosialistisesta lapsuus- ja nuoruusarjesta sekä kuvaa muistojen, käsitysten ja tulkintojen rakentumista muistitietona.²⁰ Tutkimuksen kysymyksenasettelussa välittyy tavoite kuvata sitä, *millaisena ja miten* Unkarin kansantasavallassa eletty, koettu ja nykyhetkestä käsin muisteltu lapsuus- ja nuoruusarki rakentuvat vuonna 2019 kerätyissä, luonteeltaan elämäkerrallisissa, muistelukertomuksissa? Kokemukselliset rakenteet, jotka selittävät ja auttavat ymmärtämään ja arvioimaan yksilön edustaman yhteisön todellisuutta, sitovat tutkimusaiheen aineettoman kulttuuriperinnön piiriin.²¹

Esittelen tutkimuksen kuudesta luvusta ensimmäisessä (Johdanto) tutkimuksen, tutkimuskirjallisuuden kautta rajatut, tieteenfilosofiset lähtökohdat. Luvussa kaksi (Muistitieto tutkimuskohteena) keskityn tutkimusaineiston esittelyyn ja metodologisten valintojen kuvaamiseen. Kolmas luku (Unkarin kansantasavallan vaiheista) syventää tulkitsevaa metodologiaosuutta aikalaistodellisuutta kehystävän asialuvun muodossa. Luvussa neljä (Muistellun arjen todellisuudet) tarkastellaan lapsuus- ja nuoruusarjen rakenteita ja identiteettejä aikaan ja sosiaalisesti merkittyihin paikkoihin kiinnittyen. Tutkimusaineistosta nousseen menneisyysuhteen luonnetta – kulttuuriperinnön näkökulmiin kytkeytyen – käsittelen kappaleessa viisi (Muistitiedon suhde menneisyyteen). Tutkimuksen päättävä luku kuusi (Loppuyhteenveto ja pohdintaa) paitsi syntetisoi tutkimukseni tulokset myös syventyy etnografiseen reflektioon tutkimusprosessin kulusta.

²⁰ Heimo 2010, 14.

²¹ Karhunen 2013, 269.

1.1 Teoreettinen viitekehys

Huolimatta siitä, että tutkimus ankkuroituu metodologisesti suomalaiseen muistitietotutkimuksen traditioon (metodologiasta ja ontologisista lähtökohdista tarkemmin luvussa 2), keskustelee luonteeltaan poikkitieteellinen tutkimusaiheeni aktiivisesti kulttuuriperinnön tutkimuksen kanssa. Tutkimuksesta on tunnistettavissa antropologisesti orientoitunut ote niin metodologiaa kuin eettisiä valintoja arvioitaessa: etnografinen lähtöasetelma tutkimuskysymysten asetannassa ja aineistonkeruumenetelmien valinnassa sekä kulttuurirelativismiin huomioiminen ovat ohjanneet ja määrittäneet kauttaaltaan refleктоivaa tutkimusprosessini kulkua.

Yhteiskuntateoreetikko Jürgen Habermas jakaa muistitiedon kulttuurien tutkimuksen tietoteoreettisessa kolmikentässä *selittävään*, *ymmärtävään* ja *kriittiseen* tutkimustapaan. Tutkimukseni asemoituu kriittis-emansipatorisen muistitiedon piiriin, mutta rajaus suhteessa ymmärtävään tai selittävään muistitietotutkimukseen on tulkinnanvarainen.²² Muistitietotutkija Riina Haanpää on selventänyt muistitutkimuksen epistemologisia haasteita toteamalla,²³ ettei muistitietotutkimuksen sitominen tiukkaan tietoteoriaan edes ole tarkoituksenmukaista, sillä epistemologiset tasot voivat ilmetä tutkimuksessa limittäin. Tällöin tietoteoria on ainoastaan lähtökohta. Muistitiedon luonnetta lähestytään tutkimuksessa sen omin ehdoin: uutena poikkitieteellisenä tutkimuskohteena, tutkijan ja tutkimusyhteistyökumppaneiden välisessä vuorovaikutuksessa syntyneenä subjektiivisena ja monimerkityksellisenä rekonstruktiona sekä tutkijan refleктоivaa paikantamista edellyttävänä ja kontekstualisoituvana tietona.²⁴

Sosialismin aikaiseen lapsuus- ja nuoruusarkeen ei ole suoraa pääsyä, vaan sitä on tarkasteltava osittain epätäydellisinä representaatioina.²⁵ Tietoteoreettisesti tutkimus sitoutuu tällöin sosiaalisen konstruktionismin viitekehykseen.²⁶ Ymmärrän muistellun arjen ja muisteltujen identiteettien rakentuvan paitsi tietyssä sosiaalisessa myös tietyssä kulttuurisessa ja poliittisessä kontekstissa – paikkaan ja aikaan sidottuna toimintana. Tutkimuksen arkeen, muistitietoon ja yksilön identiteettityöhön kohdistunut kiinnostus liittyy tutkimuksen *History from below* -tutkimusperinteeseen²⁷ mikrohistoriallisten

²² Haanpää 2008, 46; Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40.

²³ Haanpää 2008, 46.

²⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40; Fingerroos 2004, 85–86; Abrams 2016, 6–7.

²⁵ Piattoeva, Silova & Millei 2017, 7.

²⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 36–37; Kuusela & Saastamoinen 2000.

²⁷ *History from below* -tutkimus alkoi kiinnittää huomiota paitsi aiemmin vaiennettujen marginaaliryhmien historiaan myös uusiin lähdeaineistoihin. Tarkemmin esim. E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (1963); Donnelly 2011, 40 & 44; Rustin 2000, 40–41; Peltonen 1996, 32.

menneisyyden tapahtumien, kokemusten ja muistin paikkojen tuottaessa (uusia) merkityksiä. Muistitieto välittää tietoa myös muisteluhetken arvoista ja asenteista. Tällöin subjektiiviset muistelukertomukset osallistuvat kulttuuriperinnön uudelleen määrittämiseen ollen epävirallista *arjen kulttuuriperintöä*, joka rekonstruoii menneisyyden palvelemaan muisteluhetken tarpeita,²⁸ kuten kertomaan identiteeteistä ja olemassaolon merkityksistä.²⁹

Muistelukertomukset poliittisesta kulttuurista ja lapsuus- ja nuoruusarjesta ymmärtää epistemologisesti elävänä aineettomana kulttuuriperintönä, jonka merkitys rakentuu ennemmin arvona kuin sisältönä. Kulttuuriperinnön autenttisuus – ja arvo – nojaa lopulta ihmisten sille arjessa antamiin merkityksiin. Tätä vasten kaikki sosialismista jääneet jäljet voivat saada (yksityisen) kulttuuriperinnön arvon, joka syntyy muistelijoiden kertoessa säilyttämisen arvoiksi ja tutkimuksena dokumentoitaviksi valikoituneista henkilökohtaisista kokemuksista ja tapahtumista.³⁰ Lähtökohtana on muistitiedon ja muistamisen konstruoinen prosessin tarkastelu paitsi yksityisten muistelukertomusten kautta myös sivuten yhteisöllisen muistin aluetta. Muistitietoaineisto liittyy osaksi kulttuuriperintökeskustelua muistellut äänet samalla kyseenalaistaen ja osin täydentäen yhteis(öllis)tä muistia. Tutkimus asettuu limittäin kriittisen ja analyttisen kulttuuriperintöntutkimuksen tutkimusperinteen kanssa.³¹

Muistin politiikkaa ja muistin kollektiivista luonnetta sivuttaessa lähestytään kulttuuriperinnön tutkija Laurajane Smithin auktorisoidun perintödiskurssin (*Authorized Heritage Discourse*) tematiikkaa.³² Auktorisoidun perintödiskurssin käsitteellä Smith viittaa länsimaiseen hegemoniseen asetelmaan, joka vallitsee määriteltäessä ja arvotettaessa perintöä institutionaalisella tasolla.³³ Sosialistista järjestelmää tarkasteltaessa auktorisoitu perintödiskurssi ilmenee vallan läpäistessä yksilöiden elämää – vaikuttaen ja rakentaen kollektiivisia ja kulttuurisia (sosialistisia) identiteettejä sekä tuottaessa rajattua neuvostososialistista kuvaa kansakunnasta. Tutkimusasetelmassa kulttuuriperintö löytyy tällöin diskurssien rajaamasta prosessista, jossa neuvotellaan menneisyyden merkityksistä ja arvoista tarkasteluhetken motiiveista käsin.³⁴ Tutkimusaineisto tekee esimerkein havaittaviksi, millaisia julkisen makrotason ja yksityisten mikrotason (auktorioimattoman

²⁸ Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 16.

²⁹ Yksilölle perinne voi olla myös yksikkö tai muoto: tieto, ajattelutapa tai uskomus, joka luo uusia muotoja ja kytkee uuden perinteen vanhaan (Heimo 2010, 13).

³⁰ Smith 2006, 2, 3 & 6; Anttonen 2009, 1–3; Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 18.

³¹ Sivula 2017, 317–318; Smith 2012.

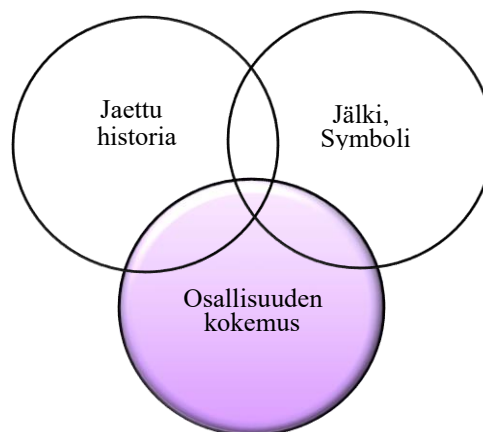
³² Smith 2006, 29–43.

³³ Smith 2006: lyhyesti esim. sivulla 4.

³⁴ Smith 2012, 537–540; Smith 2006, 29–43.

perintödiskurssin³⁵) välisiä kulttuuriperintökeskusteluja käydään sekä muisteluhetkellä että muistellussa ajassa.

Muistitieto on yhteydessä *kulttuuriperintöprosesseihin*, joissa tuotetaan arvoa ja merkityksiä historiallista tietoa tai muistitietoa hyödyntämällä. Teollista kulttuuriperintöä tutkineen Anna Sivulan teoreettisessa mallissa kulttuuriperintöprosessissa ilmenee kolme identiteettityön instrumenttia: *jaettu historia*, *osallisuuden kokemus* ja *menneisyyden jälki ja/tai symboli* (Kuva 1). Sivulan mallissa identiteettityö voi olla luonteeltaan omaksuvaa, historioivaa tai monumentalisoivaa. Tämä tutkimus liikkuu omaksuvan ja historioivan identiteettityön alueella. Varsinaisen kiinnostuksen kohteena on kuitenkin muistitiedossa rakentuvien *osallisuuskokemusten* kuvaukset. Osallisuutta koetaan jaetusta historiasta, ja osallisuuden kokemus kohdistetaan menneisyyden jättämiin jälkiin tai symboleihin.³⁶ Osallisuuden kokemus ei kuitenkaan ole sama asia kuin kokemus *osallistumisesta*, joka voi olla luonteeltaan passiivista ulkoisessa rakenteessa toimimista, mihin kuitenkin liittyy (uusien) merkitysten antamisen potentiaali. Henkilökohtaisten – toimijuuksiin perustuvien – muistojen kertominen vahvistaa osallisuutta tai osattomuutta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan niitä muotoja, joita osattomuudelle tai osallisuudelle muistitiedossa tuotetaan.

Kuva 1: *Kulttuuriperintö rakentuu jaetusta historiasta ja osallisuuden kokemuksesta menneisyyden aineellisiin tai aineettomiin jälkiin. Tutkimus keskittyy identiteettityön instrumenteista osallisuuden kokemuksen luonteeseen. (mukaihen Sivula 2015)*

Osallisuuskokemusta tarkatessa lähestytään *kokemustila*-käsitteelle rinnasteisia elementtejä. Saksalaishistorioitsija Reinhart Koselleckin teorisoimat³⁷ *kokemustilan* ja *odotushorisontin* käsitteet kohdistavat huomion muistitiedon temporaalirakenteiden monikerroksellisuuteen,

³⁵ Myös käsitteet "Heritage from Below" ja "Subaltern Heritage Discourse" (Smith 2006, Passim).

³⁶ Sivula 2015, 64–67.

³⁷ Koselleck 1985, 271–276. Tarkemmin "kokemustilan" ja "odotushorisontin" käsitteistä kappaleessa 5.1.

joka on historioitsija Kari Terästä lainaten,³⁸ "välttämätöntä kokemuksellisen kerronnan ymmärtämiseksi." Muisteluhetkellä menneisyys ja tulevaisuus kietoutuvat toisiinsa, kun muistitiedossa rakentuvissa kokemustiloissa läsnä ovat a) muisteltu lapsuus ja/tai nuoruus, b) muisteluhetkellä menneisyydestä tuotetut tulkinnat ja c) tulevaisuuteen suunnatut – kokemusmuistoihin pohjautuvat – odotukset. Lapsuuden tai nuoruuden kokemus osallisuudesta tai osattomuudesta poliittisävyisessä toiminnassa kehystää muisteluhetkellä rakentuvaa odotushorisonttia.³⁹ Tutkimuksessa liikutaan myös *muisteltujen* kokemustilojen ja odotushorisonttien äärelle.

Kokemukset paljastavat valtaan liittyviä kerrostumia yksilön omaelämäkerrassa ja sen, mikä vallan ja kokemuksen välinen suhde on (ollut). Muistitiedossa toisin sanoen nimitään – yksittäisen henkilön näkökulmasta – vallan, politiikan ja kokemuksen yhteyksiä. Tutkimus sivuaa sitä, millaista pitkäkestoista (diskurssitasoista) valtaa käy muistin yli (*makten över minnet*).⁴⁰ Kenttäpäiväkirjaan Budapestissa kirjaamani havainto⁴¹ kuvaa auktorisoidun perintödiskurssin legitimoimia paikkoja sekä tähän liittyvän prosessin ymmärtämiseen pyrkivää katsettani:

Maisemassa huokuu ajan paikkoihin jättämät jäljet. Silmäilen Danuben molemmin puolin ja katseeni kuljettaa minut parlamenttitalon kautta 1900-luvun taitteeseen, Budan linnan edustalla keskiajalle ja vapaudensillalta unkarilaisten maahantulon hetkiin. On helppo ymmärtää, minkä vuoksi tietyt aikakaudet ja jäljet menneisyydestä hallitsevat historiakuvaa vahvemmin kuin toiset. Arkkitehtuurinen maisema ikään kuin kahlitsee huomion, halusipa sitä tai ei. Vapaudenpatsas Gellértin päällä tuntuu sekin kuin sulautuvan tähän kaikkeen saaden unohtamaan sen historian [...].

Tutkimuksen teoreettisen orientaation valossa päiväkirjasitaatti kuvaa tutkimuskentällä vallitsevaa kulttuurista asetelmaa, joka kehystää paitsi muistitiedon rakentumisen premissejä myös kulttuuriperintöprosessien tarkastelua. Muistettaessa, että yhteisölliseen muistiin vaikuttaminen julkisessa maisemassa on aina poliittisesti motivoitunutta ja hallintoitua toimintaa, päiväkirjaote konkretisoi osaltaan sitä tapaa, jolla maisemaa merkitsemällä on piirretty sekä symbolisia että tilallisia paralleleja. Tässä tutkimusasetelmassa auktorisoidun perintödiskurssin ymmärretään operoivan muistin politiikalle rinnasteisten teemojen parissa etenkin silloin, kun tarkastelun kohteena on yhteisön jäsenille valmiina annetut jaetut tarinat ja identiteetit, jotka eivät välttämättä perustu yhteisöstä tai sen jäsenistä lähtevään tunnistautumiseen.

³⁸ Teräs 2018.

³⁹ Koselleck 1985, 271–276.

⁴⁰ Ks. tarkemmin esim. Peter Aronsson (2000): "Makten Över Minnet: Historiekultur i Förändring".

⁴¹ Kenttäpäiväkirja 2020.

1.2 Avainkäsitteet

Tutkimuksen ontologisena lähtökohtana on yksilön subjektiivisesti määrittelemä todellisuus, jossa hän toimii aktiivisesti sosiaalisena ja kulttuurisena olentona. Tutkimukselle tärkeä epistemologinen pohdinta ihmisen kokemuksista ja käsityksistä liittyy *muistin* ja *tiedon* luonteeseen, joihin paneudutaan perusteellisemmin luvussa 2. Muita lapsuuden ja nuoruuden muistelemisen tutkimiselle keskeisiä käsitteellisiä lähtökohtia ovat *kokemukseen* ja *kerrontaan*, *paikkaan*, *arkeen*, *identiteetteihin*, *poliittisuuteen* ja *kulttuuriin* liittyvät käsitykset ja käsitteisiin sidotut tutkimukselliset merkitykset.

Kokemus tarkoittaa tietyssä aika-paikassa-tilassa – osin sattumankaltaisesti – syntynyttä henkilökohtaista aistimusta tai toimintaa, joka sekä ruokkii kerrontaa että välittyy kerrontana.⁴² Kokemus toisin sanoen viittaa "[..] elämän varrella kartutettuun ja omakohtaisesti läpielettyyn arkitietämykseen asioista ja ilmiöistä, mikä tarjoaa [..] pääsyn tietoon [..]."⁴³ Subjektiivinen kokemus on aina ainutlaatuinen ja perustavanlaatuinen tapa ottaa vastaan eletty todellisuus. Monikulttuurisessa tutkimuskontekstissa kokemus-käsitteen merkityssisältö ei ole yksiselitteinen. Unkarin kielessä *kokemus* kääntyy sanaksi *élmény*, joka ei kuitenkaan sisällölliseltä merkitykseltään kannu yhtä laajaa merkitysrakennetta, joka siihen yhdistyy suomen kielessä. Kyselylomakkeessa verbi *kokea* on käännetty unkarin kielen verbiä *érez*⁴⁴ hyödyntäen. Kysymyksenasettelussa kokemukselle on tällöin jo lähtökohtaisesti rakentunut henkilökohtainen – tunnesidonnainen – merkitysrakenne. Aineistoa käännettäessä "kokemuksen" alle on laskettu tunnetason ja henkilökohtaista osallisuutta kuvaava muistelukerronta. Tutkimuksessa esiintyvä kokemukselle rinnasteinen yksikkö, *tapahtuma*, ei ole merkitysarvoltaan yhtä henkilökohtainen.

Kokemuksia ja tapahtumia muistellaan suhteessa *paikkaan*, mikä tukee muistamista ja argumentoi kerrottujen tapahtumien todenperäisyyden puolesta.⁴⁵ Tässä tutkimuksessa paikka on yhtäältä konkreettinen lapsuuden ja nuoruuden toimintaympäristö, toisaalta abstrakti menneisyyden maisema. Paikka on myös nykyisyydessä: muisteluhetkessä sekä kerronnan kuvaamassa odotushorisontissa. Paikka voi olla luonteeltaan joko yksityinen tai julkinen; arkinen tai juhlava; mutta enemmän tai vähemmän sosiaalisesti merkitty. Sovellettaessa käsitettä *muistin paikka (lieux de mémoire)*; joka on alkujaan historioitsija Pierre Noran laatima käsite, jolla hän viittasi eritoten kollektiiviseen muistiin ja

⁴² *Kerronta*-käsitteestä myös kappaleessa 2.2.

⁴³ Rautajoki 2018, 110.

⁴⁴ Suom. huom. *tuntea*; myös refleksiivisesti henkinen tai fyysinen tila.

⁴⁵ Heimo 2010, 163.

kollektiivisiin identiteetteihin,⁴⁶ tarkastellaan yhteisöön kuuluvan yksilön tapaa muistella ja tulkita menneisyyttään tiettyä aineellista tai aineetonta jälkeä tai symbolia vasten.

Arkea lähestytään tutkimuksessa yhtäältä jokapäiväisenä ja arkisena asiana,⁴⁷ toisaalta arkisia toiston ja rutiinin piirteitä saaneena *erityisenä* (ts. juhlanan tai pyhänä), jolloin arki on samanaikaisesti kaikkialla ja ei missään. Tätä vasten tutkimus sanoutuu irti dikotomisesta "arjen" ja "erityisen" välisestä ajattelusta.⁴⁸ Lapsuus- ja nuoruusarki ymmärretään luonteeltaan dynaamisena ja moniulotteisena: arjessa on paikkoja, joista käsin rutiineihin sekä yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin ja muutoksiin on mahdollista vaikuttaa,⁴⁹ vaikka ajanjakso merkitsee myös elämänvaihetta, jossa vaikuttamismahdollisuudet arjen sisältöön nojaavat voimakkaasti sosiaaliseen kontekstiin sekä poliittisyhteiskunnalliseen tilanteeseen. Arjen dimensioita ovat ajallisuus, spatiaalisuus ja toistuvuus.⁵⁰

YK:n yleissopimus määrittelee *lapsuuden* ja *nuoruuden* ikään perustuvana ajallisena jaksona.⁵¹ Kádárin Unkarissa "lapsi" viittasi (poliittisessa yhteydessä) 7–14-vuotiaisiin ja "nuori" 15–30-vuotiaisiin.⁵² Post-sosialistisen Unkarin kontekstissa käsite *sosialistinen lapsuus*⁵³ avautuu verrattain relevanttina. Käsite kehystää sitä muistojen maailmaa, johon tutkimusyhteistyökumppanit muistellessaan palaavat. Tutkimuksessa *sosialistinen lapsuus ja nuoruus* rakentuvat henkilökohtaisten – aika-paikka-sidonnaisten – kokemusten ja sosiaalisten suhteiden summana, jonka määrittää samaten yksilön suhdetta itseän, läheisiin, yhteisöön, yhteiskuntaan ja ympäröivään maailmaan.⁵⁴ Lapsuus ja nuoruus rakentuvat – arjen tapaan – sosiaalisesti ja kulttuurisesti läpäisten myös aikuisuuden arkea. Menneisyyden kokemukset ja tapahtumat ovat osa henkilökohtaista omaelämäkertaa ja näin ollen läsnä nykyisyydessä muistoina ja kertomuksina.⁵⁵ Muistelukertomuksessa lapsuudesta ja nuoruudesta tavoitetaan jälkikäteen tuotettu rekonstruktio, jossa ajallisesti laveaa jaksoa tarkastellaan yksittäisiksi kiteytyneiden kertomusten kautta.⁵⁶

⁴⁶ Nora 1998, 626.

⁴⁷ Kalela 2001, 11; Suikkanen 2012, 58; Crowley & Reid 2002, 7.

⁴⁸ Tarkemmin esim. Felski 2000, 78 & 81–95.

⁴⁹ Teräs, Keskinen & Seppälä 2012, 12; Latvala 2013, 26.

⁵⁰ Felski 2000, 81

⁵¹ YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista.

⁵² Kürti 2002, 101.

⁵³ Lenart-Cheng & Luca 2017, 19–40: käsite *sosialistinen lapsuus* lainattu Lenart-Chengin ja Lucan artikkelista.

⁵⁴ Bardy 2009, 18; Lindstén 2017, 62; Morell 2016, 183.

⁵⁵ Korkiakangas 1996, 11; Ricœur 2004, 96.

⁵⁶ Korkiakangas 1996, 1 & 44–45; Piattoeva, Silova & Millei 2017, 5.

Poliittisen antropologian tapa lähestyä *politiikkaa* laajana historiallisena, sosiaalisena ja kulttuurisena kokonaisuutena on tutkimusasetelmalle relevantti.⁵⁷ Tutkimuskontekstissa *poliittinen* ja *politiikka* ymmärretään laueammin "valtiollisen", "toiminnan", "yhteisten asioiden hoitamisen", "vallan" tai "sfäärin" ulkopuolelle versoneena käsitteenä.⁵⁸ Vaikka politiikka viittaa myös tutkimuksen kohteena olevaan sosialistisen ideologian kehukseen, nk. aikalaiskontekstin olemukseen, merkitsee poliittisuus enenevästi *vallan* kulttuurisia muotoja. Michel Foucault'n (1970) tiedon arkeologista ajattelua sivuten, politiikka ja valta liittyvät diskursiiviseen tapaan tutkia lapsuus- ja nuoruusarjen poliittisen kulttuurin kerrostumia. Arkeologisen lähestymistavassa huomio keskitetään historiallisiin ehtoihin, jotka mahdollistavat tietäntyyppisen ajattelun ja näin ollen tietyn kokemuksen ja tiedon.⁵⁹ Poliittinen maisema ja lapsuuden toimijuus kuvaavat yksilön politiikkasuhdetta ja käsitystä siitä, miten valta ja politiikka ovat nyt tai ovat muistellun kokemuksen syntyessä ilmenneet.⁶⁰

Tutkimuksen kohde on vieras *kulttuuri*, jota etnografina pyrin lähestymään "sisältäpäin".⁶¹ Tässä tutkimuksessa kulttuuri merkitsee sekä kontekstia että "hiljaista kieltä", jonka kautta muistitiedossa tuotetaan henkilökohtaista kokemustietoa *arjen poliittisesta kulttuurista* (tavoista, toimijuuksista, asenteista, arvoista ja tunteista).⁶² Kulttuuria voidaan lähestyä myös laajemmin behavioristisena, funktionaalisenä, historiallisena, psyykkisenä, normatiivisena, rakenteellisena, symbolisena ja ajankohtaisena ilmiönä. Enenevästi tutkimusaineistossa korostuu kulttuurin historiallinen luonne sosiaalisena, eteenpäin välittyvänä perintönä. Aikalaispoliittista todellisuutta tarkasteltaessa korostuu kulttuurin normatiivisuus ihanteita, arvoja ja elämänohjeita tarjoavana ilmiönä. Rakenteellis-symbolinen ulottuvuus avaa kulttuurin kytköksen aatteisiin, symboleihin ja käyttäytymisen säännönmukaisuuksiin ja yhteiskunnan tarjoamiin merkityksiin. Muistelukerronnassa kulttuuri ilmenee lisäksi kielessä sekä osallisuuden, kulttuurisen tietoisuuden ja identiteettien kuvauksissa.⁶³

Kádárin Unkarissa identiteetit ja identiteettityö olivat kytköksissä sosialistiseen ideologiaan ja annettuihin neuvostoidentiteetteihin. Yksilön sosialistiset ja post-socialistiset identiteetin puolet ovat yksi tarkastelun kohde. Sosiologi Stuart Hallin⁶⁴ *klassinen sosiologinen subjektikäsite* ja *postmodernin subjektin käsite* identiteetistä paikantuvana, alati

⁵⁷ Krohn-Hansen 2015, 335.

⁵⁸ vrt. esim. Heywood 2007, 4–13.

⁵⁹ Tiisala 2014.

⁶⁰ Latvala 2013, 29-30 & 15.

⁶¹ Kalela 2000, 88.

⁶² *Arjen poliittinen kulttuuri* -käsite lainattu Pauliina Latvalalta (2013); Siikala 1997, 46.

⁶³ Benjamin 2014, 61–62; Peacock 2001, 3.

⁶⁴ Tarkemmin Hall 1999, 21.

muuttuvana ja representoituna on tutkimusasetelmalle mielekäs. Identiteetti on toisin sanoen kielellisesti ja sosiaalisesti konstruoitu – tuotettu – kertomus itsestä, joka syntyy vasten merkityksellistä toista. Identiteetin osat syntyvät vallitsevissa kulttuurisissa järjestelmissä – osittain imaginaarisina – kertomuksina itsestä.⁶⁵ Subjektin moninaiset identiteetit liittyvät yksilön osaksi laajempia diskursseja.⁶⁶ Identiteetit ovat yksilöiden ja yhteisöjen kokemaa ja käsittämää samuutta ja erilaisuutta – tunne jatkuvuudesta sekä sitä, että myös muut tunnustavat identiteetin olemassaolon.⁶⁷

1.3 Kirjallisuuskatsaus

Itä-Eurooppaan sijoittuva tutkimus on ollut runsaan kiinnostuksen kohteena 1990-luvulta alkaen, kun kylmän sodan tutkimusmarginaali kohosi historian tutkimuksen piiriin nk. muistitietobuumiin käynnistyessä. Suomessa Itä-Eurooppaan sijoittuvaa tuoretta – ja omalle tutkimusasetelmalleni relevanttia – tutkimusta on toteutettu mm. Tampereen yliopiston etnografialähtöisiä taidemenetelmiä ja poikkimaantieteellistä tutkimusotetta yhdistävässä hankkeessa *Re-Connect / Re-Collect: Crossing the Divides through Memories of Cold War Childhoods* (2019).⁶⁸ Hankkeen vetäjät Iveta Silova, Nelli Piattoeva ja Zsuzsa Millei ovat toimittaneet *Childhood and Schooling in (Post) Socialist Societies: Memories of Everyday Life* -artikkelikokoelman (2017), joka lähestyy lapsuutta ja koulutusta sosialistisissa yhteisöissä poikkitieteellisesti, etnografisin menetelmin. Etenkin unkarilaistaustaisen Millein autoetnografiset tutkimusnäkökulmat ovat olleet keskeisiä tutkimusaineiston kontekstipintoja ja tulkintoja tarkasteltaessa.

Tutkimuksen kohteena olevaa aikakautta ja tematiikkaa on myös tutkinut unkarilais-yhdysvaltalainen antropologi László Kürti etnografisessa tutkimuksessaan *Youth and the State in Hungary – Capitalism, Communism and Class* (2002). Kürti käsittelee tutkimuksessaan Budapestin piirin 21. Csepelin nuorten arkea työläisyhteisössä 1980–1990-luvuilla osana laajempaa poliittisluodellista kontekstia. Avaintemoja ovat nuorisokulttuuri ja luokkakuvaukset osana sosialistista järjestelmää sekä järjestelmämuutosta seuranneella 90-luvulla. Kürtin tutkimuksen ohella olen nojannut myös Ignác Romsicsin tutkimukseen *Magyarország története a XX. században* (2010) ja Charles Gatin aikalaisteokseen *Hungary and the Soviet Block* (1986) kontekstoidessani tutkimusta paikallis- ja maailmanpoliittisiin asiayhteyksiin. Varsinkin Romsicsin laaja sosialistisen järjestelmän vaiheita Unkarissa toisen maailmansodan jälkeisessä

⁶⁵ Hall 1999, 24; Erikson 1968, 24; ks. myös Kuurme & Carlsson 2011, 233.

⁶⁶ Hall 1999, 253.

⁶⁷ Kaivola-Bregenhøj 1997, 206.

⁶⁸ Tampereen yliopiston verkkosivut 2020.

viitekehyksessä tarkasteleva tutkimus on ollut aiheeseen liittyvien ajallisten suhteiden ymmärryksen kannalta keskeinen.

Poliittisen historian tutkija Heino Nyysönen on tutkinut muistin politiikkaa (2001) ja historian käyttöä (1997) Unkarissa vuoden 1956 kansannousun näkökulmasta. Nyysönen on hyödyntänyt tutkimuksissaan myös omalle aiheelleen relevantteina rajautuvia lehti- ja arkistolähteitä, kuten *Népszabadság*-sanomalehden kirjoittelua. Nyysösen tutkimusrajauksesta poikete tarkastelen enenevästi lasten ja nuorten näkökulmaa kansannousun jälkeisessä ajassa. Nyysösen artikkelit ovat kuitenkin auttaneet merkittävästi muistin politiikkaan liittyvien paikallispiirteiden hahmottamisessa. Kohdekulttuurin ulkopuolella poliittissävyyisten tapahtumien muistamista ja paikallistason tulkintaa on puolestaan käsitellyt folkloristi Anne Heimon väitöskirja *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia* (2010). Heimon tapa tutkia erilaisia menneisyyden kertomisen tapoja, mm. muistin politiikkaan liittyvien kiinnekohtien kautta, on auttanut jäsentämään tutkimukselle relevantilla tavalla muistitiedossa välittyviä valtasuhteita.

Etnologi Pirjo Korkiakangas, väitöskirjassaan *Muistoista rakentuva lapsuus: agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa* (1996), on tutkinut muistitiedon konstruktivisuutta kattavan muistitietoaineiston valossa. Historiallis-antropologisesta näkökulmasta lapsuutta lähestyvä Korkiakangas osoittaa muistitiedon moniäänisyyden välittyvän etenkin yksilöllisen ja kollektiivisen muistitiedon kytköksenä. Aineiston temporaalirakenteiden ja yhteiskunnallisten kerrontakontekstien tarkasteleminen sekä aineiston tutkimuksellinen hyödyntämistapa tapa ovat olleet tutkimusasetelman hahmottamisessa hyödyllisiä. Toisin kuin Korkiakankaan tutkimuksessa, tässä tutkimuksessa lapsuus- ja nuoruusarkeen paikantuvaa muistitietoa tarkastellaan enenevästi poliittissävyyisestä kehyksestä, mikä luo lisäarvoa Korkiakankaan aiempaan tutkimusnäkökulmaan nähden.

Muistitietoa poliittisesti virittyneen tutkimusaiheen tutkimisessa on hyödyntänyt historioitsija Kari Teräs, joka on tutkinut tutkimusasetelmalle mielekkäällä tavalla arjen tematiikkaa (2001, 2012) sekä tarkastellut muistitietoaineistojen hyödyntämistä osana historiantutkimusta (2002, 2011, 2016, 2017). Väitöskirjassaan *Arjessa ja liikkeessä – Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920* (2001) Teräs hyödyntää monipuolista lähdeaineistoa työpaikan ja vapaa-ajan arkikuvausten rakentamisessa.

Näkökulmassa painottuvat työläismiesten arki sekä työyhteisöjen sosiaaliset rakenteet ja toimijuudet. Teräksen muistitietoaineistoihin soveltaman lähdekritiikin ja tulkinnan erityisehtojen taustalla välittyy myös muistitietotutkimuksen klassikoihin lukeutuvan Alessandro Portellin ääni. Portellin teoksista *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral history* (1991) on niin ikään ollut perustana tutkimuksen tietoteoreettisille ja metodologisille lähtökohdille. Portellin ja Teräksen tapa lähestyä subjektiivista kerrontaa ja kerrontaan liittyviä (anakronistisia) muistivirheitä sellaisenaan merkityksellisenä on tutkimusasetelmalle relevantti.

Pauliina Latvalan tutkimus *Kerrottu politiikka. Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista* (2013) nojaa metodeiltaan niin ikään Alessandro Portellin analyysimalleihin esimerkiksi hyödyntäessään tekstiaineistojen analysoinnissa Portellilta johdettua *politiikkakerronta*-mallia. Latvalan *Politiikka ja valtapeliä* -hankkeeseen pohjautuva tutkimus käsittelee politiikkasuhteen rakentumista ja välittymistä hankekeruuna kerätyissä teemakirjoituksissa. Tutkimuksessa kirjallista muistitietoaineistoa tarkastellaan kokemuksen, kerronnan ja emotionaalisen analyysitason kautta. Aineistossa nousee esiin politiikkaan liittyviä arkisia käsityksiä, tapoja, asenteita ja tunteita sekä yksilöllisen muistin suhde yhteisölliseen muistamiseen. Erityisesti Latvalan tapa sitoa poliittista kulttuuria käsittelevän kerronnan ja kulttuuriperinnön näkökulmat lasten arjen kokemuksiin on avannut omalle tutkimukselleni relevantilla tavalla sosialisaaion ja politiikkasuhteen emotionaalisten tasojen merkityksen lapsuus- ja nuoruusarkeen suunnatun muistelun tarkastelussa.

1.4 Tutkimuseettiset näkökulmat

Perinteisessä mielessä tutkimusetiikka mielletään tutkijan ammattietiikaksi: periaatteiden, normien, arvojen ja hyveiden kokonaisuudeksi, jota vasten omaa tutkimustyötä peilataan.⁶⁹ Muistitietotutkimuksessa tutkimuseettiset ratkaisut kytkeytyvät enenevästi tutkimuskysymyksiin ja aineistojen tulkintatapoihin. Kun kyseessä on ovat tutkimukseen osallistuvat ihmiset sekä heidän henkilökohtaiset (politiikkaa) käsittelevät muistonsa, asenteensa ja mielipiteensä, on tutkimusaihe itsessään eettistä pohdintaa edellyttävä.⁷⁰ Tämän tutkimuksen aineiston tulkintaa on kehystänyt eettisesti kestävä terminologian rakentaminen: "informanttien" tai "haastateltavien" sijaan tutkimukseen osallistujat ymmärretään tutkimuksen *yhteistyökumppaneiksi*, joista käytetään paikoitellen myös nimeä *vastaaja, kertoja ja*

⁶⁹ Kuula 2006, 23; Ilič 2016, 3–4.

⁷⁰ Haanpää 2008, 50.

muistelija. Tietoinen eettinen valinta on myös ollut se, että tutkielmasta kirjoitetaan prosessin päätteeksi lyhennelmä unkariksi,⁷¹ jolloin tutkimusyhteistyökumppaneilla on yhtäläinen mahdollisuus tutustua heitä itseä koskevaan tietoon.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) laatima *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa* -ohjeistus jakaa humanististieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet kolmeen osa-alueeseen: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyden ja tietosuojan säilyttämiseen.⁷² American Anthropological Associationin (AAA) laatima seitsenkohtainen ohjeistus *Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility* (2012) puolestaan lähestyy tutkimustyön eettismoraalisia valintoja kenttätutkimuksen näkökulmasta. Käytännössä periaatteiden noudattaminen on merkinnyt tässä tutkimuksessa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta, tutkimusyhteistyökumppaneille aiheutuvan suoran tai epäsuoran haitan välttämistä, tutkimukseen osallistujien mahdollisuutta rajata itsestään annettavien henkilötietojen laajuutta sekä aineiston käyttötarkoitukseen, säilyttämiseen ja luvanvaraiseen jatkokäyttötarkoitukseen liittyvistä käytännöistä etukäteen informoimista.

Juridisesta näkökulmasta vuonna 2016 hyväksytty EU:n yleinen tietosuoja-asetus on ohjannut tutkimuksen yhteydessä kerättyjen henkilötietojen käsittelyä.⁷³ Arkaluontoisimmat henkilötietosuojan piiriin laskeutuvat tunnisteet (nimet ja henkilöiden sähköpostiosoitteet) on kerätty vapaavalintaisesti mahdollista jatkohaastattelutilaisuuden sopimista varten. Vastaajien tietoturvaan liittyvien riskien välttäminen on ollut osaperusteina myös sille, että tutkimuksesta tiedottamisessa on hyödynnetty paikallisia avainhenkilöitä esim. sosiaalisen median kanavien sijaan.⁷⁴ Tämä valinta on liittynyt vahvasti myös vallan aspekteihin: tutkimuskohteena oleva yhteisö on saanut vaikuttaa kulttuurin sisältä käsin soveltuvien haastateltavien valintaan. Kriittisesti arvioitaessa tämän huomataan kuitenkin rajanneen tutkimukseen osallistujien määrää ja poissulkeneen mahdollisesti halukkaiden kertojien mahdollisuuden osallistua tutkimukseen.

⁷¹ Myös Howard 1986, 61.

⁷² TENK 2019.

⁷³ Vainio-Korhonen 2017, 48: Tietojen tallentaminen ja säilyttäminen tapahtuu ulkoisten pilvitalennuspalvelujen ulkopuolella. Säilytysajan rajaa tutkimustarve jatkohaastattelulle tai jatkotutkimukselle. Verkkokyselyn yhteydessä vastaajien IP-osoitetietoja ei tallenneta.

⁷⁴ Esim. Facebookiin ja Cambridge Analytica -yhtiöön yhdistetty tietosuojavuoto vuodelta 2018.

Tutkimuksessa osallistujat anonymisoidaan koodaamalla. Tunnistetietojen häivyttäminen ei ole ollut itsetarkoitus, vaan perustuu arviooni poliittisesti delikaatista tutkimusaiheesta.⁷⁵ Koska tutkimuskohteena ovat ns. tavalliset ihmiset ja heidän elämänsä, tunnistetietojen käyttöä on harkittu tarkkaan. Riina Haanpää on pohtinut väitöstutkimuksessaan⁷⁶ laajalti myös omalle tutkimukselleni relevantteja eettisiä kysymyksiä paitsi tutkimukseen osallistujien myös tutkijan tulkintojen ja refleктоivan paikantamisen näkökulmista. Erityisesti tutkimusaiheen arkaluontoisuuden problematiikka on avautunut tutkimusprosessin aikana varsin monisyisenä, sillä tutkimusaiheen vastaanotto on ollut kentällä kahtalainen: erityisesti sosialistiseen menneisyyteen liittyvistä henkilökohtaisista muistoista puhuttaessa tulkitsemiä reaktiot ovat olleet toisinaan varsin epäileviä.⁷⁷ Tarve luottamukselle ja kentän äänen kunnioittamiselle ovat ohjanneet lopullista päätöstäni häivyttää yksilölliset tunnistetiedot tutkimustekstistä.

Ennakkohavaintoni tutkimusaiheen arkaluontoisuudesta ovat johtaneet laajempien valta-asetelmallisten kysymysten äärelle. Alun ajatteluni rajannut uskomus siitä, etteivät tutkimukseen osallistujat halua lähtökohtaisesti osallistua tutkimukseen omalla nimellään oli tukahduttaa tutkimuskohteelle annettavan mahdollisuuden nousta esiin omaa nimeä käyttäen.⁷⁸ Nimellä, pseudonyymillä tai anonyyminä vastaamisen mahdollistaminen paitsi lisäsi tutkimuskohteen moniäänisyyttä myös haastoi tutkivaa ajatteluni. Tutkimusaineisto kuitenkin vahvisti alkuperäistä käsitystä tutkimusaiheen sensitiivisyydestä: lapsuuteen kohdistuvassa muistelukerronnassa välittyi herkkiäkin emotionaalisia vivahteita sekä kritiikki nykyistä poliittista tilannetta kohtaan. Yhdestätoista vastaajasta yksikään ei halunnut osallistua tutkimukseen koko nimellään. Eettinen hienotunteisuus, tutkittaville koituvan haitan minimointi sekä luottamuksen ylläpitäminen ovatkin olleet ensisijaisen tärkeitä poliittisesti latautuneen tutkimusaiheen yhteydessä. Tutkimukselle merkittävää on se, *kuinka* aineisto rakentuu sen sijaan, että painotettaisiin sitä *kuka* kertoo.⁷⁹

Toinen valtapositioiden arviointiin liittyvä selkeä kiintopiste kohdistui anonymiteetin ohella tutkimusaineiston keruussa käytettyyn kieleen, sillä – muistin ohella – kieli luo edellytykset kokemuksista ja menneisyydestä kertomiseen.⁸⁰ Muistitietoaineiston kerääminen unkarin

⁷⁵ Kenttäpäiväkirja 2018.

⁷⁶ Haanpää 2008, 50–55.

⁷⁷ Kenttäpäiväkirja 2018; ks. myös Howard 1986, 59.

⁷⁸ Kenttäpäiväkirja 2018.

⁷⁹ Heimo 2010, 33.

⁸⁰ Howard 1986, 79.

kielellä nojasi etnografiseen tavoitteeseeni antaa tutkimusyhteistyökumppaneiden operoida omalla äidinkielellään sekä ilmaista (sisäistä) kielelliskulttuurista merkitysten maailmaansa sen omin ehdoin (termein). Tämän kulttuurirelativistisen näkemyksen huomioimisen tavoitteena on ollut sosiaalisesti toimivan kontekstin luominen tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien yhteistyölle, mikä on edellyttänyt tutkijalta sosiaalista oppimista eli ajattelua unkarin kielen ehdoilla. Aineiston kääntäminen kielellisesti ja kulttuurisesti toiseen sosiaaliseen kehykseen implikoi niin ikään aineistossa läsnä olevia valtaan ja tulkintaan liittyviä aspekteja.⁸¹

Konkreettisesti monikielisessä kontekstissa työskentely on näkynyt esim. kyselylomaketta käännettäessä ja avainterminologiaa arvioitaessa, mikä on puolestaan johtanut jopa tutkimuskysymysten uudelleenarviointiin.⁸² Eettisesti merkityksellistä tutkimuksen kielellisessä ja kulttuurisessa kontekstissa on lopulta ollut tutkijan intentio ja käännöstyön koherenssi.⁸³ Olen jo lähtökohtaisesti sietänyt ajatusta siitä, että sekä tutkija (kääntäessään tekstiä) että kertoja (muistellessaan mennyttä) voivat tehdä virheitä. Tutkimusprosessissa vallitsee näin ollen sopimus totuudellisuudesta: suhtaudun muistelukerrontaan implisiittisesti totena.⁸⁴ Toisaalta, vaikka tutkimuksen tavoitteena on tuoda subjektiivisia näkökulmia näkyviin, ei työn akateemista tavoitetta (pro gradu -työnä) voida sivuuttaa. Tutkimuksen akateeminen yhteys heijastuu tutkimusaineistolle annettavaan tekstuaaliseen muotoon, joka noudattaa tiedeyhteisön sääntöjä ja odotuksia. Tapahtumien, kokemusten ja muistojen autenttisuus vääristyy tässä prosessissa, eikä "aitoa" totuutta voida tältä osin saavuttaa.

Tutkimuksen alussa lähtökohtanani oli äänen antaminen tutkimusyhteistyökumppaneille ja heidän muistoilleen. Aineiston sisältöä tarkastelemalla tavoitteenani oli tuoda myös vastapuolen ääni kuuluviin. Tutkimusprosessin edetessä lähtöasetelmani sittemmin suuntautui uudelleen: huomioni kääntyi subjektiivisen kerronnan sisällöstä kerronnan keinoihin ja motiiveihin – menneisyyden representaatioiden tuottamistapoihin. Tutkimusyhteistyökumppaneille annettavan äänen korostamisen sijaan tutkimusintressi kääntyi menneisyyden rakentumisen ymmärtämiseen.⁸⁵ Näkökulman vaihtumisen taustalla oli aineiston sisällöstä tehdyt havainnot sekä muistitietoaineiston sisäisten tulkintareunaehtojes sisäistäminen.⁸⁶ Näkökulman tarkentuminen paljasti myös tutkijan ja tutkimusyhteistyökumppaneiden välisen epäsymmetrisen asetelman,

⁸¹ Asad 1986, 147–149.

⁸² Kenttäpäiväkirja 2018.

⁸³ Tarkemmin Asad 1986, 141–164.

⁸⁴ Heimo 2010, 61.

⁸⁵ Heimo 2010, 28.

⁸⁶ Ks. Teräs 2018.

jossa tulkintaikkunan määrittely on viime vaiheessa ollut itselläni tutkijana. Tutkimustekstissä olen pyrkinyt tasapainottamaan asetelmaa antamalla aineistositaateille riittävästi tilaa osana tekstiä ja osoittamaan, kuinka muistelukerronnasta tehdyt tulkinnat ovat rakentuneet.

Tulkintojen testaaminen kentällä⁸⁷ ja tutkimusyhteistyökumppanille (GM43) annettu mahdollisuus palata aiemmin kerrottuun jatkohaastattelun yhteydessä⁸⁸ ovat olleet yhtäältä keino siirtää valtaa tutkijalta kentälle,⁸⁹ toisaalta erityinen muistelun lähtökohta uuden tiedon tuottamiseksi. Siltikin, vaikka olen kerännyt aineiston paikalliskielellä, viettänyt aikaa kentällä sekä opiskellut tutkimusaiheeni historiallisia taustoja tutkijapositioni liittyy merkittäviä sosiokulttuurisia aukkoja. Kuinka minulla on tutkimukselliset valmiudet ja oikeus tutkia aikalaidodellisuutta sosialistisessa Unkarissa – aika-paikka -todellisuudessa – jota en ole itse kokenut? Siinä missä historioitsija Melanie Ilič kieltää⁹⁰ syvällisen historiallisen tiedon ja ymmärryksen ehdottomasti edellyttävän yhteisesti jaettuja elämäkokemuksia, etnografit Millei, Piattoeva ja Silova⁹¹ osoittavat autoetnografisen ulottuvuuden hyödyt aikalaidodellisuuden tavoittamisessa. Ulkopuolisen tutkijapositioni ymmärrän mahdollistaneen tarkastelun kohteen ja saavutetun tiedon kyseenalaistamisen ja tarkastelemisen eettisesti kestäväällä ja relevantilla tavalla.⁹² Näen myös "ulkopuolisuuteni" tutkimuksellisenä voimavarana: asioita on osin selitetty yksityiskohtaisemmin, kun omasta kulttuurista olevan tutkijan sijaan sosialistisesta lapsuudesta ja nuoruudesta on kerrottu henkilölle, jolla ei ole omakohtaista kokemusta aikalaidodellisuudesta.⁹³ Ulkopuolisen tutkijan rooli on niin ikään mahdollistanut kertojien elämän ja muistitietoaineiston tasapainoisen tarkastelun.⁹⁴

Tutkimusmetodiini on kohdistettu myös kritiikkiä. Minua kannustettiin mm. hyödyntämään *The Oral History Archive of 1956 Instituten* (OHA) olemassa olevia muistitietoarkistoja itse keräämäni aineiston sijaan.⁹⁵ Valmiiden aineistojen, kuten OHA:n tai Berkley University of Californian projektin *Survival: Lives of Hungarians under Communist and Capitalist Governments, 1956–2006* arkistojen käyttämisen sijaan päädyin muistitietokyselyn toteuttamiseen, sillä tutkimukseni mielenkiinnon kohteet liittyvät myös nykyisyyden ja menneisyyden väliseen suhteeseen. Tiedostaen, että Unkarissa on kerätty muistitietoaineistoa heti

⁸⁷ Ks. Haanpää 2008, 53.

⁸⁸ Norquay 1999, 1; Tutkimusyhteistyökumppani GM43.

⁸⁹ Abrams 2016, 166.

⁹⁰ Ilič 2016, 6.

⁹¹ Millei, Piattoeva, Silova 2017, 145–159.

⁹² Donnelly 2011, 187.

⁹³ Silvan 2018, 80–81.

⁹⁴ Vainio-Korhonen 2017, 59.

⁹⁵ Kenttäpäiväkirja 2019.

järjestelmämuutoksen jälkeen, tutkimukseni on pyrkinyt laventamaan erityisesti vuoden 1956 tapahtumiin liittyvää diskurssia.⁹⁶ Eettisestä näkökulmasta katsottuna pyrin tutkimuksellani myös menneisyyden moniäänisyyden lisäämiseen: ymmärtämään yhteiskuntaa ja kulttuuria mahdollisimman monien ihmisryhmien asemasta samalla haastaen ja arvioiden aikaisempaa ymmärrystä, tulkintaa tai tutkimuksellisia fokuksipisteitä.⁹⁷

Edellä käsitellyn pohjalta voidaan todeta, että tutkimusetiikka on merkinnyt tässä tutkimuksessa paljon muutakin kuin tutkijan vapautta tai velvollisuutta tutkimuskohdetta, tutkimusyhteisöä ja tiedeyhteisöä kohtaan.⁹⁸ etiikka on ohjannut itsenäisesti työskentelevän tutkijan työtä silloinkin, kun valmiita päätöksentekoa tukevia vastauksia ei ole löytynyt valmiiksi annettuina. *Tutkijan arkipäivän etiikka* -teoksessa Henriikka Clarkeburn ja Arto Mustajoki⁹⁹ kiteyttävät tapani ymmärtää tutkimusetiikka tämän tutkimuksen kontekstissa "arkista päätöksentekoa tukevana taitona."

2 Muistitieto tutkimuskohteena

Muistitieto palautuu kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden käsitteeseen *Oral history*, joka viittaa haastattelutallenteisiin nojaaviin, menneisyydestä tietoa tuottaviin, tutkimusmetodeihin.¹⁰⁰ Unkarissa *Oral history* -tutkimuksen juuret paikantuvat 1990-luvun taitteeseen *Oral History Archivum*in (OHA) käynnistämiin kommunismiin ja vuoden 1956 tapahtumiin liittyviin keräyksiin. Suomessa käsitteen suoraa käännöstä *suullinen historia* on vältetty käännöksen sulkiessa ulkopuolelleen kirjalliset elämäkertakertomustyypit.¹⁰¹ Tässä tutkimuksessa muistitieto on kirjoitettua ja se on tutkimuksen ensisijainen metodi sekä tutkimuksen kohde. Keskeisiä tulkinnallisia kysymyksiä ovat *miten* ja *miksi* jokin asia on ilmaistu tietyllä tavalla sekä *mitä* se merkitsee? Tarkastelun kohteena ovat myös ajalliset ulottuvuudet: menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välinen suhde sekä se, mitä menneisyydestä nostetaan esiin ja muistellaan, mistä vaietaan (tai on vaiettu) ja miten tämä kokonaisuus suhteutuu historian julkisiin esityksiin?¹⁰² Muistitieto kertoo muistelijalle (ja hänen edustamalleen yhteisölle) tärkeistä arvoista ja merkityksistä, mikä puolestaan avaa maiseman sitä kohden, mitä muisteluhetkellä *valitaan* säilyttämisen arvoiseksi. Muistitieto toisin sanoen osallistuu kulttuuriperinnön tuottamiseen.

⁹⁶ Esim. 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány: Magántörténelem 1956 és a Kádár-korszak.

⁹⁷ Frigren 2017, 57.

⁹⁸ Ks. Vainio-Korhonen 2017, 29.

⁹⁹ Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22.

¹⁰⁰ Abrams 2016, 2; Ritchie 2014, 5; Fingerroos 2010, 62; Teräs & Koivunen 2017, 163.

¹⁰¹ Köresaar ja Jöesalu 2016, 48; Fingerroos & Peltonen 2006, 8 & 17.

¹⁰² Teräs & Hatavara 2016, 74; Teräs & Koivunen 2017, 164.

Muistitiedon *erityisyys* syntyy, historioitsija Alessandro Portellia mukaillen, muistitiedon (suullisten) lähteiden ominaisuuksien ja kerronnan tunnuspiirteiden sekä tapahtumien ja merkitysten, luotettavuuden ja objektiivisuuden sekä tutkijan ja tutkimusyhteistyökumppaneiden välisen dialogisuuden tarkastelun kautta.¹⁰³ Portellin painottama näkökulma;¹⁰⁴ subjektiivisesti tuotetut lähteet (*oral sources*) kertovat ensisijaisesti siitä, mitä tutkimusyhteistyökumppanit tekivät, halusivat tehdä tai uskoivat tehneensä suhteessa nk. virallisiin faktoihin;¹⁰⁵ tukee käsitystäni ihmisestä oman historiansa (kokemusten) parhaana asiantuntijana ja välittäjänä. Tutkimusyhteistyökumppanit näin ollen tulkitsevat itse menneisyyttään ja tuottavat itselle merkityksellistä historiaa.¹⁰⁶ Tämä lähtöasetelma on keskeinen myös kulttuuriperintöprosesseja ja -diskursseja tarkasteltaessa: muistitiedossa päästään sen äärelle, mikä yksilön kokemuksen suhde annettuun perintöön tai menneisyyden jälkeen tai symboliin on (ollut).

Käsite *tieto* merkitsee kokemuksellista, yksityiskohtaista, paikantunutta ja/tai paljastavaa tietoa.¹⁰⁷ Tässä tutkimuksessa tieto ja tietäminen pohjautuvat subjektiivisesti elettyyn ja koettuun lapsuus- ja nuoruusarkeen. Tieto on sosiaalis-kulttuurisesti merkitty ja se rakentuu jälkikäteen muistelukerronnassa. Muistelemiseen liittyy tällöin unohtamisen, vaikenemisen ja totuuden muuntumisen potentiaali.¹⁰⁸ Tutkimuksessa keskeistä on muistelijan kannalta pätevä ja hedelmällinen tieto, luotettavuuden sijaan lähteen erityinen informaatioarvo.¹⁰⁹ Tieto liittyy myös muistelijaan itseensä: millaisia identiteettejä – ja millaisissa viitekehyksissä – hän muisteluhetkellä itselleen tuottaa. Aineistossa avautuu kokemuseräisen tiedon ja jaetun historian välinen suhde eli se, millaisena jaetun historian välittämä informaatio yksilötasolla arvotetaan. Tutkimuksessa muistitieto on luonteeltaan referentiaalista: aina uudelleen selitettävissä ja tulkittavissa,¹¹⁰ jolloin lopulliseen arviointiin muistitiedon luotettavuudesta vaikuttavat aineistolle esitetyt kysymykset sekä metodologiset valinnat.¹¹¹

Toinen muistitietotutkimuksen keskeisistä käsitteistä on *muisti*, jonka tyypillisiä tuotteita ja sisältöjä merkitään muistoina.¹¹² Konstruktivisessa muistitietotutkimuksessa muistot

¹⁰³ Portelli 1991.

¹⁰⁴ Ibid. 1991, 36–37.

¹⁰⁵ Virallisilla faktoilla viitataan akateemiseen historian tutkimukseen ja hallitseviin historiatulkintoihin (mukaillen Heimo 2010, 18–19).

¹⁰⁶ Haanpää 2008, 32.

¹⁰⁷ Tarkemmin Fingerroos & Peltonen 2006, 12.

¹⁰⁸ Peltonen 2003, 20; Douglas & Bluebond-Langner 2010, 21; Ukkonen 2000, 24.

¹⁰⁹ Fingerroos 2004, 87; Fingerroos & Jouhki 2014, 103; Merridale 2010, 378; Howard 1986, 50.

¹¹⁰ Haanpää 2008, 35; ks. myös Koselleck 1985, 274–275.

¹¹¹ Karhunen 2014, 50–51.

¹¹² Korkiakangas 1996, 17.

käsitetään tosiksi sellaisinaan. Muistot (muistikuvat) välittävät tietoa henkilökohtaisista kokemuksista ja menneisyyden tulkinnoista kertomuksina.¹¹³ Muistellessa kokemukset, tapahtumat, mielikuvat ja tunteet eletystä lapsuudesta ja nuoruudesta järjestetään kertomuksiksi muisteluhetken kontekstissa,¹¹⁴ jolloin muistot paljastavat vastaajien muisteluhetkellä vallinneen tavan ja tarpeen tulkita menneisyyttä. Muistot ovat merkityksellisiä myös yksilön identiteettien ja persoonan näkökulmasta: ilman kykyä muistaa ja kertoa merkityksellisestä menneestä, yksilöä ei ontologisesti olisi. Muisti merkitsee tällöin vastaajien identiteetin ja sosiaalisen olemassaolon edellytystä¹¹⁵ sekä yksilöllisten muistojen ja julkisten historioiden välisten suhteiden leikkauspistettä.¹¹⁶

Yksilöllisiä elämänvaihteita tai historiallisia tapahtumia käsittelevällä muistitiedolla on myös yhteisöllisiä piirteitä.¹¹⁷ Esimerkiksi toisen henkilön ajatuksista ja kokemuksista omaksutut muistot voivat asettua osaksi omaelämäkertaa. Historioitsija David Lowenthal¹¹⁸ on lähtökohtaisesti kyseenalaistanut muistin ja historian toisistaan erottamisen yksilöllisissä muistoissa. Samaten *kollektiivista muistia* tutkinut sosiologi Maurice Halbwachsille (1992) muisti ja muistaminen ovat sosiaaliskulttuurista toimintaa, jolloin sosiaaliset ryhmät ja kontekstit vaikuttavat muistetun menneisyyden sisältöihin; siihen, mitä menneisyydessä koetusta voidaan unohtaa tai valitaan tai hylätään muistettavaksi ja eteenpäin kerrottavaksi.¹¹⁹ Tiivistetysti sanoen muistot voivat olla lähtökohdiltaan yksilöllisiä, mutta silti ne asettuvat vasten jotain merkityksellistä ryhmää tai vaikuttavat sosiaalisen ympäristön yksilöön upottamina ajatuksina.¹²⁰ Tässä tutkimuksessa käytetään yhteisöllisen ja kollektiivisen muistin käsitteitä limittäin ja lavealti silloin, kun viitataan yksilön muistamiselle merkitykselliseen sosiaaliseen viiteryhmään.

2.1 Metodologiset valinnat

Muistitietotutkimuksen ohella tutkimuksessa hyödynnetään etnografisia menetelmiä. Antropologian piirissä alkujaan hyödynnetty tutkimustapa tarkoittaa sananmukaisesti ihmisistä kirjoittamista.¹²¹ Toisin kuin etnografia tyypillisesti¹²² tämä tutkimus pyrkii tuottamaan kuvauksen menneisyyden arjesta yksittäisten tutkimusyhteistyökumppaneiden

¹¹³ Rahkonen 1995, 142-156; myös Rosenthal 2004, 48.

¹¹⁴ Abrams 2016, 78–79, 82.

¹¹⁵ *ibid.*

¹¹⁶ Haanpää 2008, 33; Ukkonen 2000, 14.

¹¹⁷ Ukkonen 2000, 13.

¹¹⁸ Lowenthal 1988, 213.

¹¹⁹ Halbwach 1992, 22 & 40; Peltonen 1996, 24.

¹²⁰ Halbwach 1992, 38, 40 & 53.

¹²¹ James 2001, 246; ks. myös Clifford & Marcus 1986.

¹²² Ks. Kotilainen 2014, 155.

muistitietoon pohjautuen. Tutkimuksen etnografinen lähtöasetelma välittyy prosessina:¹²³ reflektioivana tutkimusotteena, kenttätöskentelynä sekä alun tavassa valita tutkimusaihe kenttäjakson kautta nousseiden havaintojen pohjalta. Etnografia on merkinnyt myös tutkimusaiheeseen eläytymistä, etääntymistä ja sitoutuneisuuden (subjektiivisuuden) varomista.¹²⁴ Henkilökohtaisella tasolla olen omaksunut etnografian ennen kaikkea tutkimusasetteenä: tapana olla ja kohdata itselle vieras.

Etnografiassa unkarilaismuistelijoiden lapsuus- ja nuoruusarjen tutkimisen apuna hyödynnetään kenttätöskentelyä,¹²⁵ joka tavallisesti liitetään kentällä olemiseen ja tutkittavan yhteisön arkielämän havainnointiin suorassa vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa.¹²⁶ Nytemmin kentän määrittelytapa on muuttunut antropologisen tutkimuksen alkuajoista. Esimerkiksi etnologian saralla kenttä ymmärretään "tutkimusaineistojen muodostumisen prosessina", jonka rajat määrittyvät kysymyksenasettelun, tulkintatapojen ja kirjoittamisen kautta.¹²⁷ Tässä tutkimuksessa kenttä viittaakin lavealti sinne, "missä ihmiset elävät":¹²⁸ toisaalta maantieteellisesti rajatulle alueelle, toisaalta tutkijan mieleen. Yhdysvaltalaisantropologi Clifford Geertz on kuvannut¹²⁹ kenttää paitsi konkreettisena myös symbolisena olemisena siellä ja olemisena täällä. Kentän abstrakti luonne¹³⁰ on avautunut tutkimusprosessin aikana esimerkiksi opiskellessani unkarin kieltä ja kääntäessäni aineistoa Suomessa, vieraillessani Ulkomministeriön arkistossa tai katsoessani unkarilaisia elokuvia. Näinä hetkinä olen siirtynyt kentälle – ollut samaan aikaan sekä siellä että täällä.

Kenttätöön pioneerina 1900-luvun alkupuolelta mainitaan antropologi Bronislaw Malinowski (esim. *Astronauts of the Western Pacific: An account of native enterprise and adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea* [1922]),¹³¹ jonka ajatukset osallistuvasta havainnoinnista, kenttäpäiväkirjan kirjoittamisesta, paikalliskielen hallinnan tärkeydestä ja vuorovaikutuksesta tutkimuskohteen kanssa kohtaavat myös oman tutkimusasetelmani kanssa.¹³² Etnografista tapaan havainnoida Unkaria kenttänä luonnehtii osuvasti myös György Konrád valtiososialismin ja yksilön suhdetta käsittelevässä kaunokirjallisessa

¹²³ Ibid., 156.

¹²⁴ Ks. myös Gothóni 1997, 142–143.

¹²⁵ Howard 1986, 17.

¹²⁶ Rautiainen 2017, 2.

¹²⁷ Fingerroos & Jouhki 2014, 83.

¹²⁸ Siikala 1997, 46.

¹²⁹ Geertz 1988, 1 & 129.

¹³⁰ Tarkemmin esim. Söderholm (1997, 110–114), joka pohtii kentän käsitettä paikkana ja ei-paikkana.

¹³¹ Fingerroos & Jouhki 2014, 80.

¹³² Ks. myös Rautiainen 2017; Clifford 1986, 13.

teoksessaan *Vierailija*, jossa protagonistin aistihavainnot ja tapahtumakuvaukset ovat kuin etnografian kenttäpäiväkirjaansa kirjoittamia reflektioita havaintoja:

*[..] varastoin nopeasti sulavien muistojeni joukkoon tämän vieraan talon äänähdyksiä, hitaasti pyörivä nauhuri tekee työtään minussa tässä kaupunginosassa, jossa en kykene olemaan yksityishenkilö, jossa jokainen havaintoni (illallisaskareiden äänet, tavanomaiset sananvaihdot portilla, sulkeutuvien ikkunoiden paukahtelu, joiden sisäpuolella jo nukutaan suut auki, putkien arvoitukselliset viestit seinässä, huokaukset jotka kohoavat kuin ilmapallo, toisiinsa painautuneiden kissojen yhtäkkiä purkautuva ja pitkäksi venyvä mourunta) on konkreettinen todiste jota nyt tai myöhemmin joudun tarvitsemaan, paljastava tai kumoava todiste, jolla voin perustella kukaties milloinkaan syntymättömän päätöksen, istun, ikään kuin olisin liitossa näiden äänien kanssa, näiden tuttavallisten ja katoavaisten äänien kanssa, joista en enää pystyisi antamaan puolueetonta lausuntoa, mikäli minut haastetaan todistajaksi, istun, niin kuin olisin saapunut kotiin.[..]*¹³³

Etnografista syvyyttä muistitietoaineistolle ovat tuoneet ennen tutkimusta ja tutkimusprosessin aikana vietetyt jaksot Unkarissa, jossa – Konrádia mukailleen – en ole enää kyennyt olemaan pelkkä yksityishenkilö, vaan jokainen havaintoni on ollut konkreettinen todiste, johon tuolloin tai myöhemmin olen saattanut nojata. Osallistuvan havainnoinnin ja kenttätyömatkojen suorana kohteena eivät ole olleet tutkimukseen osallistujat, sen sijaan nykyarjen rajapinnat, joita vasten tutkimusyhteistyökumppaneiden muistot rakentuvat. Nämä kenttäpäiväkirjasta löytyvät kirjalliset representaatiot ovat osa tutkimuksen etnografiaa.¹³⁴ Kenttätyöskentely on ollut sellaisenaan *osallistumista*, vaikka tapa, intensiteetti ja havainnoinninkohteet ovat vaihdelleet.¹³⁵ Osallistuva havainnointi on tuottanut esiyymmärrystä tutkimuskohteesta – yksilöiden menneisyysuhteen ja muistelun jäsentymiseen vaikuttavasta sosiaalisesta, kulttuurisesta ja poliittisesta viitekehystä.¹³⁶

Nykyisin sekä etnografian että muistitiedon keskiössä on tutkijan reflektioiva paikantaminen, joka ei liity vain kenttätyöskentelyyn, mutta myös aineiston analysointiin ja tutkimuksen kirjoittamisen prosessiin.¹³⁷ Tutkimusperinteen sisäisen vaatimuksen kimmokkeena mainitaan usein Malinowskin postuumisti julkaistut päiväkirjat (1967).¹³⁸ Tässä tutkimuskontekstissa reflektioiva paikantaminen jaetaan neljään osaan: 1) itsereflektioon, 2) metodologiseen ja epistemologiseen reflektioon sekä 3) tutkimuksen ulkoisten merkitysten ja 4) eettisten sitoumusten reflektioon.¹³⁹ Reflektioinnin kohteet välittyvät tutkimuksesta vastauksina siihen, millaiset tavoitteet ja päämäärät ovat vaikuttaneet tutkimusaineiston

¹³³ Konrád 1969, 120.

¹³⁴ Ks. Emerson, Fretz & Shaw 2001, 1.

¹³⁵ Lappalainen 2007, 113.

¹³⁶ Ks. Howard 1986, 45; Bennett & Watson 2002, 198.

¹³⁷ Coffey 1999, 136; Clifford 1986, 13–14.

¹³⁸ "Diary in the strict sense of the world" (1967). Julkaisu herätti kriittistä keskustelua tutkijan suhteesta tutkimuskohteeseensa.

¹³⁹ Fingerroos 2010, 72–75; Fingerroos & Haanpää 2006, 41.

syntyyn? Miten tutkimusprosessi on edennyt? Miten tutkimus ylipäättään on oikeutettu tehtäväksi?¹⁴⁰ Osaan kysymyksistä palataan myös tutkimuksen päättävässä luvussa 6.

Tutkimuksellisesti tärkeä itsereflektion osa-alue on ollut tutkijan persoonan ja tutkimukseen liittyvien positioiden keskinäinen tarkastelu. Tutkimusprosessin aikaisesta kenttätöskentelystä on paikannettavissa erilaisia rooleja, joita olen tutkijana (toisinaan tahtomattanikin) kantanut. Näitä ovat mm. oppilas, ystävä tai tuntematon suomalainen nainen, joka edustaa yhteisön ulkopuolista, mutta kuitenkin riittävällä tasolla kieltä ja kulttuuria ymmärtävää henkilöä. Useimmat rooleista ovat tulleet havaittaviksi vasta ajallisen ja maantieteellisen kentästä etääntymisen myötä. Kenttätö on toisin sanoen merkinnyt myös (autobiografista) identiteettityön paikkaa,¹⁴¹ jossa olen – vasten *toista* – tullut tietoiseksi ikäni, kansalaisuuteni, äidinkieleni, sukupuoleni ja "kulttuurini" merkityksistä.¹⁴² Toiseus on ollut yhtäältä haitta, toisaalta etu. Omaksumani rooli ulkopuolisena tutkijana on kuitenkin ollut eduksi, sillä olen tulkinut tutkimusyhteistyökumppaneiden voineen kertoa aiheesta vapaammin tietäessään,¹⁴³ etten yksityishenkilönä ole sitoutunut Unkarin sisäpolitiikkaan.

Vaikka etnografisia metodeja hyödyntävä muistitietotutkimus suosii aineistonkeruun välineenä haastattelua, tämän tutkimuksen primääriaineisto on tuotettu verkkokyselynä – pois lukien yksi kasvotusten toteutunut haastattelu tulkintojen testauttamiseksi ja jatkokysymysten esittämiseksi. Menetelmän tarkoituksenmukaisuus perustuu taustaoletukseen haastateltaville sensitiivisestä aiheesta. Verkkokysely on edustanut haastattelutilannetta epämuodollisempaa kohtaamista tutkijan ja tutkimusyhteistyökumppaneiden välillä, jolloin se on soveltunut hyvin poliittisävyisen ja henkilökohtaisen aiheen käsittelyyn.¹⁴⁴ Vastauksena Kari Teräksen esittämään kysymykseen: "Eikö kertojan oma tapa kertoa, jäsentää ja tulkita omaa elämäänsä toteudu parhaiten silloin, kun häntä ei kukaan häiritse, kun hän voi keskittyä pelkästään muistelemiseen?"¹⁴⁵ olen painottanut internet-kyselyn luonnetta tutkimusyhteistyökumppaneille turvallisena, anonyyminä ja paineettomana *paikkana*.¹⁴⁶

Asetelmana verkkokysely korostaa kertojien henkilökohtaista ajattelun ohjausta: muistelijat ovat itse karsineet ja rajanneet kirjoittamaansa ja heillä on ollut mahdollisuus palata tekstiin

¹⁴⁰ Fingerroos & Jouhki 2014, 89.

¹⁴¹ Coffey 1999, 17, 115 & 119.

¹⁴² Ibid. 1999, 57 & 143; Kenttäpäiväkirja 2020.

¹⁴³ Silvan 2018, 80.

¹⁴⁴ Howard 1986, 51.

¹⁴⁵ Teräs 2000, 363.

¹⁴⁶ Kuula 2006, 169–170.

täydentääkseen tai muuttaakseen sisältöä ennen vastauksen lähettämistä.¹⁴⁷ Vastaajat ovat myös saaneet vastata kysymyksiin omalla äidinkielellään, minkä tärkeyttä sosiologi Paul Thompson korostaa.¹⁴⁸ Verkkokyselyyn päätymistä on ohjannut myös käytäntö: operoitaessa itselleni vieraalla kielellä on kerätty aineisto tällöin ollut jo valmiiksi kirjallisessa muodossa helpottaen aineiston kääntämistä. Vaikka Thompson puhuu¹⁴⁹ täysin avoimen kyselyn puolesta, hyödynnettiin kyselyssä teemoittelua ja vastaajille osoitettuja apukysymyksiä, jotka perustuivat kentällä tehtyihin taustahavaintoihin ja tutkimuskirjallisuuteen.¹⁵⁰ Saatetekstissä (LIITE 1) vastaajia kuitenkin kannustettiin kertomaan myös tutkimuskysymysten ulkopuolisista aiheista, jotka he mahdollisista kokivat annettua kysymystä relevantimpana muistelun kohteena.

2.2 Elämäkerrallisissa teksteissä muistellut identiteetit

Etnografisia metodeja hyödyntävä muistitietotutkimus tarkastelee omaelämäkertatutkimukselle rinnasteisia kohteita: muistoja ja henkilökohtaisia selityksiä menneisyyden merkityksellisyydestä.¹⁵¹ "Elämäkerrallisuus", folkloristi Jyrki Pöysää lainaten,¹⁵² "'hiippii' teksteihin pyytämättäkin aina kun kirjoittajia kannustetaan kertomaan omakohtaisista kokemuksistaan." Muisti on toisin sanoen omaelämäkerrallisuuden perusta ja narratiivisuus luontainen tapa jäsentää, määritellä ja arvioida menneisyyteen paikantuvaa informaatiota.¹⁵³ Tässä tutkimuksessa tutkimusyhteistyökumppanit ilmaisevat ja neuvottelevat lapsuuden ja nuoruuden (sekä muisteluhetken) identiteettejä,¹⁵⁴ mikä tapahtuu paitsi sosiaalisesti merkityssä paikoissa myös jaetun historian ja osallisuuden kokemuksen välistä jännitettä tarkasteltaessa.

Jokainen muisteluhetki tuottaa uusia menneisyyden tulkintoja ja uusia nykyhetken merkityksiä ja tulevaisuuteen suuntautumisia¹⁵⁵ – käsityksiä siitä, kuka tuntee olevansa ja mihin tuntee kuuluvansa nyt ja tulevaisuudessa.¹⁵⁶ Identiteetti on, Stuart Hallia mukaillen,¹⁵⁷ jotain läpi ajan jatkuvana prosessina muotoutuvaa. Tässä tutkimuksessa muistelukertomuksen yksittäinen versio korostaa tietyn ajallisen tai tapahtumallisen kokemuksen merkitystä yksilölle. Tällöin muistitietotutkimuksen aineisto on luonteeltaan elämäkerrankaltainen: dialogimaisiin ja tilannesidonnaisiin elämäkerrallisiin pienoiskertomuksiin pohjautuva esitys

¹⁴⁷ Kotilainen 2014, 176.

¹⁴⁸ Thompson 1988, 200.

¹⁴⁹ Ibid. 1988, 199.

¹⁵⁰ Kenttäpäiväkirja 2016; 2017 & 2018; ks. myös Thompson 1988, 196.

¹⁵¹ Teräs 2000, 359; Ritchie 2014, 1; Ukkonen 2000, 33.

¹⁵² Pöysä 2015, 23.

¹⁵³ Douglas & Bluebond-Langner 2010, 21; Syvänen & Ropo 2015, 109; Teräs & Koivunen 2017, 165.

¹⁵⁴ Douglas & Bluebond-Langner 2010, 171.

¹⁵⁵ Rosenthal 2004, 50; Gyáni 2016, 55.

¹⁵⁶ McAdams 2011, 99.

¹⁵⁷ Hall 1999, 39.

tutkimusyhteistyökumppaneiden elämänhistoriasta, sekä tutkijan ja tutkimusyhteistyökumppanin välisen vuorovaikutuksen tulos.¹⁵⁸

Yksilöllä on yhtäaikaisesti useita ajallisesti ja kerronnallisesti ilmeneviä identiteettejä, joita tuotetaan itsen ja yhteiskunnan; yksityisen ja julkisen; välistä suhdetta kuvailemalla.¹⁵⁹ Prosessissa, jossa kertoja aktiivisesti tuottaa identiteettiään,¹⁶⁰ *kertomus (narrative)* on keino välittää hajanaisesta muistimateriaalista kontekstisidonnainen kuvaus itsestä ja viestiä siitä ulospäin.¹⁶¹ Narratiivisia identiteettejä paikannettaessa huomio kiinnittyy kertojan narratiivisiin *toimijuuksiin* (positioihin),¹⁶² joita muistelijat tuottavat, omaksuvat tai vastustavat kerronstrategioissaan.¹⁶³ Tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu myös toimijuuksiin, joita tuotetaan jaettujen historioiden äärellä. Konstruktiiivisessa tutkimusasetelmassa toimijuus on monimerkityksellinen ja -tulkinnallinen, mutta sosiaalisesti ja spatiaalisesti merkitty:¹⁶⁴ merkityksellisistä muistin paikoista kertoessa muistelija kuvaa omalle toimijuudelleen merkityksellisiä ihmisiä.¹⁶⁵ Muisteluhetkellä kertojan yhteiskuntaluokka, sukupuoli ja sukupolvi voivat vaikuttaa käsityksiin paikoista tai ihmisistä. Tutkimusyhteistyökumppanit voivat toisin sanoen kertoa sisällöllisesti samoista asioista, paikoista tai ihmisistä, mutta eri merkityksin.¹⁶⁶

2.3 Aineiston lukutapa ja tulkintakehykset

Ymmärtääksemme tutkimusyhteistyökumppaneiden muistelukertomuksia kokemuksista ja osallisuuden luonteesta on aineistoa tulkittava osana yksilön nykyisyyttä ja yksilön tulevaisuuden perspektiiviä.¹⁶⁷ Elämäkerrallisessa muistelukerronnassa fokus on reaalisen henkilön ja tekstin edustaman näkökulman välisissä eroissa, mikä kuvaa identiteetin ajassa tapahtunutta rakentumista ("kirjoittava minä" vs. "menneisyyden minä" sekä "kerrottu aika" vs. "kirjoitusajankohta").¹⁶⁸ Elämäkerrallisen muistitietoaineiston kannalta keskeisiä analysoitavia ajallisia tasoja ovat: 1) kuvattujen tapahtumien nykyhetki (aikalaistodellisuus), 2) niistä kertomisen nykyhetki (kirjoitushetki) ja 3) kertomusten myöhemmän tulkinnan nykyhetki (tulkinta).¹⁶⁹ Muistitietotutkimuksessa menneisyydessä kokevan lapsen ja

¹⁵⁸ Ukkonen 2000, 33; Rosenthal 2004, 50; Heimo 2010, 54–55; Teräs 2011, 186–187; Thompson 1988, 5.

¹⁵⁹ Hall 1999, 22; Erikson 1968, 22–23.

¹⁶⁰ Abrams 2016, 86.

¹⁶¹ Ibid. 2016, 106; Ukkonen 2000, 34; myös Nyysönen 2001, 26.

¹⁶² Jyrki Pöysä (2015, 129–165) käyttää positioista termiä "toimijuus".

¹⁶³ Esim. Smith 2006, 53.

¹⁶⁴ Ropo 2015, 27; McAdams 2011, 99.

¹⁶⁵ Latvala 2005, 31; Pöysä 2015, 139; ks. myös Koselleck 1985, 271–276.

¹⁶⁶ Latvala 2005, 31.

¹⁶⁷ Rosenthal 2007, 50; ks. myös Koselleck 1985, 272–273.

¹⁶⁸ Latvala 2005, 31; Pöysä 2015, 134 & 136–137; Savolainen 2015, 71.

¹⁶⁹ Pöysä 2015, 76.

nykyisyydessä kertovan aikuisen välinen etäisyys korostuu sekä ajallisena että tilallisena premissinä: aineistossa puhuu aikuinen henkilö nyt, ei kokeva lapsi silloin.¹⁷⁰

Tutkimusaineiston analyysiprosessi ei rajaudu itsenäiseksi vaiheekseen, vaan etnografialle tyypillisesti aineiston luku- ja tulkintavaiheet ovat vuorotelleet limittäin tutkimuksen edetessä. Jyrki Pöysä on määritellyt¹⁷¹ metodini käsitettä *lähilukeminen* käyttäen toistuvaksi – eri lukutekniikoita yhdisteleväksi – aineiston lukemiseksi, aineistoon palaamiseksi, muistiinpanojen ja merkintöjen kirjoittamiseksi sekä tekstin rinnastamiseksi ja vertailemiseksi. Konkreettisesti analyysin aloittaminen paikantuu primääriaineiston ensitutustumisvaiheeseen (saapumisjärjestyksessä) avoimen luennan kautta. Ensimmäisillä lukukerroilla tyypillistä oli vastauksista välittyvän kokonaistunnelman aistiminen ilman täsmällisiä lukutavoitteita.¹⁷² Kyselyn sulkeutumista seurasi systemaattisempi aineiston kääntämisen vaihe: tekstien syvempää tarkastelua yksittäisten sanojen tai ilmaisujen merkitysrakenteiden tasolla. Hahmottaakseni käännetyn kokonaisuuden läpiluin aineistoa useita kertoja, mihin yhdistyi tutkimuksen johdantoluvun hahmotteleva kirjoittaminen (luku 3) ja yksittäisten vastaajien kuvaustekstien tiivistäminen (LIITE 2).

Aineistokokonaisuuden raamien hahmotuttua analyysi eteni *sisällön* temaattiseen tarkasteluun. Tunnistin aineistosta merkityksellisiä teemoja ja avainsanoja, jotka jäsentelin värikoodein, marginaalimerkinnöin ja miellekarttojen avulla. Temaattista analyysia ohjasi kyselylomakkeessa käytetyt teemat. Sisällön alustavassa analysoinnissa havaitsin aiheeseen liittyvän perusterminologian tuntemuksen¹⁷³ ja esiymmärryksen aiheesta auttavan tulkintaani. Tunnistin aineistoista kulttuurisia referenssejä, joita tuntematta sisällön analyysin aloittaminen ja avainsanojen tunnistaminen olisi ollut haastavampaa.¹⁷⁴ Vastauksien toisiinsa yhdistävien piirteiden hahmottelussa ja vertailussa lähiluennan ja temaattisen luennan välinen ero häilyi: lähilukemalla yhtäältä tarkensin, toisaalta korjasin omia tulkintojani.¹⁷⁵ Tässä luennan vaiheessa korostui yksittäisten lauseyksiköiden merkitykset: lauseiden luomat ja välittämät mielikuvat kirjoittajan aiheeseen liittyvistä mielipiteistä.¹⁷⁶ Aineiston luentaa ja tulkinnan vaiheittaista prosessointia kuvaa myös

¹⁷⁰ Douglas & Bluebond-Langner 2010, 89; Ukkonen 2000, 34.

¹⁷¹ Pöysä 2015, 26, 28 & 30–31: käsitteenä lähilukeminen voidaan ymmärtää jatkumona kirjallisuudentutkimuksen ja kirjallisuuskritiikin uusille suuntauksille. Lähiluvun käsitteen laveuden tiedostaen, rajaan sen Pöysän tavoin tarkoittamaan ensisijaisesti konkreettisen tekstin tarkastelutapaa.

¹⁷² Kenttäpäiväkirja 2019.

¹⁷³ Thompson 1988, 198.

¹⁷⁴ Lindstén 2017, 31; Kenttäpäiväkirja 2019.

¹⁷⁵ Pöysä 2015, 32.

¹⁷⁶ Latvala 2005, 31.

helmikuun (2020) kenttäjakson aikana kirjaamani päiväkirjamerkintä. Budapestista lähteneessä junassa istuessani aineisto-otteet kodin kirjoituspöydältä muistui mieleeni seurattessani pakenevaa maisemaa:

Kaikki ne yhteisön sisältä välitetyt kertomukset tuntuvat koettelevan tapaani kohdata minulle "entuudestaan tuttu vieras" Tällä kertaa en ole irrallaan tutkimusaiheestani. Paremminkin hengitän niitä pienen pieniä vihjeitä, joita junan ikkunoissa virtaa. Aiheeseen liittyvä romantiikka on poissa. Kouriintuntuvaa [maisemassa] vaikuttaisi olevan se, mikä on poissa, vaikkakin edelleen läsnä. Voiko sitä ulkopuolisena täysin ymmärtää, millaisen tyhjyyden sosialismin murtuminen on ihmiseen jättänyt?

Muistitiedon lähiluennan ohessa olen hyödyntänyt Alessandro Portellin¹⁷⁷ *historiakerronta-*mallia ilmentääkseni sekä muistellun lapsuus- ja nuoruusarjen moniäänisyyttä että kerronnan rakentumisen keinoja. Portellin alkuperäisten kategorioiden mukaisesti muistelukerronta on tällöin jaettavissa institutionaaliseen, yhteisölliseen ja henkilökohtaiseen kerronnan tasoon. Näistä *institutionaalinen* välittyä aineistosta laajalti valtiota, kansakuntaa, ideologiaa tai puoluetta kuvaavan subjektin kolmannen persoonan tai passiivin muotoina; *yhteisöllinen* puolestaan *me*-kertomuksina, joissa muistojen tematiikka sivuaa kotikaupungin tai lähiyhteisön asioita. *Henkilökohtainen* kerrontataso näkyy teksteissä *minä*-muotoisena kerrontana kodista, läheisistä, ystäväistä ja muista henkilökohtaiseen elämään linkittyvistä kokemuksista ja tapahtumista.¹⁷⁸ Historiakerronta-malli avaa myös tekstitason kerronstrategioita, joilla osallisuutta ja osattomuutta muistitiedossa tuotetaan.

Aineistoa lukiessa olen sitonut esiin nousseita ilmiöitä myös laajempiin konteksteihin. Tältä osin aineiston lukutapa lähestyy *kontekstuaalista tutkimusmenetelmää*,¹⁷⁹ jossa yksittäisen kokemuksen tai tapahtuman ymmärretään saavan merkityksensä suhteessa jotakin laajempaa asiayhteyttä.¹⁸⁰ Tutkimuksen tärkeimmät kontekstualisoinnin lähteet ovat olleet – tutkimuskirjallisuuden ohessa – Suomen Ulkoministeriön arkistot sekä kulttuurihistoriallinen aines. Aikalaistodellisuuden representaatioihin tutustuminen on merkinnyt toisaalta kuvittelevaa aikalaismielen ja ajanhengen ymmärtämistä, toisaalta neuvottelua aineiston, faktojen ja tulkintojen välillä. Vaikka kontekstoiva aineisto on luonteeltaan vaihtelevaa, olen suhtautunut niihin (kommentoivina) havaintoina aikalaistodellisuudesta, joiden ensisijainen tarkoitus on ollut kehystää tutkimusaineiston luentaa sosialistisen lapsuuden ja nuoruuden ymmärtämiseksi.

¹⁷⁷ Portelli 1991, 70.

¹⁷⁸ Portelli 1997, 70; Latvala 2005, 66; Teräs & Koivunen 2017.

¹⁷⁹ Ks. tarkemmin Saarelainen 2013, 244–268.

¹⁸⁰ Donnelly 2011, 85; Heimo 2010, 15.

2.4 Aineiston rajaaminen ja esittely

Tutkimuksen primääriaineisto muodostuu 11:sta muistelukertomustekstistä. Aineisto on kerätty puolistrukturoituna Webropol-verkkokyselynä kesä-lokakuun 2019 aikana. Primääriaineistoa täydentää helmikuussa 2020 kentällä toteutettu jatkohaastattelu. Vaikka aineiston määrällisen edustavuuden sijaan tutkimuksen lähtökohtana ja tavoitteena on ollut sisällöllisesti ainutlaatuinen aineisto, ei aineiston kapeutta voi jättää huomiotta. Vastaajien alhaisessa määrässä heijastuu osaltaan se, ettei kyselyä jaettu julkisesti, vaan sen sijaan paikallisten avainhenkilöiden kautta.¹⁸¹ Toisekseen tekstikorpus on kerätty unkarin kielellä, mikä on osaltaan vaikuttanut aineiston keruun ja analyysiprosessin etenemiseen: haastattelulomakkeen työstäminen ja kääntäminen alkoivat syksyllä 2018 jatkuen kieliasun ja sisällön testaamisen osalta toukokuulle 2019.¹⁸² Alussa vastausten keruu oli verrattain hidasta, mitä selittää kyselyn avautumisen ajoittuminen kesälomakaudelle. Elokuun puolivälissä 2019 sain pyynnön, että kyselyn aukioloa voisi jatkaa pidemmälle.¹⁸³ Tämän johdosta kysely oli avoinna lopulta 28.9.2019 saakka. Aineiston analyysivaiheeseen etenin vastausten käännöstyön päätyttyä joulukuussa 2019. Tämä merkitsi myös sitä, että tutkimusyhteistyökumppaneille antamani lupaus työn valmistumisesta vuoden 2019 aikana ei täytynyt (LIITE 1: saateteksti).

Tutkimuksen otos nojaa olemassa oleviin unkarilaiskontakteihini,¹⁸⁴ joista osa osallistui tutkimukseen vastaamalla itse, osa jakamalla tutkimuslinkkiä relevanteiksi katsomilleen henkilöille. Edellytyksenä kyselyyn osallistumiselle oli henkilökohtaiset lapsuus- ja nuoruuskokemukset János Kádárin Unkarista. Avainhenkilörekrytointeja tein mm. vaihtoopintovuoteni ja unkarin kielen intensiivikurssin yhteydessä loppukesästä 2018. Määrällisestä suppeudesta huolimatta aineisto on sisällöllisesti verrattain monipuolinen: otokseen lukeutuu tasapuolisesti mies- ja naisvastaajia, eri maakuntakokemuksia sekä yksittäisiä vähemmistöryhmien muisteluja. Vastaajajoukkoa sitoo koulutustaustan heterogeeninen yhteys: 10 vastaajista ilmoitti ylimmäksi suoritetuksi tutkinnokseen lukio ja yliopistotutkinnon (ks. tarkemmin Taulukko 1), minkä lisäksi reilu kolmannes vastaajista työskentelee nykyisin akateemisessa tehtävässä.

Tutkimuskyselyn tavoitteena on ollut saada tietoa toteuttamisajankohtana muistellusta menneisyydestä; siitä, millaisena ja miten eletty, koettu ja nykyhetkestä käsin muisteltu lapsuus- ja nuoruusarki János Kádárin Unkarissa piiritty? Vastauksia tutkimuskysymyksiin

¹⁸¹ Mukana oli kuusi avainhenkilöä, joista neljä vastasi itse kyselyyn.

¹⁸² Tutkimuksen toteutukseen on heijastunut myös muu henkilökohtainen aikataulu.

¹⁸³ Kenttäpäiväkirja 2019; myös Howard 1986, 53.

¹⁸⁴ Thompson 1988, 206: Thompson näkee paikalliskontaktit tutkimuksellisenä etuna haastateltavia kartoitettaessa.

etsittiin verkkokyselylomakkeen (LIITE 1) neljän temaattisen osion kautta, joista ensimmäinen kartoitti lavealti vastaajien taustatietoja (kysymykset 1–7). Varsinaista muisteluaineistoa kerättiin teemojen *arki* (kysymykset 8–11), *suhde politiikkaan* (kysymykset 12–15) ja *identiteetti* (kysymykset 16–20) kautta. Kerätty aineisto on ollut valmiiksi tekstimuotoista. Itse kääntämäni aineiston olen tarkistuttanut Turun yliopiston Unkarin kielen ja kulttuurin oppiaineen lehtorilla.¹⁸⁵ Yhteensä analysoitavaa unkarinkielistä ja suomenkielistä primääriaineistoa on ollut 57 A4-sivua (sisältäen verkkokyselyn vastaukset ja litteroidun haastatteluaineiston).

KOODI	IKÄ	SUKUPUOLI	LAPSUUDEN ASUINPAIKKA	KOULUTUSTAUSTA	KUULUMINEN VÄHEMMISTÖÖN
AN52	52	nainen	Hajdú-Bihar	lukio/yliopisto	ei
BM56	56	mies	Tatabánya / Szabolcs-Szatmár-Bereg	lukio/yliopisto	ei
CN53	53	nainen	Bács-Kiskun	lukio/yliopisto	ei
DN48	48	nainen	Somogy	lukio/yliopisto	ei
EN37	37	nainen	Pest	lukio/yliopisto	juutalainen
FM65	65	mies	Hajdú-Bihar	lukio/yliopisto	ei
GM43	43	mies	Jász-Nagykun-Szolnok	lukio/yliopisto	roomalais-katolilainen
HN42	42	nainen	Bács-Kiskun	lukio/yliopisto	ei
IM80	80	mies	Borsod-Abaúj-Zemplén	lukio/yliopisto	ei
JM62	62	mies	Pest / Veszprém	lukio/yliopisto	ei
KN76	76	nainen	Pest	kansakoulu	ei

Taulukko 1: Aineiston koodaus ja tutkimusyhteistyökumppaneiden taustatiedot.

Vastaukset jakautuvat verrattain tasaisesti eri vuosikymmenille. Vanhin vastaajista oli vastaushetkellä 80-vuotias ja nuorin 37-vuotta.¹⁸⁶ Yhdeksän vastaajista kertoi syntyneensä joko 1950-luvulla tai sen jälkeen. Kaksi vastaajista puolestaan vuosien 1935–1945 välillä, mikä tarkoittaa sitä, että 1960-luvulle tultaessa he olivat joko aivan kyselyn saatetekstissä annettun ikärajan kynnyksellä tai yli 20-vuotta. Tämä vahvistaa sen, mitä antropologi László Kürti tutkimuksessaan huomauttaa:¹⁸⁷ nuoruuden (tai lapsuuden) määrittely tietyn iän tai vuosien mukaan ei ole pelkästään vaikeaa, mutta myös epäselvää, tulkinnanvaraista ja neuvoteltua. Päädyin huomioimaan – tutkimuskysymysten rajoissa – myös yliopisto-opintoihin liittyvää muisteluaineistoa sillä perusteella, että muistelijat saivat tällöin itse määrittää oman lapsuutensa ja nuoruutensa ajalliset raamit. Vastaajien määrittelytavassa voidaan myös nähdä aikalaispoliittisen nuoruuden määritelmän vaikutus.¹⁸⁸ Ikäjakaumasta

¹⁸⁵ Käännösten tarkistusvaiheessa kaikista vastauksista poistettiin kysymyskohdat 1–7, millä varmistettiin, ettei arkaluontoisia henkilötietoja välity kolmansille osapuolille. Unkarin kielen ja kulttuurin lehtori on auttanut minua suuresti myös tiettyjen paikallisilmäiden syvemmässä ymmärryksessä tarkentaviin kysymyksiini vastaamalla.

¹⁸⁶ Huom. Tutkimuksen julkaisuhetkellä aineistonkeruuhetkestä on kulunut jo lähes vuosi, mikä tarkoittaa sitä, että aineiston tulkintahetkellä vastaajat ovat jo vuoden vanhempia kuin aineistokoodin ajallisessa viittauksessa.

¹⁸⁷ Kürti 2002, 4.

¹⁸⁸ Esim. Kürti 2002, 101: Kádárin Unkarissa (poliittisessa yhteydessä) lapsiksi määriteltiin kaikki 7–14-vuotiaat ja nuoriksi 15–30-vuotiaat.

huolimatta sosialismi edustaa tutkimusyhteistyökumppaneita yhdistävää kokemuksellista kehystä, vaikkakin muistojen luonne ja ajoittuminen vaihtelevat.

Tutkimustekstissä viitataan kyselyaineistoon koodilla, jossa vastaajat on nimetty juoksevan aakkoskirjaimen mukaisesti vastausjärjestykseen (ks. Taulukko 1). Aakkoskirjaimen jälkeen koodin seuraava kirjain viittaa vastaajan ilmoittamaan sukupuoleen (M=Mies, N=Nainen, Mu=Muun sukupuoli/ ei halua kertoa), mitä seuraa haastateltavan ikä. Esimerkiksi koodi AN52 viittaa ensimmäisenä kyselyyn vastanneeseen 52-vuotiaaseen naiseen, BM56 puolestaan toisena kyselyyn vastanneeseen 56-vuotiaaseen mieheen.¹⁸⁹ Kaikista vastauksista on häivytetty tutkimusyhteistyökumppaneita koskeva arkaluontoinen tieto, jolla vastaaja voitaisiin identifioida. Olen päättänyt häivyttää myös vastaajien lapsuuden asuinpaikkaa koskevat tiedot kaupunkitasolta maakuntatasolle, jolloin pienissä paikkakunnissa varttuneiden tutkimusyhteistyökumppaneiden henkilötietosuojaa ei ole vaarannettu.

3 Unkarin kansantasavallan vaiheista

Tämän luvun tarkoituksena on johdatella Unkarin sosialistisessa järjestelmässä eletyn ja koetun lapsuus- ja nuoruusarjen muistelukertomusten maisemaan. Kádárin järjestelmää ympäröiviä näkökulmia erittelevä asialuku kiteyttää tutkimusaineistolle relevantteja aikalaislogiikan ja arjen valta-asetelmien kiinnekohtia.¹⁹⁰ Esiteltäessä poliittisen lapsi- ja nuorisojärjestötoiminnan taustat, Kádárin hallinnon sisä- ja ulkopoliittiset kontekstit sekä näkökulmia aikalaiskulttuuriin saadaan tiivis kuvaus lasten ja nuorten arkeen heijastaneesta yhteiskunnallisesta asetelmasta.

3.1 Lyhyesti sosialismista ja poliittisesta järjestötoiminnasta Unkarissa

Sosialismin juuret Unkarissa ulottuvat vuoteen 1919, jolloin Béla Kunin johtama Unkarin kommunistinen puolue johti Unkarin neuvostotasavaltaa 21. maaliskuuta – 1. elokuuta 1919 välisen ajan.¹⁹¹ Toisen maailmansodan jälkeen Unkarin valtasi Neuvostoliitto, jonka etupiirissä stalinistista kommunistihallintoa johtamaan valittiin Mátyás Rákosi (1945–1956). Tämä käynnisti maassa yhtäjaksoisen 44-vuotta kestäneen poliittishistoriallisen ajanjakson. Sosialistiseksi kansantasavallaksi Unkari julistettiin vuonna 1949.¹⁹²

¹⁸⁹ Vastaavaa koodaustapaa on aiemmin hyödyntänyt Pirjo Korhokangas (1996).

¹⁹⁰ Frigren 2017, 68.

¹⁹¹ Hájdú 1990, 303–309.

¹⁹² Ks. myös Romsics 2010, 226–227.

Rákosin Unkarissa poliittista ilmapiiriä leimasi paitsi Neuvostoliiton tiukka poliittinen ohjaus myös kansalaisyhteisöjen ja ihmisten vapauden rajoittaminen. Hallinto panosti raskasteollisuuden kehittämiseen kansalaisten elintasosta tinkimällä sekä harjoittamalla talouden kollektivisointia ja poliittista painostusta,¹⁹³ joista jälkimmäisestä alettiin käyttää nimeä *salamitaktikka (szalámitaktika)*.¹⁹⁴ Tunnusomaista salamitaktikalle oli stalinististen menetelmien, kuten poliittisen terrorin, näytösoikeudenkäyntien, pakkotyöleirien ja puolueen sisäisten puhdistusten käyttäminen sekä henkilökultti. Josef Stalinin kuolema vuonna 1953 ja Rákosin stalinistista hallintomallia kohtaan koettu tyytymättömyys olivat taustalla, kun vuonna 1956 unkarilaisopiskelijoiden keskuudessa – osin myös Puolan tapahtumille¹⁹⁵ solidaarisuuden osoituksena alkunsa saaneet – mielenosoitukset kärjistyivät Unkarin kansannousun tapahtumiin. Neuvostojoukkojen tukahduttaman kansannousun seurauksena Unkarin johtoon nousi János Kádár.

Jo Rákosin järjestelmässä poliittisella lapsi- ja nuorisjärjestötoiminnalla oli keskeinen rooli. Unkarin ensimmäinen Neuvostoliiton marxilais-leniniläistä nuorisoliitto Komsomolia (1918) ja Yleisliittolaista pioneerijärjestöä (1922) mallintava järjestö, Unkarin Pioneerien Yhdistys (*Magyar Úttörők Szövetsége*), perustettiin vuonna 1946.¹⁹⁶ Vuodesta 1947 lähtien pioneeritoimintaa organisoitiin keskitetympin ja järjestöjä alettiin muodostaa kouluissa. Ideologinen kasvatus ulottui välillisesti myös varhaiskasvatukseen piiriin kollektiivisena arvokasvatuksena. Vuodesta 1949 lähtien alakouluissa ei enää sallittu muuta järjestötoimintaa kuin pioneeriaktiviteetteja. Varsin pian toiminnan aloitti myös Työätekevän Nuorison liitto (*Dolgozó Ifjúság Szövetsége, DISZ* [1950]).¹⁹⁷ Poliittinen lapsijärjestötoiminta kehittyi harpaten 1950-luvun puoliväliin tultaessa, jolloin järjestöön kuului jo liki miljoona unkarilaista lasta.¹⁹⁸

Pioneeritoiminta rakentui portaittaiselle etenemiselle.¹⁹⁹ Unkarissa ensimmäisessä vaiheessa olevia jäseniä kutsuttiin pikkurumpaleiksi (*kisdobos*),²⁰⁰ mitä seurasi tienraivaajuus

¹⁹³ Unkarin kommunistisen puoleen (MKP) painostus kohdistui erityisesti pienviljelijäpuoluetta (FKgP) kohtaan; Romsics 2010, 204–214; Lahdelma 2016.

¹⁹⁴ Gati 1986, 22; Magyar Katolikus Lexikon.

¹⁹⁵ Ks. Lahdelma 2016. Puolan Poznanin kaupungissa puhkesi kansannousu kommunistihallintoa vastaan kesäkuussa 1956.

¹⁹⁶ Romsics 2010, 276; ks. myös Kürti 2002, 84–85.

¹⁹⁷ Somogyvári 2014, 52–53; Romsics 2010, 276: Vuoden 1956 kansannousun jälkeen DISZ lakkautettiin ja tilalle perustettiin KISZ [Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség] eli Unkarin kommunistinen nuorisoliitto, jonka toiminta käynnistyi 1957.

¹⁹⁸ Romsics 2010, 276.

¹⁹⁹ Tarkemmin järjestöjen rakenteesta (KISZ-järjestön aspektista) mm. Kürti 2002, 148–162.

²⁰⁰ Kisdobos-toiminta alkoi Unkarissa 1950-luvulla ikään kuin siirtymävaiheena tienraivaajuudelle.

(*úttörő*²⁰¹). Pikkurumpali-toiminta oli tarkoitettu 6–9-vuotiaille, kun taas tienraivaajat olivat 10–14-vuotiaita. Toiminnan tarkoituksena oli valmistaa peruskouluoppilaiden liittyminen poliittiseen nuorisjärjestöön (DISZ/KISZ) sekä "kommunistiseen elämään." ²⁰² Lapsijärjestötoiminta houkutteli lapsia mukaan mm. vetoavan leikinomaisen – mutta ideologisesti kehystetyn – ohjelman kautta. Toiminnassa hyödynnettiin paikkoihin ja pukeutumiseen liittyvää symboliikkaa. ²⁰³ Tärkeä identifioitumisen kanava oli tienraivaajille suunnattu julkaisu *Pajtás*,²⁰⁴ jota julkaistiin vuodesta 1946 lähtien. Ala-astelaisille oli oma *Kisdobos*-lehtensä.²⁰⁵ Pioneeri-järjestöjen kansainväliset yhteydet, kuten CIMEA-kilpailut (*Comité international des mouvements d'enfants et d'adolescents*)²⁰⁶ sekä seminaarit ja konferenssit loivat tilaisuuksia paitsi muihin sosialistisiin valtioihin tutustumiseen myös omasta asuinmaasta ja sen yhteisöstä tietoiseksi tulemiseen.

Kádárin astuttua johtoon myös KISZ-toimintaa uudelleenorganisoidtiin, minkä keskeisenä toimenpiteenä lasten ja nuorten ikä instituoidtiin: ²⁰⁷ nuorille suunnatun Unkarin kommunistisen nuorisoliiton (KISZ) toimintaan saattoivat liittyä kaikki 15–30-ikäiset.²⁰⁸ KISZ-jäsenille oli pikkurumpaleiden ja tienraivaajien tapaan omat lehdet ja julkaisut (esim. *Világ Ifjúság*, *Magyar Ifjúság* ja *Ifjúsági Magazin* jne.),²⁰⁹ joiden sisältö tarjosi sisältöä poliittiseen tunnistautumiseen. Ihanteelliselle KISZ-jäsenelle oli persoonaan ja identiteettiin kohdistettuja odotuksia. Jäsenten odotettiin olevan aktiivisia ja ahkeria; joustavia ja yhteisökeskeisiä; älykkäitä ja koulutettuja sekä auttavaisia, pidettäviä, epäitsekkeitä, sosiaalisia ja vapaa-ajallaan kulttuuriorientoituneita. 1980-luvulle tultaessa KISZ menetti kiinnostustaan unkarilaisnuorten keskuudessa. Syyksi nähtiin mm. järjestön (elitistishenkisen) hierarkia ja ideologiasta uloskasvaminen osin järjestön oman toimintakulttuurin johdosta.²¹⁰

3.2 Kádárin Unkarin sisä- ja ulkopoliittiset kontekstit

Unkarin kansannousun seurauksena Unkarin kansantasavallan johtoon nousseen János Kádárin hallinnon alkua varjosti vuoden 1957 tammikuulle jatkuneet massiiviset lakot.²¹¹ Kansannousun jälkipuinti jatkui myös nuorten keskuudessa mm. kouluissa venäjänkielen- ja

²⁰¹ Suom. huom. myös "tienlöytäjä" tai "tienmurtaja".

²⁰² Romsics 2010, 276; myös Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 152.

²⁰³ Tarkemmin Romsics 2010; 276; Somogyvári 2014, 53.

²⁰⁴ Suom. huom. *Pajtás* eli suomeksi "Kaveri" (Arcanum.hu a.).

²⁰⁵ Romsics 2010, 276; ks. myös pikkurumpaleiden ja tienraivaajien säännöstö Arcanum.hu a & Arcanum.hu b.

²⁰⁶ Tutkimusyhteistyökumppani HN42.

²⁰⁷ Kürti 2002, 102.

²⁰⁸ Romsics 2010, 276; Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 152.

²⁰⁹ Kürti 2002, 145.

²¹⁰ Kürti 2002, 158–160.

²¹¹ Kontler 2002, 431.

uskonnonopetukseen liittyvänä keskusteluna, mitä silloinen Unkarin Suomen suurlähettiläs Lauri Hjelt raportoi sanoin: "[..] ensimainittua oppilaat eivät halua, jälkimmäistä ei haluvia enemmistö sortaa, joskus karkealla fyysisellä väkivallalla."²¹² Osin Hjeltinkin kuvaama jännitteinen ilmapiiri vallitsi taustalla, kun János Kádár – jolla ei valtaan noustessaan ollut unkarilaisten silmissä auktoriteettia tai sosiaalis-poliittista pääomaa²¹³ – aloitti Unkarin johdossa.

Neuvostoliiton valtajärjestelmän riippuvuudesta huolimatta Kádárin politiikassa ilmeni ominaispiirteitä, jotka oikeuttavat aikalaissäityksen "Unkarin tiestä" (*sajátos magyar útjának*). Ilmiöön liittyvällä – jälkituotetulla – käsitteellä *kádárismi* on sittemmin viitattu niin prosessiin kuin Kádárin harjoittaman politiikan tuloksiin.²¹⁴ Miklós Szábo kiteyttää²¹⁵ Kádárin järjestelmän peruspiirteet sanoihin "toteutunut hruštšovismi ja edellä käynyt brežnevismi." Kádárin järjestelmässä toisin sanoen harjoitettiin Hruštšovin tapaan neutraalia massapolitiikka, mikä näkyi Kádárin rakentaessa omanlaista – verrattain sallivaa – ideologista, taloudellista ja kulttuurista linjaansa.²¹⁶ Kádárin hallinnon strategian ydin oli tarkka ja onnistunut puoluejohtoisen valtiovallan tiivistämisen palauttaminen. Ensisijalla oli myös puoluejohdon suhde yhteiskuntaan, joka rakennettiin piirtämällä jyrkkä raja stalinistiseen menneisyyteen niin politiikan kuin henkilöiden suhteen.²¹⁷ Kádárin hallituksella oli edeltäjiään enemmän vapautta sekä uuden järjestelmän ydinhenkilöitä valitessaan että muokatessaan järjestelmän strategiaa ja politiikkaa.²¹⁸

Kádárin hallinnon vaiheet on jaettavissa neljään vaiheeseen, joista ensimmäisen – nk. "koston ja vakauttamisen vaiheen"²¹⁹ (1956–60) – aikana päämääränä oli vuoden 1956 - tapahtumiin osallistuneiden rankaisu ja kaiken vastustuksen poistaminen yhteiskunnasta. Ihmisiä hirtettiin, tuomittiin ja vainottiin. 1960-luvulle siirryttäessä ilmapiiri vaihtui: "klassisen Kádárin järjestelmän vaiheen" (1960-68) alkaessa Kádárin hallinto tähtäsi yhteiskunnan vakauttamiseen ja ulkoisen vallan vakiinnuttamiseen.²²⁰ Tämä tapahtui armahduksen (*amnesztia*) keinoin tavoitellen etenkin emotionaalisella tasolla "hyvää poliittista mielialaa."²²¹ Sallivuuden ja myönnytysten politiikkaa on sittemmin kutsuttu

²¹² UMA. R-9, Hjelt 1957, 3.

²¹³ Romsics 2010, 271.

²¹⁴ Gati 1986, 160; Halmesvirta 2008.

²¹⁵ Szábo 2001, 84.

²¹⁶ Ibid. 2001, 84.

²¹⁷ Ekiert 1997, 104.

²¹⁸ Ibid. 1997, 110 & 104.

²¹⁹ "Megtorlás és konszolidáció".

²²⁰ "A klasszikus Kádár-rendszer"; Szábo 2001, 78–79.

²²¹ Szábo 2001, 78–7; Halmesvirta 2008; ks. myös Romsics 2010, 269.

"pehmeäksi diktatuuriksi."²²² Unkarilaisten arjessa vaikutukset näkyivät asuinolosuhteiden kohentumisena, kasvatusinstituutioiden kehittymisenä, uusien ravintoloiden ja kahviloiden perustamisena sekä terveydenhuollon palveluissa. Asteittain normalisoituneet kirkon ja valtion välit mahdollistivat myös vuodesta 1959 alkaen uskonnon opetuksen kouluissa, tosin normaalin opetuksen ulkopuolella.²²³ Rákosin hallinnossa palvelleet eivät hyväksyneet Kádárin hallinnon sallivampaa linjaa, mikä johti vallankaappausyrityksiin. Nämä alun vallankaappaukset on nähty Unkarin destalinisaation viimeisenä aaltona.²²⁴

Kolmannella vaiheella, "talousmekanismien reformin epäonnistumisen ja toisen talouden vaiheella" (1968–85),²²⁵ on viitattu alkutuotannon, kuten maatalouden uudelleen kollektivisointiin, joka – edeltäjästään poiketen – perustui Kádárin järjestelmässä tahdikkaampiin painostuksen keinoihin. Vuoden 1956 jälkeen myös kansalaiset pitivät yllä tiettyä hiljaista painetta, johon Kádárin hallinto puolestaan vastasi elinstandardeja ja kulutuksen tasoa nostamalla, mihin liittyi muita valtiososialistisia hallintoja liberaalimpi politiikka.²²⁶ Lännessä elintason nostamiseen pyrkinyttä politiikkaa alettiin kutsua *gulassikommunismiksi*,²²⁷ mikä tarkoitti peruselintarvikkeiden ja käyttötavaroiden parempaa saatavuutta, joka puolestaan nojasi teollisuuden investoinneissa tehtyihin kompromisseihin.²²⁸ Gulassikommunismi perustui osin näennäisyydelle: marxistista ideologiaa kannatettiin samanaikaisesti, kun useimmat sektorit omaksuivat avoimen markkinatalouden sääntöjä.²²⁹ 1970-luvulle tultaessa Unkarin maatalous nousi, mutta puutteet raskaassa teollisuudessa – sekä maailmantalouden rakennemuutos – johtivat maan syvään velkaantumiseen tilanteessa, jossa elintasoa pidettiin yllä keinoitekoisesti.²³⁰ Unkarin velkaantuminen ja Kádárin järjestelmän ideologinen näennäisyys olivat taustasyitä järjestelmän murentumiseen 1980-luvun puoliväliin tultaessa,²³¹ jonne ajoittuu Kádárin hallinnon viimeinen nk. "järjestelmän kriisi" -vaihe (1985-89).²³²

²²² Esim. Halmesvirta 2008.

²²³ Romsics 2010, 279; Kürti 2002, 104.

²²⁴ Tarkemmin Szábo 2001, 79.

²²⁵ "A mechanizmusreform kudarca és a második gazdaság".

²²⁶ Ekiert 1997, 103; Gati 1986, 159; Miklóssy 2014, 108; Halmesvirta 2008.

²²⁷ Szábo 2001, 81; Nyyssönen 2017, 146: Gulassikommunismi käsitteenä ilmestyi pääsihteeri Nikita Hruštšovin puheeseen 1960-luvun alussa, minkä osana kommunismi määriteltiin uusina housuina ja lautasellisena *gulassi*-keittoa, mikä viittasi Hruštšovin raskaasta teollisuudesta kääntyneeseen huomioon kohti kulutustavaroita. 1970-80-lukujen vaihetta on myös kutsuttu *jääkaappisocialismi*-nimellä.

²²⁸ Szábo 2001, 81–82; Halmesvirta 2008; Miklóssy 2014, 108.

²²⁹ Lenart-Cheng & Luca 2017, 30.

²³⁰ Szábo 2001, 27; Halmesvirta 2008.

²³¹ UMA. KRTPS–53. 1984, 1: myös Ulkoministeriö raportoi Unkarin konkurseista seuraavaa: "Ensimmäistä kertaa vuoden 1945 jälkeen Unkarissa lopetettiin yritys kannattamattomana viime kuussa. [...] sata muuta yritystä maksukyvyttömiä [...]."

²³² Szábo 2001, 78.

Yksittäisen kansalaisen näkökulmasta Kádárin hallinnon aikana pakottaminen, poliittinen häirintä ja henkilökulttia korostanut propaganda vähenivät sekä matkustaminen ulkomaille sallittiin. Siltikin läsnä oli uhka myös kovemmista rangaistuksista. Yleisesti poliittista ilmapiiriä leimasi optimismi.²³³ Gulassikommunismi, destalinisaatio sekä neutralisoiva politiikka kiteytyivät Rákósilta "parastetussa" sloganissa: "Jos et ole meitä vastaan, olet puolellamme" (*Aki nincs ellenünk, az velünk van*). Puoluekokous leikitteli myös käsitteillä, kuten sosialistinen demokratia ja kehittynyt sosialismi.²³⁴ Neuvostoliiton silmissä Unkari oli "sosialistisen leirin iloisin parakki",²³⁵ mutta kuten Miklós Szábo hyvin aikalaistilanteen rakoilevaa luonnetta muotoilee:²³⁶ "nem az üdülőtábor legszebb kempingházáról van szó, hanem a börtön legkibírhatóbb cellájáról." Kyseessä ei ollut lomaleirin kaunein mökki, sen sijaan vankilan siedettävien sellien.

Yhteisymmärrykseen pyrkinyt orientaatio näkyi 1970-luvulta alkaen harjoitetussa kulttuuripolitiikassa, joka pohjautui Kolmen T:n periaatteeseen: *támogatott* (tukea; kannattaa), *tűrt* (suvaita) ja *tiltott* (kieltää), jotka tiivistivät Kádárin järjestelmän poliittisen mentaliteetin.²³⁷ Etenkin *tűrt*-kategoria osoitti poliittisen neutralisoinnin olemassaolon sallimalla teosten julkaisun, jotka eivät olleet virallisesti ideologian mukaisia, mutta eivät myöskään aiheuttaneet poliittista uhkaa.²³⁸ *Tiltott*-kategoriaan luonnollisesti laskeutuivat kaikki järjestelmää uhkaava toiminta ja sanomiset, jotka joko Neuvostoliitto tai Unkarin naapurivaltiot saattoivat kokea uhkaavana.²³⁹ Kulttuuripolitiikka yhdistettynä uudistuvaan asuntopolitiikkaan sekä – osin harmaantalouden motivoimana syntyneen – pienyrittäjyyden ja palvelujen lisääntymiseen, loivat osaltaan perustaa elitismien myöhemmälle synnylle.²⁴⁰

Ulkopoliittisesta näkökulmasta katsottuna Kádárin järjestelmä toimi maailmanpoliittisesti polaroituneessa asetelmassa. Berliinin jaosta (1961) tuli symboli koko Euroopan kansainväliselle systeemille aina 1990-luvun taitteeseen saakka, jonka päärooleissa esiintyivät Yhdysvallat ja Neuvostoliitto. Yhdysvaltojen toimintaa kylmässä sodassa voidaan katsoa motivoineen taloudelliset intressit ja kommunismin leviämisen estäminen, kun taas Neuvostoliiton politiikan taustalla oli ideologisten syiden ohella turvallisuus ja

²³³ Lenart-Cheng & Luca 2017, 30.

²³⁴ Tarkemmin Nyssönen 2017, 150.

²³⁵ Ibid., 159: (*tábor legvidámabb barakkjává*).

²³⁶ Szábo 2001, 84.

²³⁷ Ibid, 162; Romsics 2010, 280–281.

²³⁸ Szábo 2001, 82; Tässä tutkielmassa siteeratut György Konrádin teokset sitä vastoin luokiteltiin Kádárin aikana *tiltott*-kategoriaan.

²³⁹ Gati 1986, 163.

²⁴⁰ Ibid., 165–168.

pelko toisen maailmansodan kärsimysten toistumisesta.²⁴¹ Kádárin järjestelmään siirryttäessä Unkarin sisäpolitiikkaa kehysti globaali konteksti kylmän sodan "vaaran vuosista" (1958–1962).²⁴² Samaan aikaan, kun Kádár vakautti ja armahti sisäpolitiikan kentällä, Hruštšovin "rauhanomainen rinnakkaiselo" (1961),²⁴³ Hruštšovin syrjäyttäminen (1964)²⁴⁴ ja Prahan kevättä (1968) seurannut "Brežnevin oppi"²⁴⁵ heijastuivat ulkopoliitiikan kautta myös Unkarin sisäpolitiikkaan. Liennytyks (1962–1979) ja liennytyksen lopun symboleista esim. Afganistanin sota tuntuivat Itäblokissa viiveellä 1970-luvun lopulla iskeneen energiakriisin muodossa avaten unkarilaistaloutta kohti globaaleja markkinoita.²⁴⁶

Vaikka Kádárin hallinto harjoitti itsenäisesti 1960-luvulta lähtien asteittaista yhteiskunnan avautumista, 1980-luvun puolivälin jälkeen neuvostojohtaja Mihail Gorbatšovin perustavanlaatuiset Neuvostoliiton ja puolueen kehittämiseen tähdänneet uudistukset *perestroikan* (uudelleenrakennus) ja *glasnostin* (avoimuus, julkinen keskustelu) kautta näkyivät myös läpi muiden neuvostosatelliittien.²⁴⁷ Unkarilaislasten ja -nuorten arkeen tämä – aivan järjestelmän vaihtumisen ja Kádárin syrjäytymisen hetkille ajoittuva – kehitys heijastui mm. kouluinstituutioissa opetuskulttuurin ja opetussuunnitelman muuttumisena.²⁴⁸

3.3 Kulttuurilla viritettyjä identiteettien paikkoja

Kylmän sodan ideologista sodankäyntiä käytiin myös historioilla (oman historian ihannoiti – vastapuolen historian vääristely), jossa maailmankatsomukset ja järjestelmät törmäsivät.²⁴⁹ Idän, jonne Unkari kuului, täytyi tässä asetelmassa kilpailla lännen kanssa. Kulttuurinen itä-länsi-propaganda läpäisi unkarilaisten arkea ja sosialististen ihanteiden mukaisesti kulttuurilla oli myös keskeinen rooli nuorten ihanneidentiteettien määrittämisessä.²⁵⁰ Itä- ja länsivaltojen välisen kulttuurisen kylmän sodan – kulttuuripropagandan – taustavoimat kilpailivat samoista lähtöasetelmista kuin muissa yhteyksissä (kommunismi–kapitalismi, suunnitelmatalous–markkinatalous, sosialistinen realismi–amerikkalainen populaarikulttuuri).

²⁴¹ Best ym. 2014, 229–238.

²⁴² Best ym. 2014, Passim.

²⁴³ Best ym. 2014, 339: käsite viittasi kahden eri sosiaalisessa järjestelmässä elävän valtion välillä vallitseviin rauhanomaisiin suhteisiin, jolloin kilpailu tapahtuu muussa muotoa kuin sotimalla.

²⁴⁴ UMA. R-380. Palas 1964, 3: Palas raportoi unkarilaisten osittain pelänneen puoluejohdon vaihtumisen vaikuttavan Hruštšovin suosiman Kádárin asemaan ja yhteiskunnassa edellisvuosina saavutettujen erinäisten vapauksien riistämiseen. Aiheesta myös: Ekiert, Grzegorz 1996, 105. Vuotta myöhemmin 1965 [salasähkejäljennös] Unkarista raportoitiin huhutusta pääministeri Kádárin erosta, minkä taustalla oli Brežnevin vierailu Unkarissa.

²⁴⁵ Best ym. 2014: 295: tarkoitti Neuvostoliiton / Varsovan liiton oikeutta interventioon, jos kommunistisen maan sisäpolitiikka oli uhattuna. Lyhyesti: Prahan kevään tukahduttaminen johti Neuvostoliiton hegemonian uudelleen vahvistumiseen Itä-Euroopassa. Yleisesti Brežnevin kautta on kuvattu ns. pysähtyneisyyden ajaksi, jolloin Neuvostoliiton valtiontalous kriisiytyi ja ideologinen kunnianhimo hiipui ajatukseen "kehittynyt sosialismi riittää".

²⁴⁶ Nyssönen 2017, 150; Kontler 2002, 451–452.

²⁴⁷ Best ym. 2014: 285–307.

²⁴⁸ Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 148.

²⁴⁹ Hentilä 2001, 30.

²⁵⁰ Kürti 2002, 158–159: katso tarkemmin kohta KISZ-jäsenten ihannepiirteistä.

Tutkimusaineiston valossa keskeisimmät lasten ja nuorten elämään heijastaneet kulttuuri(propaganda)n areenat voidaan jakaa kolmeen osaan: a) Neuvostoliiton muistin poliittisiin, b) amerikkalaiseen populaarikulttuuriin ja c) Unkarin kansallisiin ominaispiirteisiin.

Neuvostoliiton vaikutus unkarilaisnuorten ja -lasten kulttuurielämään oli lähtökohdiltaan rakenteellinen. Sosialistinen ideologia ja kommunistinen utopia istutettiin arjen maisemiin kaupunkirakennetta, arkkitehtuuria, kielimaisemaa, muistomerkkejä sekä muuta materialistista ja symbolistista ympäristöä muuttamalla – sosialistisen realismin hengessä.²⁵¹ Tavoitteena oli muovata sekä yksilöiden että massojen psyykettä tahdottuun suuntaan. Osaltaan kyse oli myös unohduttamisesta: Itävalta-Unkarin historian, holokaustin, Unkarin juutalaiskysymyksen sekä jäljempänä myös vuoden 1956 tapahtumien kieltämisestä. Unkarissa sosialistinen maisemamuutos toteutui kahdessa vaiheessa: Rákosin järjestelmän käynnistämänä prosessina²⁵² ja Kádárin järjestelmän destalinisaationa. Symbolisesti vaiheiden välisiä eroja havainnollistaa esimerkiksi kuvataiteilija Imre Vargan (1923–2019) verrattain poikkeuksellinen Lenin monumentti (1974) Mohácsissa,²⁵³ joka poikkesi merkittävästi Rákosin kontrolloidusta ja henkilökulttia rakentaneesta linjasta.

Neuvostoliittolaisen historiatulkinnan ja sosialistisen identiteetin tuottamisen pääfoorumina toimivat juhlapäivät. Unkarin kansantasavallassa virallisiksi muistopäiviksi nostettiin *4. huhtikuuta*, *15. maaliskuuta* ja *toukokuun 1.*²⁵⁴ Mainituista ensimmäinen eli Unkarin vapautumisen juhla²⁵⁵ tulkitsi Unkarin vuoden 1945 tapahtumia Neuvostoliiton näkökulmasta – "fasismista vapautumisen päivänä". Vastaava kansalliseen historiaan istutettu juhlapäivä oli 7. marraskuuta eli "Suuren lokakuun sosialistisen vallankumouksen päivä"²⁵⁶. Mainituista *15. maaliskuuta* viittasi vuorostaan Unkarin vuoden 1848 vallankumouksen alkamisen vuosipäivään, jonka sosialistinen hallinto valjasti uudella kehyskertomuksella.²⁵⁷ Kádárin aikana maaliskuun 15:een liittyi satunnaisia mielenosoituksia.²⁵⁸ Kenties näyttävin ja tärkein juhlallisuuksista

²⁵¹ Crowley & Reid 2002, 10–11.

²⁵² Tarkemmin esim. Fowkes 2002, 65–84.

²⁵³ Monumentti kuvasi Leninin laskeutumassa rappusia kuin kenet tahansa kadunihmisen: kädet taskuissa, pää hieman painuksissa. Teos kommentoi puoluejohdon ja kommunististen sankareiden ylistämistä esittämällä ylistetyn "kommunistisen isähahmon" tavallisena. Aikalaistodellisuudessa poikkeava symboliselta sisällöltään.

²⁵⁴ Nyssönen 2017, 129.

²⁵⁵ "A felszabadulás ünnepe": Neuvostoliiton retoriikassa huhtikuun 4. päivä merkitsi Unkarin vapautumisen juhlaa, joka muistutti neuvostoarmeijan Unkarin valtauksista: neljäntenä päivänä huhtikuuta 1945 viimeiset saksalaissotilaat vetäytyivät Unkarista Neuvostoliiton joukkojen tieltä. Muistelun kohteena oli juhlia fasismista vapautumista ja piilottaa holokaustiin ja menehtyneisiin juutalaisiin liittyvät kysymykset.

²⁵⁶ "A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe" (Suuri lokakuun vallankumous).

²⁵⁷ Päivään yhdistettyä vallankumouksen henkeä pyrittiin hallitsemaan nivomalla vuodet 1848, 1919 ja 1945 yhteen (15.3, 21.3. ja 4.11.). Myöhemmin myös "Vallankumouksellisten Nuorten viikko" [Week of Revolutionary Youth]. Tavoitteena oli oikeaoppisen vallankumousperinnön varmistaminen. (Apor 2014, 203–204; Kürti 2002, 174.)

²⁵⁸ Nyssönen 2017, 103.

oli kuitenkin toukokuun Vappuparaati, joka juhlisti työväenluokkaa. Lasten ja nuorten rooli näissä *muiston viettämisen*²⁵⁹ -tilaisuuksien ideologisissa koreografioissa oli keskeinen: he osallistuivat juhlallisuuksiin paitsi tuottaen ohjelmaa myös vastaanottamalla ideologian tarjoamia identiteettejä.²⁶⁰ Unkarissa rituaalit saivat myös paikallisia ja kansallishenkisiä piirteitä sosialistisen sisällön rinnalla.²⁶¹

Kádárin aikana yhteydet länteen kasvoivat, mikä tarkoitti läntisten kulutustuotteiden ja populaarikulttuurin – mukaan lukien televisio-ohjelmien, elokuvien, sanoma- ja aikakauslehtien, musiikin ja kirjallisuuden tuotteiden – ilmaantumista unkarilaislasten ja nuorten arkeen. Läntisten tuotteiden parempi saatavuus teki myös näkyväksi hyödykkeiden itä-länsi-väliset laatuerot. Lännen "laadukkaampien" ja "erityisten" tuotteiden kysyntä kasvoi. Radio Free Europe²⁶² oli puolestaan länsirahoitettu radiokanava, joka osaltaan edisti amerikkalaisen massakulttuuri ja kulutustottumusten leviämistä itään. Vuoden 1958 keittiöväittelyt²⁶³ olivat heikentäneet osaltaan sosialistista järjestelmää. Liennytyt ja avautuminen länttä kohti yhdistettynä Kádárin liberaaliin kulttuuripolitiikkaan alkoivat näkyä lasten ja nuorten arjessa esim. TV- ja radio-ohjelmissa, joiden osalta sensuuri väheni. Kulutustuotteisiin liittyviä vaatimuksia esitettiin ja ne myös otettiin – etenkin vuoden 1956 tapahtumien jälkeen – puoluehallinnossa vakavasti.²⁶⁴

Paikallistasolla unkarilaisnuorten keskuudessa näkyi myös kansallistunteen viriäminen ja yhteiskuntakriittisyyden kasvu. Esimerkiksi *Szamizdat*-julkaisujen leviäminen, (yliopisto)teatterin ja kirjallisuuden "suvaitsevaisuuden" rajoja koetteleva ilmapiiri sekä folkloresta ammentaneen *Táncház*-liikkeen elpyminen herättivät nuorten keskuudessa voimaantumisen tunteita. 1970-luvulla televisioiden yleistyminen näkyi myös voimistuvassa televisioviihteen kulutuksessa, mitä vasten myös paikallistuotantoja toteutettiin.²⁶⁵ Kaiken kaikkiaan unkarilaislapsilla ja -nuorilla oli Kádárin sosialistisessa järjestelmässä tarjolla – myös maailmanpoliittisista asetelmista johtuen – erityisiä samaistumisen ja vieraantumisen kohteita, joita vasten arjen rakenteissa toimittiin sekä identiteettejä rakennettiin.

²⁵⁹ Tarkemmin Nyysönen 2001, 27–29.

²⁶⁰ Kürti 2002, 172–173.

²⁶¹ Kürti 2002, 172.

²⁶² Nyysönen 2017, 138–139: Radio Free Europa oli Yhdysvaltain rahoittama, läntisen kulttuuripropagandan kanava.

²⁶³ Best ym. 2014, 252–253: viittaa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kulttuurisopimukseen ja Yhdysvaltain kansallinäyttelyyn Moskovassa kesällä 1959, jolloin Yhdysvaltojen varapresidentti Nixon kehui Hruštšoville mm. amerikkalaisia keittiövälineitä. Näyttelyn avasi länsimaisen kapitalismin tuotteita laajalle joukolle neuvostoliittolaisia, jotka vierailivat näyttelyssä. Näyttely pohjusti Yhdysvalloille keinon heikentää sosialistista järjestelmää rauhanomaisin keinoin, amerikkalaista elämäntapaa ja sen etuja myyneellä kulttuuripropagandalla.

²⁶⁴ Miklóssy 2014, 108.

²⁶⁵ Miklóssy 2014, Passim.

4 Muistellut arjen todellisuudet

Tutkimuskyselyssä tutkimusyhteistyökumppaneita pyydettiin kirjoittamaan lapsuus- ja nuoruusmuistoistaan, jotka liittyvät arkisiin kokemuksiin ja tapahtumiin sekä arjen poliittiseen ilmapiiriin Unkarissa vuosien 1960–1988 välillä.²⁶⁶ Ajallisen rajauksen lisäksi tutkimustavoitteeksi tarkennettiin pyrkimys ymmärtää sosialismin kehystämää arkea erityisesti aikalaislasten ja -nuorten näkökulmasta. Tässä luvussa käsitellään – tutkimusaineiston perusteella – lapsuus- ja nuoruusarjen rakenteita, toimintaympäristöjä, sosiaalisia rooleja ja suhteita sekä muistitiedossa rakentuvia identiteettejä suhteessa poliittisesti kehystettyyn aikaistodellisuuteen. Huomio kohdistuu muistelukerrontaan, jonka kautta lapsuudesta ja nuoruudesta muistellut arkiset elementit saavat – paikoitellen jopa korostuneen poliittisen – merkityksensä vasta jälkikäteen tuotettuina, muisteluhetkellä. Aineistoa luetaan henkilökohtaisen kerronnan aspektista merkityksellisiä sosiospatiaalisia ja ajallisia viitekehyksiä vasten. Elämäkerrallinen aineisto kontekstoidaan relevantteihin, tulkintaa syventäviin, asiayhteyksiin.

4.1 Moniääninen arki ja arjen rakenteet

Yksityisen ja julkisen välinen suhde on yksi tutkimusaineiston keskeisimmistä teemoista, joka konkretisoituu perhepiiriin ja kasvatukseen liittyvien ihmisten, paikkojen ja tapahtumien muistelun kautta. Muistelukerronnassa yksityistä ja julkista luonnehditaan aikaistodellisuuden poliittisten tabujen, kuten uskonnon, Neuvostovaltaa kohtaan koetun vastustuksen tai historiallisten tapahtumien jäsentämisen keinoin.²⁶⁷ Toisinaan tabuaiheista kerrotaan puhutun kotona perheen piirissä tavalla, joka ei ollut julkisesti sallittua. Vastaajien muistelukertomukset piirtävät hienovaraisesti lapsena koetun yksityisen ja julkisen arjen ääripäät, joiden sisälle menneisyyden merkitykselliset tapahtumat ja ihmiset asettuvat. Verrattain kuvaava esimerkki tästä avautuu vastaajan EN37 kirjoittaessa lapsuutensa tapahtumasta 1980-luvulta, jossa hän kuvaa kotona sallitun olleen samanaikaisesti kiellettyä päiväkodissa:

Kotona perheessä kuulin erään laulun: siinä oli sellainen osa: Grószin perheen pikku Károly....voi lähteä helvettiin²⁶⁸.... Isäni käytti paljon aikaa siihen, että ymmärsin, ettei tätä laulua saanut laulaa lastentarhassa.

²⁶⁶ Valinta rajata muistellun ajan alkamisajankohta vuodesta 1960 alkaen, vuoden 1956 sijaan, pyrki keskittämään tutkimusyhteistyökumppaneiden huomion vuoden 1956 kansannousun jälkeiseen aikaan.

²⁶⁷ Ks. Kontler 2002, 463.

²⁶⁸ Suom. huom. Grósz Károly oli vuodesta 1968 Unkarin kommunistipuolueen työväenpuolueen keskuskomitean agitaatio- ja propagandaosaston johtaja sekä myöhemmin vuonna 1988 Unkarin ministerineuvoston puheenjohtaja eli pääministeri.

Kerronnassa merkityksellisiä – vaikkakin osin epäsuorasti viitattuja – toimijoita ovat isän lisäksi lastentarhan opettajat, jotka rajataan yksityisen arkisfääriin ulkopuolelle. Lapsuuden arjesta erottuu luottamuksellinen ja vain perheen kanssa jaettu ulottuvuus, jonka ulkopuolelle (poliittista) instituutiota edustava sosiaalinen viiteryhmä suljetaan. Kyse on paikkaan sidotusta muodollisesta ja epämuodollisesta puheesta, johon myös vastaaja GM43 viittaa jatkohaastattelussa kysyttäessä kontrolloiko hän lapsuudessaan (myöskin 80-luvulla) tietoisesti käyttäytymistään ja puheitaan julkisissa paikoissa, kuten koulussa:

Kyllä, ehdottomasti. Kotona ihmiset puhuivat tietyistä asioista, joista he eivät puhuneet koulussa, töissä jne. Kyllä, mutta se riippui myös perheestä. Tarkoitin, että koulussa emme tietenkään puhuneet asioista, kuten venäläisistä – tiedäthän – lainkaan negatiiviseen sävyyn. Mutta kaikki – eikä ainoastaan perheissä – puhuivat pikkivenäläisistä [ruszkik²⁶⁹], kuten heitä [unkariksi] kutsumme [..].

Ruszkik-termin käyttö kuvaa paitsi nuorten myös aikuisten tapaa ottaa haltuun instituutionaalisen tason määrittelemä järjestys, jossa Neuvostoliittoon tai neuvostoliittolaisiin tuli suhtautua annetulla tavalla. Salassa käytetty kielellinen ilmaisu haastoi vallinneita normeja.²⁷⁰ Samalla ulkopoliittisesta näkökulmasta katsottuna Kádárin sisäpolitiikan *suvaitsevaisuuden* (túrt) rajat piirtyivät arjen tasolla julkisiin puheisiin ja tekoihin, jotka Neuvostoliitto (tai rajanaapurit) saattoi(vat) ymmärtää loukkaavina tai provokatiivisina.²⁷¹ Tutkimusyhteistyökumppaneiden²⁷² aineistoesimerkit osoittavat heidän omaksuneen lapsuusarjen sirpaleiset rakenteet omaehtoisesti. Tietoinen julkisten puheaiheiden kontrollointi ja rajaaminen osoittavat yhtäältä sen millaisena poliittiset ristiriidat ilmenivät lapsen/nuoren näkökulmasta, toisaalta kuinka tutkimusyhteistyökumppaneiden perheet sijoittuivat vallitsevan aikakauden poliittiseen kulttuuriin.²⁷³ Neuvostovallan symbolit, kuten Grósz Károly tai venäläiset, esitetään muistelukertomuksissa antagonisteina, joita vasten oma itse, lapsuuden perhe tai ystäväpiiri asemoituvat. Toiseuttamalla puoluehallinto ja venäläiset itsestä ja meistä tuotetaan todellisuutta, jossa läsnä olevana välittyy myös muisto vapauden, ts. poliittisen itsemääräämisen, kaipuusta. Ideologisen sosialisointin näkökulmasta aineistositaatit osoittavat sen, ettei virallinen poliittinen kulttuuri dominoinut yksilöllistä ajattelua tai poliittisia mielipiteitä ko. vastaajien perheissä,²⁷⁴ vaikka sen muistellaan asettaneen lapsuuden toiminnalle rajoitteita.

²⁶⁹ Suom. huom. unkarin sana *ruszkik* on sanan *venäläinen* deminutiivi muoto.

²⁷⁰ Teräs 2001, 367.

²⁷¹ Myös Gati 1986, 163.

²⁷² Tutkimusyhteistyökumppanit EN37 ja GM43

²⁷³ Ks. Latvala 2013, 82.

²⁷⁴ Ks. Nyssönen 2006, 155.

Julkisten tabujen verkosto ylettyi paikoitellen myös yksityiseen perheen tilaan lasten ja vanhempien välille: "Vanhempani/isovanhempani eivät puhuneet politiikasta, vasta vähitellen, kun heidän ei enää pitänyt olla peloissaan siitä, että me [lapset] kerromme jotain sellaista jollekulle, mistä tulee ongelmia."²⁷⁵ Esimerkissä vastaaja JM62 kuvaa vanhempien ja isovanhempien suhtautumista vastaajaan ja hänen sisaruksiinsa toimijoina, jotka eivät osanneet itsenäisesti arvioida julkisen ja yksityisen puheen rajoja. Vastaajan lapsuusarjen sisältöä hallittiin aikuisten toimesta. Aineistositaatti viittaa myös tabuista vaikenemisen kulttuuriin, joka vahvisti makrotason poliittista valtarakennetta – aikuisten muovaamaa areenaa, jonka sääntöjä aikuiset ohjasivat, mutta johon lapset toiminnallaan osallistuivat.²⁷⁶ "Vanhempieni/ isovanhempieni vaikeneminen ja koulun propaganda", vastaaja JM62 jatkaa, "loivat kuvan, että se [sosialismi] oli hyvä [asia], vaikka oli ongelmia." Toisin sanoen lapsuusarkea kehystivät vanhempien ja isovanhempien luomat reunaehdot, jotka muovasivat lapsuuden kokemusta vallinneesta poliittisesta tilanteesta.

Edellä esitetty dualismi yksityisen ja julkisen tai persoonallisen ja poliittisen välillä on osin keinotekoinen ja kuvitteellinen, sillä lapsuuteen ja nuoruuteen liittyi myös lapsille ja nuorille itsenäisiä piirteitä ja paikkatiloja, joita ei ole mielekästä lähestyä dikotomisesti.²⁷⁷ Esimerkiksi muistellessaan poliittista järjestötoimintaa vastaaja CN53 kertoo, että "Kokouksiin meneminen ja päiväkirjan pitäminen oli pakollista, mutta sen [päiväkirja] sisältö ei ollut poliittinen." Aineistositaatissa jäsenyyty paitsi henkilökohtainen merkitysentotatapa myös päiväkirjan omaehtoinen haltuunotto "paikkana". Vaikka päiväkirjan kirjoittaminen oli kaikille pakollinen rituaali, sen ideologiseen merkitysrakenteeseen vastaaja ei sitoutunut. Sen sijaan kerronta kuvaa asennoitumista, jonka kautta lähtökohdiltaan julkisesta ja poliittisesta muodostui enemmänkin yksityinen ja persoonallinen.

Tutkimusyhteistyökumppanille FM65 yliopiston oppitunnit merkitsivät (1972-77) paikkaa "minne mentiin tai ei menty." Julkiseksi mielletävässä – institutionaalisessa ja poliittisesti kehystetyssä – toimintaympäristössä nuoret toisin sanoen päättivät itsenäisesti tunneille osallistumisesta. Kerronnassa välittyi sekä nuoruuden asenteelliset motiivit että tietoinen anarkismi, jossa vastustuksen kohteena oli opetussuunnitelma ja opetuksen sisältö.

²⁷⁵ Tutkimusyhteistyökumppani JM62.

²⁷⁶ Ks. Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 146.

²⁷⁷ Lenart-Cheng & Luca 2017, 24.

Esimerkiksi yliopiston klubilla viikonloppuisin järjestetyt *Táncház*-iltamat merkitsivät vastaajalle niin ikään kuin "toisinajattelevien itseilmaisua." 1970-luvun taitteessa käynnistynyt tanssitupaliike oli osa kansallismielistä oppositiokulttuuria, joka tarjosi etenkin nuorille vaihtoehtoisen aktiviteetin elpyneen folkloren kautta. Folkmusiikki ja -tanssi kantoivat vaihtoehtoajattelun ja kansallisen yhteisöllisyyden merkityksiä.²⁷⁸ Osallistumalla (joko aktiivisesti tai passiivisesti) yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan tai vaihtoehtoaktiviteetteihin tutkimusyhteistyökumppani FM65 toimi julkisen ja poliittisen sisällä itse osallisuudelleen ja osallistumiselleen antamien määreiden puitteissa. Tällä tavoin toimintaympäristöön rakentui tila omalle arvopohjaiselle vaikuttamiselle poliittisen kehyksen sisällä.

Politiikan läsnäolo arjessa muistellaan myös verrattain konstikkaana omaa toimintaa ja ajattelua hallinneena asetelmana. Tutkimusyhteistyökumppani JM62 avaa omaa politiikkasuhdettaan 1960-luvun alakouluun ajoittuvalla tapahtumalla, jossa hän muistelee ideologian mutkikasta tapaa ohjata käsitystä oikeasta ja väärästä:

Suhde politiikkaan oli oikeastaan ei-tietoista, ja siitä tuli tietoista vain joskus ja [sen] käsitti myöhemmin pikkuhiljaa vuosien kuluessa. 8–9-vuoden ikäisenä kielioppitehtävän yhteydessä kirjoitin "venäläinen"-sanan "Venäläinen"-muodossa, koska tuntui siltä, että jos teen kielioppivirheen, se oli pienempi ongelma kuin jos teen poliittisen virheen (vaikka tätä [virhettä] en osannutkaan oikeastaan nimetä).

Vaikka 60-luvun alun Unkarin poliittinen ilmasto kuvataan usein jo vähemmän tukahduttavana ja liberaalimpana,²⁷⁹ näkyy vastaajan JM62 aineistoesimerkissä viitteitä János Kádárin edeltäjän, Mátyás Rákósin, jälkeensä jättämästä pelon ilmapiiristä sekä Kádárin hallinnon harjoittamasta kosto- ja vakiinnuttamisvaiheen toimenpiteistä. Opittu ja omaksuttu tabuaiheiden välttämisen toimintamalli oli osa aikaistodellisuuden sosialisatiota – puoluejohdon vaihdoksista huolimatta. Aineistositaatissa välittyy se, kuinka lapsi reagoi toiminnan tasolla ajassa, jossa taustalla oli poliittista terroria ja uuden puoluejohdon poliittista vastustusta alas ajaneet toimenpiteet. Poliittisten virheiden pelko muistellaan osana arkea, mikä yhdisti aikuisten ja lasten kokemusmaailmoja. Jo pelkästään poliittisen virheen mahdollisuuden tunnistaminen kertoo tutkimusyhteistyökumppanin varhaisesta politiikkatietoisuudesta sekä poliittisen kasvatuksen sisällöllisistä kulmista.

²⁷⁸ Romsics 2010, 354 & 371; ks. myös Miklóssy 2014, 109.

²⁷⁹ Esim. Berend 1990, 386; Sievers 2010, 47.

Sosialistista arkea muistellessa tutkimusyhteistyökumppanit esittävät tavallisena myös tapahtumat, jotka nykyhetkestä käsin näyttäytyvät erityisiltä. Poliittisten virheiden pelon ohessa aineistossa sivutaan niin sanottuja poliittisia väliintuloja,²⁸⁰ kuten esimerkiksi vastaajan BM65 kirjoittaessa 1970–80-luvulla opiskelijoiden keskuudessa tavattua poliisin toimintaa: poliittisen poliisin (*a politikai rendőrség*) yrityksiä rekrytoida opiskelijoiden piiristä agenteja ja/tai tiedonantajia (*ügynök*). Omakohtaisen kokemuksen tästä kertoo tutkimusyhteistyökumppani FM65, joka oli muistelemallaan tapahtumahetkellä vastavalmistunut päälle parikymppinen opettaja:

[..] kerran yksi poliisikapteeni yritti rekrytoida minua agentiksi. Kieltäydyin siitä jostain läpinäkyvästä syystä (sanoin, ettei minulla ole aikaa). Yllättäen, sen jälkeen, hän ei ottanut yhteyttä, eikä yrittänyt uudestaan. Samoihin aikoihin olin kutsunut nuorisoklubiin useastikin silloiseen oppositioon laskettavia kirjailijoita, toimittajia, yliopiston opettajia, esiintyviä taiteilijoita. Sitä ei koskaan estetty, eikä tehty numeroa – tänä päivänäkään en tiedä, että miksi ei.

Agentiksi rekrytoimisen mahdollisuus oli aikalaistodellisuudessa nuorten arkitietoisuutta kehystänyt rakenne. Rekrytointiyrityksiä ei välttämättä tapahtunut joka päivä, mutta mahdollisuus eli läsnä arjessa. Tapa, jolla vastaaja FM65 muistelee tapahtumaa, kertoo yhtäältä tilanteeseen liittyvästä pelosta; siitä, että kieltäytymisellä voisi (ja hänen ymmärryksensä mukaan olisi pitänyt) olla seurauksia, toisaalta yhteiskunnassa tapahtunutta ilmapiirin vapautumista, jonka seurauksena aiemmin johdonmukaisena pidetyt seuraukset eivät enää päteneet. Esimerkki tulee osaltaan todentaneeksi János Kádárin aikakauden slogania – edeltäjänsä stalinistista vastakkainasettelua (1949–1956) lietsoneesta iskulauseesta johdettua vastinetta: "Jos et ole meitä vastaan, olet puolellamme."²⁸¹ Tutkimusyhteistyökumppani GM43 selittää aikalaisilmapiirin passiivista hyväksyntää²⁸² symboloineen sloganin olleen:

[...] olennaisin – Kádárin aikakauden perusidea: "Jätät minut rauhaan, minä jätän sinut rauhaan, mutta jos et ole meidän kanssamme, se on okei, mutta älä silloin odota mitään. Me jätämme sinut rauhaan. Se on kaikki mitä voit saada, jos et ole meidän puolellamme, jos et kuulu puolueeseen" [...]

Lapsuuden arjen toimintaympäristöihin lukeutuu myös poliittisesti ristiriitaisia paikkoja, kuten kirkko. Uskonnonharjoittaminen Kádárin Unkarissa miellettiin 1960-luvun alusta lähtien kolmen T:n periaatteen mukaisesti *suvaita*-kategoriaan.²⁸³ Kirkossa käyntiä ei enää suoranaisesti kielletty, mutta kuten vastaaja GM43 toteaa:

²⁸⁰ Crowley & Reid 2002, 7.

²⁸¹ Sievers 2010, 47: Rákósin slogan kuului: "Jos et ole puolellamme, olet meitä vastaan".

²⁸² Gati 1986, 160–161.

²⁸³ Gati 1986, 163.

[..] se oli jotain, josta emme juurikaan puhuneet koulussa. En sanoisi, että se ei ollut sallittua, mutta se ei ollut hyvä idea. [..] kovinkaan moni ei ollut uskonnollinen. Joten syy miksi en puhunut siitä ei johtunut ainoastaan opettajista, kommunismista tai vastaavasta, vaan myös luokkakavereistani, sillä he eivät käyneet kirkossa.

Kirkossa käymisestä kertominen olisi johtanut pilkatuksi tulemiseen (*kinevették*),²⁸⁴ mikä voidaan tulkita lapsen pelkona ulkopuolisuudesta. Se, että "kovinkaan moni ei ollut uskonnollinen" oli vastaajalle jo lähtökohtainen todiste omasta erilaisuudesta ja poikkeavuudesta suhteessa ikätovereihin.²⁸⁵ Kirkossa käyntiin liittyvä kirjoittamaton sääntö – vaikeneminen – merkitsi kulttuurista koodia, jonka jo lähtökohtaisesti marginaaliasemassa oleva lapsi oppi suhteessa marginaaliseen toimintaansa – kirkossa käyntiin. Mielenkiintoinen nyanssi vastaajan GM43 itsemäärittelyssä on itsen asemointi roomalaiskatolilaiseen uskonnolliseen vähemmistöön – roomalaiskatolaisuus on Unkarin enemmistöuskonto.²⁸⁶ Vastaajan määrittelytavassa kaikuu laajempi uskonnollisuutta kohtaan jo lapsena koettu, havainnoitu ja lapsuudesta käsin omaksuttu asenneverkosto.

Muistin paikkana kirkko symboloi toisaalta aikuisten ja lasten tavanomaisen tasapainon häiriötä, toisaalta lasten ja aikuisten välistä – paikoin poikkeukselliseksi ja vaivaannuttavaksi – eskaloituvaa suhdetta. Aivan järjestelmämuutoksen kynnykselle ajoittuva vastaajan GM43 muisto kohtaamisestaan opettajansa kanssa sunnuntain jumalanpalveluksessa n. 12-vuotiaan lapsi-itsensä näkökulmasta havainnollistaa tätä valtasuhteisiin liittyvää monisyistä asetelmaa:

[..] muistan kerran, kun menimme kirkkoon ja näin [siellä] yhden opettajistamme ja seuraavalla viikolla hän soitti minulle tunnin jälkeen ja kysyi: "No, missä sinä olit viime sunnuntaina? Kävitkö kirkossa?" Mietin mitä minun pitäisi sanoa? "Kyllä, olin siellä." Hän ei sanonut mitään, mutta hän kysyi minulta ja en ollut varma oliko se hyvä asia tai mitä se oli. Joten ehdottomasti ei ollut hyvä asia mainostaa sitä [kirkossa käyntiä].

Aineistositaatti kuvaa kompleksista valtapositioiden suhdetta opettajan ja ala-asteikäisen oppilaan välillä: vaikka esimerkissä vallankäytön kohteena on vastaaja lapsena, täsmentää tutkimusyhteistyökumppanin GM43 seuraava sitaatti perimmäisen valtaposition mahdollisesti kuuluneen tilanteessa hänelle itselleen:

[..]tiedän, että kirkossa käyminen oli jotain, joka esti ylennyksen ja vastaavan. Itse asiassa, jos halusit ylennyksen työssä, sinun ei ehdottomastikaan pitänyt käydä kirkossa. [..] ja tietyn tason jälkeen, sinun todella odotettiin liittyvän puolueeseen. Unkarin sosialistiseen työväenpuolueeseen [MSZMP]. Jos et, sitten et voinut odottaa pääseväsi tiettyä tasoa korkeammalle.

²⁸⁴ Ks. myös Lenart-Cheng & Luca 2017, 31.

²⁸⁵ Ks. myös Kaščák & Pupala 2017, 69.

²⁸⁶ LIITE 1: Kysymys 7.

Vastaja GM43 jatkaa tilanteeseen liittyvää pohdintaa arvioimalla, ettei yleisesti uskonut kenenkään lopulta välittäneen siitä kävivätkö lapset kirkossa vai eivät. Aikuisille tilanne oli kuitenkin toinen: "kirkossa käyminen oli jotain, joka esti ylennyksen." Toisin sanoen muistelllessaan tätä itselleen hämmentävää ja osin vaivaannuttavaa tilannetta tutkimusyhteistyökumppani GM43 avaa opettajansa toimintaa motivoivaa pelkoa omasta asemasta: siitä, kertoisiko vastaja nähneensä opettajansa kirkossa. Lapsen näkökulmasta kirkko muistuu arjen paikkana, jossa poliittiset ja yhteiskunnalliset hierarkiat eivät sellaisenaan pätenneet. Kirkossa aikuisen ja lapsen välisen vallan suhde demokratisoitui aikuisen opettajan tehtäväkuvan tuoman vallan murentuessa.

Edellä esitettyjen politiikan rajoitteiden tiedostamisen lisäksi olennainen osa aikalaidodellisuuden sosialisatiota oli tunne rajojen venyttämistä (*tagitáni*), jota esim. Grzegorz Ekiert on kuvannut ²⁸⁷ Kádárin hallinnon poliittisten käytäntöjen asteittaisena inhimillistämisenä. Aikalaisarjen ilmapiiri muistellaan tasapainoisena, turvallisena, yhteisöllisenä, rentona ja vähemmän tukahduttavana, mutta kuitenkin politiikan värittämänä "hauskimman parakin" -ilmapiirinä, jossa välittyi pelkojen ja salaisuuksien läsnäolo.²⁸⁸ Lapsuuden arkitodellisuuden rakenteet piirtyivät vapaampina kuin tutkimusyhteistyökumppaneiden vanhempien lapsuudessa. Vastaja FM65 kuvaa vuosien 1972–1977 välille ajoittuvaa arkista ilmapiiriä yliopistoon liittyvän esimerkkinsä kautta seuraavasti:

Joitakin asioita ei ollut luovallista kyseenalaistaa (kommunistisen puolueen johtavaa roolia, marxistisen ideologian tärkeyttä), mutta rajoja oli mahdollista venyttää. Kun eräässä valtakunnallisessa opiskelijoiden [tieteellisessä] konferenssissa eräs opiskelija sanoi, ettei pidä marxismia muita filosofian suuntauksia tärkeämpänä, [...] henkilölle ei (ainakaan tietääkseni) koitunut siitä mitään seurauksia.

Aineistositaatti piirtää aikalaidodellisuudessa vallinneen kehityksen ääriiviivat, jossa kommunistinen nuorisjärjestötoiminta (KISZ) menetti kiinnostavuuttaan unkarilaisnuorten keskuudessa ja yhtäaikaisesti puoluepoliittinen kontrolli väheni.²⁸⁹ Suomen Unkarin edustuston jaostopäällikkö Antti Koistinen kommentoi myös "rajojen venyttämiseen" liittyvää kehitystä *Opiskelijaradikalismien oireita 80-luvun Unkarissa* otsikoidulla raportillaan. Koistinen viittasi yhtenä esimerkkinä unkarilaisopiskelija György Fischerin ja Adám Nodorin *Heti Világgazdaság* -talouselhdessä julkaisemaan artikkeliin, jossa he

²⁸⁷ Ekiert 1996, 107.

²⁸⁸ Esim. Tutkimusyhteistyökumppanit GM43, FM65 & BM56.

²⁸⁹ Kürti 2002, 141; myös UMA. RPS–21, Eskelinen 1981, 1: "Todettakoon tässä yhteydessä, että eräät puhujat olivat kongressissa käydyssä keskustelussa kiinnittäneet huomionsa KISZ:in vaikutusvallan heikentymiseen korkeakoulu- ja yliopistopiireissä."

käsittelivät opiskelijoiden keskuudessa koettua tyytymättömyyttä.²⁹⁰ Koistinen havainnoi artikkelin julkaisemisen heijastaneen Unkarin avartunutta ilmapiiriä:

[...] kirjoittajat ovat [...] koetelleet yhteiskunnan sallivuuden rajoja – ja käytännössä saaneet osoitetuksi, että sallivuus on melko laajaa. Opiskelijoiden asema on näin tullut julkiselle foorumille uudessa, epävirallisessa valossa ja eräitä tähänastisia itsestäänsehvyyksiä on asetettu kyseenalaisiksi.²⁹¹

Arkea ja arjen rakenteita käsittelevistä muistelukertomuksista rakentuu heterogeeninen arkitodellisuuksien kuvaus. Jopa samaan sukupolveen kuuluvien välillä menneisyys rakentuu subjektiivisesti, paikoitellen jopa vastakkaisina mielikuvina: kun vastaajalle AN52 yhteiskunnalliset olot ja "70-luvun vuodet näyttävät hyvin rauhallisilta. Kerjäläisiä ei näkynyt missään, kaikki olivat työllistettyjä, köyhiä ei ollut niin paljon kuin nykyisin", vastaaja BM56 muistelee sosialismin olleen propagandan mukaan "[...] paras mahdollinen maailma, [vaikka] todellisuudessa kuitenkin köyhyys oli näkyvää – myös tarvikkeiden pula", joista jäljempänä mainittua selittää 70-luvun lopulla Unkariin viiveellä iskeneen energiakriisin seuraukset.²⁹² Kun vastaajalle AN52 sosialismi ja sosialistisessa Unkarissa vietetty lapsuus symboloi "naiivin tietämättömyyden" aikakautta, vastaajalle BM56 politiikka oli konkreettisesti esillä "tuon ajan sanomalehdissä, propagandassa julkisilla paikoilla [sitä että], pystyimme tietämään missä elimme." Kokemusten moniäänisyyden taustalla vaikuttaa mm. kasvuympäristöjen väliset erot (maaseutu vs. sotilasasuntoalue) sekä muistelun kohteena olevan elämänvaiheen painotukset (lapsuus vs. nuoruus). Siltikin aineiston välittämää lapsuuden ja nuoruuden kokemuksellista tunneilmastoa yhdistää toiveikkuus, usko hyvään tulevaisuuteen.

4.2 Arjen sosiaalisesti merkityt paikat

Elämäkerrallisessa muistitietoaineistossa paikkoihin liittyvät muistot sisältävät niin yksilöllistä kuin yhteisöllistä aineistoa. Tutkimusyhteistyökumppaneille paluu muistojen paikkoihin ja ihmiseen välittyy paluuna lapsuuden elämämpiiriin ja arkeen.²⁹³ Tutkimusasetelman paikkoihin kohdistuva muistelu liittyy lapsuuden arkipolitiikkaan, tapaan elää arkea lapsuudessa, minkä osana sosiaalisesti merkityt paikat koettiin ja painuivat mieleen.²⁹⁴ Esimerkiksi tyypillistä lapsuuden arkipäivää kuvaava aineistositaatti vastaajalta CN53 sitoo yhteen paitsi arjen tyypilliset toimintaympäristöt myös lapsi-itselle merkitykselliset sosiaaliset suhteet:

²⁹⁰ UMA. RTPS–19. Koistinen 1984, 5.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Nyssönen 2017, 150.

²⁹³ Korkiakangas 1996, 284; Savolainen 2015, 73.

²⁹⁴ Ks. esim. Latvala 2013, 26–27 ja Passim.

Esim. ala-asteen aikana: vanhemmat työskentelivät. Jokainen lähti [kotoa] eri aikaan. Äitini valmisti aamiaisen, jonka söimme veljeni johdolla. Kouluun menimme jalan, jokainen itsenäisesti tai ystävien kanssa. Opettajat olivat tiukkoja, mutta johdonmukaisia. Odotimme heidän saapumistaan hiljaa tai esim. laskemalla kertotaulua ääneen. Aamupäivän välipala oli koulun tarjoama. Tuolloin alettiin jakaa ilmaista maitoa kouluissa ja saimme myös kiflin.²⁹⁵ Kotonakaan ei ollut muuta. Tuolloin salami ei ollut vielä "muodikasta". Juustoja oli muutamia sulatejuustolajeja²⁹⁶ ja trapista-juustoa. Lounaskin oli koulussa. Ala-asteella olin vielä iltapäiväkerhossa.²⁹⁷ Koulun jälkeen (ei ollut koskaan neljää oppituntia enempää) teimme päivän läksyt, sen jälkeen saimme pelata pihalla. Silloin, kun vanhempani eivät olleet vielä kotona, menin yksin kotiin. Vaihdoin vaatteet ja vähän ajan päästä ystävät tulivat meille. Iltaan asti pelaamista, puhumista, pyöräilyä. Iltapeseytyminen (pesuvadissa, koska tuolloin meillä ei ollut kylpyhuonetta). Kuuntelin iltasatuja radiosta (tuolloin meillä ei ollut televisiota) ja sen jälkeen nukuin.

Vastaajan CN53 tajunnanvirtamainen muistelu on monipaikkaista lapsuuden arkiympäristön tarkastelua, jossa kuvatut paikat ovat arjen toteutumisen areenoita. Jalan kouluun kulkeminen, luokkahuoneiden odottava hiljaisuus, ilmaisen kifli-sämpyläsarven saaminen koulusta, tyhjä koti koulusta kotiin saapuessa, pesuvadissa peseytyminen tai iltasatujen radiosta kuunteleminen esitetään yhtä aikaa sekä päivärutiineina että koti- ja kouluympäristöistä erityisiä ja merkityksellisiä tekevänä toimintana. Paikkoihin liittyvä – tyypillisen arkipäivän – sosiaalinen verkosto rakentuu perheenjäsenistä, ystäivistä, opettajista sekä radion iltasatujen lukijasta.

Tarkasteltaessa lähemmin tutkimusyhteistyökumppaneiden lapsuuden kotiin ja kotiympäristöön paikantuvaa muistelukerrontaa paikkasidotut muistot ja tunteet havainnollistavat kerrontaan sisältyvää symboliikkaa.²⁹⁸ Vastaajan CN53 kerronnassa lapsuuden kodin lähiympäristö symboloi kokemusta turvallisuudesta ja rauhallisuudesta:

Lapsina leikkiessämme saimme rauhassa kuljeksia kauas asuinpaikallamme. Mitään ei koskaan tapahtunut kenellekään. Jopa tuntemattomat pitivät silmällä ja auttoivat, pitivät meistä huolta. [--] Aikuisetkaan eivät olleet ärtyneitä. Kaikkeen oli aikaa.

Aineistositaatissa asuinpaikka rakentuu tilana, jota lapset hallitsivat: he saattoivat "kuljeksia kauas" luottaen siihen, ettei heidän perusturvallisuuden tunteensa ollut uhattuna. Kotiympäristön rajat piirtyvät laveina ylettyen aina sinne, missä "jopa tuntemattomat pitivät silmällä ja auttoivat." Aikalaispolitiikan näkökulmasta aineistositaatista välittyy sama piirre, jonka vastaaja FM65 aukikirjoittaa kuvatessaan yhteisöön kuulumisen olleen "Kádarin aikakauden peruskokemus, ja ennen kaikkea tässä tulee ymmärtää kotoisuuden tunne."

²⁹⁵ Suom. huom. kifli tarkoittaa unkarilaista sämpyläsarvea.

²⁹⁶ Suom. huom. juustoja, joita pakattiin pyöreisiin pahvipaketteihin pikkukolmion tai pikkuneliön muotoisina kuutioina alumiinifolioissa.

²⁹⁷ Suom. huom. ilmaista lastenhoitoa koulun tiloissa opettajien valvonnassa. Tarkoitti läksyjen tekemistä ja leikkejä.

²⁹⁸ Korkiakangas 1996, 282–283.

Menneisyyden merkityksellisenä paikkana rakentuu toisaalta konkreettinen asuinseutu, toisaalta lapsuudessa – lapsena – koettu (symbolinen) kodinomainen yhteisöllisyys. Koti muistellaan myös ensisijaisten fysiologisten tarpeiden kautta, kuten vastaaja KN76 muistelllessaan asioita, jotka tuntuivat nuoruudessa normaaleilta, mutta eivät enää nykyisin: "Kaikki söivät aamupalan kotona, äidit tekivät välipalaa ja päivällisen lapsilleen." Muisto äitien kotona valmistamasta ruoasta edustaa perheen sisäistä yhteenkuuluvuutta ja rutiinien tuomaa turvallisuuden tunnetta sekä myös vastaajan CN53 aiemmin sivuamaa kiireettömyyden ilmapiiriä.

Kotiin ja kotiympäristöön liittyvien muistojen luonne on suhteessa lapsuuden asuinseutuun; siihen, kasvoiko tutkimusyhteistyökumppani maaseudulla, tiheään asutulla kyläseudulla vai kaupunkikerrostalossa. Maaseudulla kasvaneille perhe- ja sukulaissuhteet avautuvat tiiviinä ja vahvoina: ²⁹⁹ suhde vanhempiin saattoi rakentua kaikkein merkityksellisimmäksi ystävyysuhteeksi aina aikuisiälle saakka. Maaseudulla sijainneelle kodille merkityksiä tuotettiin myös suhteessa työhön, kuten vastaajan AN52 kuvatessa tyypillistä nuoruutensa arkipäivää: "Olin maaseudun lapsi, joten siksi minun piti oppia hyvin varhain, kuinka auttaa kotitöissä, puutarhassa ja pellolla." ³⁰⁰ Arjen fyysiset askareet ja niihin yhdistetyt muistot ja merkitykset kiinnittävät lapsi-itsen maaseudun maisemaan, josta tulee muistellessa koko lapsuutta symboloiva muistomerkki. Lapsuutta maaseudulla tai kylässä leimasi myös asteittainen yksinäisyyden tunne, joka välittyi vastaajien itsestä tuottamina kuvauksina: "[olin] pikkutyttö, jonka parhaita ystäviä olivat eläimet" ³⁰¹; "elelin omilla oloissani" ³⁰² ja "olen ollut suhteellisen paljon yksinkin" ³⁰³. Mielenkiintoista on, kuinka muistellun yhteisöllisyyden kokemuksen yhdeksi sivujuonteeksi rakentuu asteittainen yksinäisyys. Tätä vastaajien muistikokemusten monijakoisuutta selittää mm. sisaruksien puute sekä välimatkat ja yhteydenpitomahdollisuudet ikätovereihin.

Asuinseudusta riippumatta muisteluaineistoja yhdistää kodin ja kotiympäristöön liittyvän muistelun rakentuminen sosiaalisten suhteiden kautta. ³⁰⁴ Vastaajan BM56 lapsuuden arkipäivää kuvaavassa kertomuksessa havainnollistuvat sosiaalisen kontekstin konkreettiset ja osin abstraktit piirteet:

Arkielämä toimi rutiininomaisesti. Emme kärsineet puutteesta, vaikka pitkään viisihenkisellä perheellämme oli vain yksi tulonlähde, lapsuudessa elämässämme oli

²⁹⁹ Ks. Kürti 2002, 198.

³⁰⁰ Esim. Tutkimusyhteistyökumppani AN52 ja DN48.

³⁰¹ Tutkimusyhteistyökumppani CN53.

³⁰² Tutkimusyhteistyökumppani DN48.

³⁰³ Tutkimusyhteistyökumppani HN42.

³⁰⁴ Ks. myös Halbwachs 1992, 55–83.

pikemminkin tiettyä arvokasta köyhyyttä³⁰⁵. Asuimme työsuhdeasunnossa, jonka vuokra oli alhainen, vanhemmillani ei ollut tuolloin tai myöhemmin autoa tai viikonloppuasuntoa, kävimme harvoin kesälomalla. Elimme isossa perheessä, jossa vallitsi tiiviit suhteet.

Vastaajan BM56 kertomuksessa kodin merkitystä arjen osana ja perhesuhteiden näyttämönä peilataan vasten asuinseutua luoteisunkarilaisella sotilasasuntoalueella. Vaikka asuinpaikka voidaan jälkikäteen tulkita erityisenä kasvuympäristönä, lapsuuden arki muistuu vastaajalle "rutiininomaisena": tavallisena ja tietyn totutun (toiminnan) toistumisena ja paikkana, minkä reunaehdot piirtyivät myös perheen taloudellisten resurssien kautta. Kerronnasta välittyä tietty arkinen kurinalaisuus, jota symboloi lapsuudessa koettu ja eletty "arvokas köyhyys."

Toisaalta lapsuudessa kotiseutu koettiin myös parhaana mahdollisena vaihtoehtona: "Luulen ajatelleeni silloin niin, että jään ehdottomasti kylään, menen siellä naimisiin ja tulen työskentelemään siellä." Vastaajalta HN42 lainattu sitaatti kertoo hänen tavastaan muistella lapsuutta tyytyväisyyden kokemustilana, jossa asuinseutuun liittyneet myönteiset kokemukset tuottivat odotuksia samassa paikkatilassa jatkuvasta tulevaisuudesta. Kertomuksessa välittyy myös tiettyyn arvokehykseen kasvaminen, jonka keskiössä ovat koti, perhe ja työ, joita vasten lapsi-itsen muistellaan jäsentäneen tulevaisuuden odotuksiaan. Arvot heijastavat vastaajan lapsuuden identiteetin muotoutumista jäsentänyttä sosiaalista ja kulttuurista viitekehystä: merkityksellisiä ja samaistumisen kohteena olevia aikuisia, joiden arjen (toiminnallisten) rakenteiden kanssa lapsuuden kokemustila osittain keskusteli. Vastaajan kuvaama tulevaisuushorisontti projisoi tiettyä lapsuudessa vallinnutta nyt-hetken kokemusta.³⁰⁶

Kodin ja kotiympäristön ohessa lapsuuden ja nuoruuden merkitykselliset toimintaympäristöt liittyvät vapaa-aikaan, jonka luonteeseen vaikutti ikänaapurien läsnäolo tai heidän puuttuminen. Naapurustokuvauksissa muistelijat konstruoivat lapsuuden paikkakuvauksia, joissa kaikki tunsivat toisensa, pitivät toisistaan huolta ja altruistisesti auttoivat toisiaan.³⁰⁷ Viitattaessaan ystävien kanssa vietettyyn aikaan vastaajat muistelevat arkiaktiiviteeteikseen mm. yhdessä leikkimisen ja opiskelemisen, juttelemisen, väittelemisen, pyöräilyn, lukemisen, tanssimisen, uimisen, television katsomisen, radion kuuntelemisen sekä harrastuspiireissä, teatterissa ja elokuvissa käymisen. Ystävyysuhteiden merkitys arjen merkityksellistäjänä välittyy keskeisenä.³⁰⁸ Ystävyysuhteiden muistelu vahvistaa myös

³⁰⁵ Suom. huom. "köyhyyttä, jota elettiin arvokkaasti."

³⁰⁶ Koselleck 1985, 272.

³⁰⁷ Tutkimusyhteistyökumppanit AN52, CN53 & BM56; vrt. myös Karhunen 2014, 47.

³⁰⁸ Kürti 2002, 181.

lapsuudessa koettua yhteisöllisyyden symboliarvoa, kuten vastaaja EN37 todetessaan, että "ennen oli paljon enemmän lapsia ja ihmiset olivat yhdessä." Kerronnan aloittava "ennen oli paremmin" -retoriikka kertoo myös siitä, että vastajaa on menettänyt sittemmin jotain itselleen – ja osallisuuden kokemisen kannalta – arvokasta.

Luonteeltaan arkisena, mutta taustaltaan erityisenä aktiviteettina mainitaan myös nuorten itse – omalle sukupolvelleen – tuottama televisioviihde,³⁰⁹ joka nousi esiin vastaajan CN53 muistellessa parhaiten 1970-luvulta mieleen palaavia muistojaan:

[..] lukemattomat [tv]ohjelmat tarjosivat hyödyllisiä vapaa-ajanviettotapoja (tietokilpailuja, Ki-Mit-Tudok, paikallisradion "sydänlähetykset"³¹⁰, innokkaita ja pitkiä keskusteluja jne.).

Kuten Katalin Miklóssy toteaa,³¹¹ *Ki-Mit-Tud*-ohjelmakonsepti merkitsi Unkarin televisiossa kimmoketta interaktiivisten ohjelmien, kuten tieto-, folkmusiikki- ja laulukilpailujen nousulle. Televisio merkitsi toiminnallista paikkaa, jonka ohjelmatarjonta avasi portin paitsi sisältöpäin määritellylle osallisuudelle myös poliittiseen länteen. Muistelukerronnassa televisio symboloikin paikatilaa, jossa lasten ja nuorten oma kulttuuri ja identiteetti saattoivat kehittyä itsenäisesti ideologisia reunaehtoja uudelleen neuvotellen.³¹² Televisio oli tärkeä sosialisointien areenana,³¹³ jollaisena myös vastaaja DN48 tätä muistelee: "Se merkitsi paljon, että oli mahdollista saada näkyviin Jugoslavia ja Itävallan TV. Yhtäältä katsoimme Dynastiaa, toisaalta Vuoristosairaala³¹⁴ ja Ritari Ässä." Laajemmassa perspektiivissä televisio avasi geopoliittisia rajoja ja ruokki (tiedon)kaipua Unkarin valtiorajojen ulkopuolelle.³¹⁵

Television lisäksi merkittävä osa nuorten vapaa-aikaa olivat elokuvat, teatterissa käyminen sekä kodin ulkopuolella tapahtuva muu tekeminen.³¹⁶ Vapaa-ajan mahdollisuudet muistellaan helpommin saavutettavina suhteessa nykyaikaan:

³⁰⁹ Miklóssy 2014, 115: visailu- ja kykyohjelmissä nuoret mm. äänestivät voittajan oman ikäluokkansa edustajista.

³¹⁰ Suom. huom. sydänlähetykset eli *Szívüldi szívnek szívésen* oli 50-luvun radio-ohjelma, jossa sai pyytää musiikkia ja lähettää musiikkitoiveita radion välityksellä. Myöhemmin nimestä jäi vain ensimmäinen sana.

³¹¹ Miklóssy 2014, 115.

³¹² Ks. myös Kaščák & Pupala 2017, 84.

³¹³ Miklóssy 2014, 115. Katso tarkemmin Miklóssy 2014, 110: taulukko televisioiden ja radioiden tuotantolukujen kasvusta vuosien 1955–70 välillä Itä-Euroopassa.)

³¹⁴ Suom. huom. saksalainen draama "Schwarzwaldklinik".

³¹⁵ Miklóssy 2014, 108: Unkarin maantieteellinen sijainti "eteläisellä puolella" itäblokkia johti siihen, että Unkariin virtasi länsimäisiä vaikutteita radioaalloilta, kuten Radio Free European (RFE), Voice of America Münchenistä ja BBC:n lähetykset Lontoosta. Näistä RFE:llä oli myös symbolista arvoa, sillä RFE rohkaisi aiemmin vuonna 1956 kansannousuun lupaamalla lännen interventiota vapaustaistelijoiden, jotka muutoin tuskin olisivat rohjenneet haastaa neuvostotankkeja.

³¹⁶ Ks. myös Kürti 2002, 201–212.

[..] menimme [vanhempien kanssa] usein [kylästä] kaupunkiin vain ravintolaan illalliselle, ja kesälläkin kävimme monissa paikoissa, kerran jopa menimme Formula 1 Unkarin Grand Prix -osakilpailuun Hungaroringin radalle, tuolloin, kun liput olivat vielä hyvin paljon halvempia, ihmisillä oli siihen helpommin varaa.³¹⁷

Saavutettavuudessa tärkeänä aspektina painottuu vapaa-ajanviettotapojen taloudellinen puoli; se, että myös erityisemmät aktiviteetit vaativat perheiltä maltillisemman taloudellisen panostuksen. Vastaaja IM80 muistelee sosialismin aikana kulttuuria tehdyn "myös köyhien ihmisten saataville", joihin lukeutuivat "[edulliset] ostettavissa olevat kirjat, teatteri- ja museosisäänpääsy." Lapsen ja nuoren näkökulmasta aikakausi muistuu taloudellisesti tasa-arvoisena arvioitaessa väestöryhmien välisiä eroja. Vastaajat IM80 ja HN42 tulevat esimerkeillään kommentoineeksi myös Unkarin vallitsevaa nykytilannetta: sosiaalista ja taloudellisesta eriarvoisuutta, joka konkretisoituu esim. suhteessa lapsuuden muistikuvaan Formula 1 -osakilpailusta – kokemusmuistikuvaan, jota vasten nykyunkarilaisten mahdollisuudet näyttävät rajallisempina.

Lapsuuden ja nuoruuden muistelemisen keskuksia ovat myös erilaiset kasvatukseen liittyvät instituutiot, kuten päiväkerhot, koulut ja yliopistot, jotka tarjosivat opetuksen lisäksi virallisia harrastustoimintaympäristöjä. Erilaiset harrastuspiirit, tapahtumat, tanssit, elokuvakerhot ja opiskelijadiskot järjestettiin usein koulun alueen yhteydessä nk. klubikirjastoilla tai yliopistoklubeilla:

Alemmilla luokilla kävin taidevoimistelussa, nukke- ja shakkiharrastuspiirissä. Harrastuspiirit olivat klubikirjastossa, se oli melko suuri rakennus koulua vastapäätä, missä [...] oli erilaista ohjelmaa (harrastuspiirejä, eläkeläisklubeja, tapahtumia, tansseja, opiskelijadiskoja jne.) ja on nykyisinkin.³¹⁸

Aikalaispolitiikan näkökulmasta nuorten vapaa-aikaan pyrittiin vaikuttamaan ideologisesti,³¹⁹ vaikka nuorisoklubit tarjosivat osallistujilleen myös ns. nuorisoalakulttuurin paikan sekä yhteisön, josta aikuiset saatettiin lähtökohtaisesti rajata ulkopuolelle.³²⁰ Ohjatun harrastustoiminnan ohessa vapaa-aikaan liittyi myös itse tuotettua valtaa, kuten FM65 muistellessaan 1970-luvun yliopistomaailmaa osoittaa: "Iltaisin riensimme vapaavalintaisille erityiskursseille. Siellä kuulumme usein sellaisista kirjailijoista, suuntauksista, joista emme kuulleet muilla tunneilla." Vapaavalintaisille kursseille osallistuminen viittaa paitsi tapaan saada tietoa ja oppia myös tapaan kyseenalaistaa virallisen opetus suunnitelman sisältöä. Vapaa-aikaan

³¹⁷ Tutkimusyhteistyökumppani HN42.

³¹⁸ Tutkimusyhteistyökumppani HN42.

³¹⁹ Ks. Reid 2002, 149.

³²⁰ Ks. Kaščák & Pupala 2017, 74.

liittyvät paikat – niiden poliittisista sitoumuksista riippumatta – kuvataankin ryhmäjäsenedyyttä (*riensimme, kuulimme*) ilmentävänä arkisena toimintana.³²¹

Nuoruuden poliittisena muisteltuja sijainteja tuotetaan myös kertomuksissa lomamatkoista ulkomaille. Matkakuvausten sisältö vaihtelee automatkoista Itävaltaan aina työleireihin sosialistisissa maissa. Vaikka Kádárin Unkarissa matkustamisesta tuli sallitumpaa, välittyy silti esimerkiksi vastaajan AN52 muistelukertomuksissa täyttymättä jäänyt kaipuu matkustaa: "80-luvulla olisin halunnut matkustaa enemmän ulkomaille, mutta tuolloin oli ns. valuuttarahasto [valutaalap],³²² jonka mukaan oli määritelty kuinka paljon valuuttaa voi ostaa, ja sillä tavoin rajoitettiin myös ihmisten mahdollisuuksia matkustaa [ulkomaille]." Muistelukertomuksissa matkustamiseen liitettiin myös koettua jännityksen tunnetta: "Kun matkustimme Itävaltaan, ennen rajaa vanhempani muistuttivat meitä käyttäytymään hyvin ja katsomaan kauniisti sotilassetää [katona bácsi]."³²³ Toisaalta matkamunistot ulkomailta kertovat myös merkityksellisistä sosiaalisista kohtaamisista, jotka heijastuivat kulttuurispoliittiseen maailmankatsomukseen:

Minä vietin kolme viikkoa Latviassa kesällä 1975; siellä kuulimme yksityiskohtia eräästä vuotta aiemmin tapahtuneesta kolmepäiväisestä barrikaditaisteilijoiden kansannoususta. Kotona tästä ei tiedetty juuri mitään, ja sielläkin vain ne halusivat puhua, jotka tiesivät, että emme enää koskaan näe toisiamme [...].

Vastaajan FM65 muistelussa välittyy opittujen yhteisöllisten rajojen pysyvyyden rakoilu: tietoa maailmasta välittyi myös epävirallisissa kohtaamisissa, joiden totuusarvo perustui suullisesti jaettuun (kokemusperäiseen) tietoon. Muistellun tapahtuman paikantuminen Latviaan avautuu tällöin sosiaalisia merkityksenantoja tuottavana viitekehyksenä. Merkityksellisinä muistelussa nousevat käsitteelliset "toiset"; he "jotka halusivat puhua" ja "jotka tiesivät, että emme enää koskaan näe toisiamme" sekä he, jotka olivat samaan aikaan symbolisesti "kotona". Muisteluun liittyy toisaalta kielletyn tematiikka, toisaalta arkikokemuksen muuntuminen. Muistin paikkana Latviassa vietetty aika viittaa laajempaan sosialistisen todellisuuden ja totuudellista tietoa koskevien käsitysten avartumiseen. Latvian matkakuvauksessa risteävät myös vastaajan FM65 henkilökohtainen kerronta ja paikkaan liitetty ideologinen status: Neuvostoliiton etupiiriin lukeutuvassa Latviassa saattoi kuulla jotain sellaista, mistä ei virallisesti Unkarissa uutisoitu.

³²¹ Ks. esim. Clark & Uzzell 2002.

³²² Suom. huom. tässä vastaaja todennäköisesti sekoittaa kansainvälisen valuuttarahaston nimen ja kommunismin *valutakeret*-käsitteen. *Valutakeret* eli valuuttaraami tarkoitti henkilökohtaista valuuttamäärärahaa, josta sai nostettua tietyn määrän valuuttaa tietynä aikana (70 dollaria/kolmessa vuodessa).

³²³ Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

Lapsuuden ja nuoruuden paikkoihin liittyvää sosiaalista ulottuvuutta tarkasteltaessa tutkimusaineisto tukee aiempien tutkimusten näkemystä kodin, naapuruston ja kouluympäristön tärkeydestä lasten ja nuorten arkielämässä.³²⁴ Etenkin koti ja asuinseutu symboloivat tutkimusyhteistyökumppaneille jopa koko kokemusmaailmaa kehystänyttä tunneilmastoa. Sosiaalisuuden sävyistä yhteisöllisyys, altruismi ja kiireettömyys leimaavat kokemusten peruserrostumaa, vaikka arkeen liitetään myös kaipuuta, turhautumista ja vallitsevan todellisuuden kyseenalaistamista. Paikkoihin, kokemuksiin ja henkilöihin liittyvät merkitykset rakentuvat vuorovaikutteisesti. Toisin sanoen kuvauksissa merkitykselliset paikat konstruoiduvat sosiaalisesti, sitä vastoin merkityksellinen sosiaalinen spatiaalisesti.³²⁵ Lapsuudessa ja nuoruudessa paikoilla oli perustava rooli arjen sosiaalisuuden, suurten sosiaalisten muodostelmien ja sosialismin itsensä muovaamisessa.³²⁶

4.3 Kasvatus, koulutus ja järjestötoiminta

Puhuttaessa *poliittisesta sosialisatiosta* käsite useimmiten paikannetaan Herbert Hymanin teokseen *Political Socialization* (1959).³²⁷ Seuraavassa käsitteellä operoidaan, Pauliina Latvalaa mukaillen,³²⁸ tutkimusyhteistyökumppaneiden poliittisen mielen kehittymiseen vaikuttaneita prosesseja ja rakenteita. Aineistokontekstissa lapsuuden ja nuoruuden keskeisiä muistin keskuksia ovat perheen lisäksi erilaiset kasvatukseen liittyvät instituutiot, kuten päiväkerhot, koulut ja yliopistot sekä puoluepoliittinen järjestötoiminta. Päiväkerhoon osallistuminen – ja viimeistään koulun aloittaminen – laajensivat tutkimusyhteistyökumppaneiden lapsuuden sosiaalista verkostoa siihenastisesta kodin ja asuinseudun piiristä.³²⁹

Muistelukertomuksissa tutkimusyhteistyökumppanit viittaavat tapahtumiin, jotka kertovat lapsuudenperheen poliittisuudelle antamista malleista,³³⁰ mikä ilmeni esim. kysyttäessä kenellä tai millä oli heidän nuoreen itseen suurin vaikutus. Vastaajan EN37 – aivan järjestelmän muutoksen kynnykselle ajoittuvasta – muistosta välittyy isän ja isovanhempien ideologisesta ajattelusta opitut arvot:

Isäni vaikutti minuun eniten, ja äitini puolen isovanhempani. Isovanhempani arvattavissa ollen opettivat tasapainoiseen, vakaaseen elämään, säästeliäisyyteen ja vaatimattomuuteen. Myös isäni, vaikka hän vei minut osoittamaan mieltä ja selitti tapahtumia, joita en lapsena ymmärtänyt.

³²⁴ Esim. Clark & Uzzell 2002.

³²⁵ Crowley & Reid 2002, 18.

³²⁶ Ks. myös Crowley & Reid 2002, 18.

³²⁷ Esim. Latvala 2013, 80.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Kaščák & Pupala 2017, 69.

³³⁰ Latvala 2013, 83.

Mielenkiintoisen muistosta tekee taustatieto vastaajan isovanhempien vahvasta uskosta sosialistiseen järjestelmään ja isän samanaikainen osallisuus SZDSZ-mielenosoituksiin³³¹, joihin myös vastaaja itse muistaa osallistuneensa isänsä kanssa. Lapsuuden yksityinen arkisfääri piirtyy risteävien poliittisten kontekstien läpäisemänä, jolloin myös läheisimpien ihmissuhteiden keskellä käytiin aktiivista neuvottelua samaistumisen kohteista ja lapsi-itseen identiteeteistä. Mielenosoitukset ovat piirtyneet vastaajan mieleen myönteisinä tapahtumina: "siellä ei tapahtunut meille epämiellyttäviä asioita, sen sijaan se oli hyvä kokemus", mikä paikantaa isän merkityksellisenä myös vastaajan nykytavalle lähestyä politiikkaa kriittisesti "asioiden taakse" katsomalla.³³² Esimerkissä taustoitetaan vastaajan poliittisen sosialisoinnin irtautumiskertomusta (socialistiseen järjestelmään uskominen ja uskon romahtaminen) ja isältä omaksuttua puoluepoliittisuuden mallia.³³³

Ensimmäisinä kodin ulkopuolisina instituutiona tutkimusaineistossa mainitaan nk. vauvala (*bölcsöde*)³³⁴ ja päiväkotia (*óvoda*), jotka sijaittivat usein fyysisesti vanhempien työpaikkojen yhteydessä. Sijaintia osaltaan selittää vastaajan KN76 vuoteen 1965 paikantava muisto siitä, kun hänen esikoispoikansa syntyi: "[...]tuolloin ei ollut avustusta lapsille [*támogatás a gyermekre*]."³³⁵ Synnytyksen jälkeen oli kolmen kuukauden vapaa, sitten täytyi mennä takaisin töihin." 1960-luvulla äitiysloman pituus Unkarissa oli n. 20 viikkoa, ja vasta 70-luvulla perheitä alettiin tukea kolmen vuoden perhevapaalla (*gyerek gondozási segély*).³³⁶ Aineistoesimerkki osoittaa, kuinka työntekovelvollisuus ja sosioekonomiset syyt palauttivat itseään nuorena äitinä muistelevan vastaajan verrattain äkisti takaisin työelämään.³³⁷ Samalla hahmottuu lähtöasetelma sille, miten lapset liitettiin osaksi poliittisia instituutioita, joissa socialistista kulttuuriperintöä systemaattisesti välitettiin. Vastasyntyneen lapsen hoitoon tuominen vauvalaan symboloi toisaalta myös työn keskeisyyttä arjessa, toisaalta tehtaan ja kodin limittymistä socialistisen elämäntavan mukaisesti.³³⁸

³³¹ Suom. huom. SZDSZ = Szabad Demokratok Szövetsége eli unkarilainen Vapaiden demokraattien liitto -niminen liberaalipuolue, joka perustettiin 1988 oppositiopuolueeksi.

³³² Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

³³³ Ks. myös Latvala 2013, 83–85.

³³⁴ Suom. huom. alle 3-vuotiaiden päivähoitola, joka kuuluu nykyisin terveysministeriön alaisuuteen.

³³⁵ Suom. huom. lapsilisän vastine.

³³⁶ Unkarin kielen ja kulttuurin lehtorin kertoma täsmennys 2020.

³³⁷ Tutkimusyhteistyökumppani KN76.

³³⁸ Ks. myös Horváth 2002, 191–192.

Kolmevuotiaan lapsen näkökulmasta vastaavaa – vanhempien työpaikan yhteydessä sijainnutta – päiväkotia muistellessa virallinen ideologinen kasvatusstrategia ja paikkaan kytkeytyvä poliittisuus konkretisoituvat:

*Lastentarhassa politiikka oli voimakkaasti läsnä, Leninistä puhuttiin paljon, sosialistisia arvoja pidettiin tärkeinä. [...] Muistan lastentarhan yhdessä huoneessa kuvan Leninistä. Kerran oli eräs juhla, kun Leninin kuvan ympärille laitettiin ruusuja.*³³⁹

Aineistositaatti jäsentää poliittista mentaliteettia, johon lapsia kasvatettiin vaikuttamalla heihin materialistisen ympäristön kautta.³⁴⁰ Esimerkissä esiintyvät myyttinen Lenin, Leninin henkilöpalvonnan traditio, juhllisuuden rituaalit ja osaltaan myös näiden symbolististen traditioiden ylläpito. Leninin kuva päiväkerhon huoneessa kertoo aikaistodellisuudessa harjoitetusta ideologisesta tavasta kontrolloida arkista tilaa ja tätä kautta lasten kollektiivista muistia. Toisin sanoen Leninin kuva oli ideologian paikka, jossa sosialismin kollektiivisia identiteettejä muovattiin.³⁴¹

Vastaajalle EN37 päiväkotia on asia, jonka hän paitsi muistaa hyvin, myös haluaisi unohtaa:

Itse asiassa päiväkotia [asia, jonka haluaisi unohtaa] ja lastentarhaopettajattaret, joista useimmat olivat mielestäni erittäin tiukkoja, eivätkä hyviä pedagogeja. [...] oli myös fyysistä ja sanallista nöyryyttämistä. [Eräällä] Lastentarhaopettajalla oli vanhat, todella rumat polvipituiset pellavakangaskengät. [...] Oli yksi todella ärsyttävä vanha lastentarhaopettajatar, jota vihasin, mutta joka vuosi hän voitti parhaan lastentarhaopettajan tittelin. Hän sai tähtimuotoisen kunniamerkin [csillagos kitűzű³⁴²]. Olin hyvin pahoillani siitä, että hän sai sen.

Vastaajan kerronnassa välittyä muistelulle merkitykselliset henkilöt: lastentarhaopettaja ja -opettajat. Opettajien pedagogista ammattitaitoa arvioidaan intersubjektiivisesti: äänen saavat yhtäaikaaisesti sekä fyysistä ja sanallista nöyryytystä kokenut lapsi että itseään lapsena muisteleva aikuinen. Muistelulle lapsi-itselle kirjoitetaan aktiivinen toimijuus kerrottaessa tunnetusta vihasta, kommentoitaessa opettajien aikalaispukeutumista sekä ilmaistaessa pahoittelu siitä, että "ärsyttävä" opettaja palkittiin vuosittain tähtikunniamerkillä. Vastaaja haastaa aikaistodellisuuden palkitsevan muistamisen³⁴³ kyseenalaistamalla opettajan oikeuden kunniamerkkiin. Varhaismuistossa rakentuu arjen valtapositio, joka itselle tuotetaan: kyky tuntea ja ajatella tahtomallaan tavalla sekä osin hallita näitä ajatuksia kokemuksen hetkellä. Poliittisen sosialisoinnin näkökulmasta vastaaja ilmaisee paitsi

³³⁹ Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

³⁴⁰ Crowley & Reid 2002, 11.

³⁴¹ Ibid., 2.

³⁴² Suom. huom. *kitűzű* myös suomennettavissa rintamerkiksi.

³⁴³ Nyssönen (2001, 27) erottelee muistin politiikasta ns. positiivisen palkitsevan muistamisen ja negatiivisen muistamisen. Palkitsevaa muistamista ovat esim. kunniamerkit, muistotaulut, seppeleet jne.

tekijöitä, joita vasten hänen myöhemmät poliittiset asenteensa ja toimintamallinsa ovat asettuneet myös arvojen ja asenteiden perintöä, jonka hän omaksui osana "joka vuosi" järjestettävää rituaalia. Ideologisista symboleista tähtimuotoinen kunniamerkki sekä opettajan pellavakangaskengät ovat muistelun triggereitä, joiden kautta oman osallisuuden (rituaaliin osallistuvasta aikalaisyhteisöstä) sulkeistava kertomus rakentuu.

Tutkimusyhteistyökumppaneiden muistelukerronnassa toistuu perusasteen ja korkea-asteen koulutukseen liittyvä muistitietoaines. Kasvatus- ja opetusinstituutioihin paikantuvat poliittiset muistikuvat selittyvät niiden yhteydessä toteutetun poliittisen järjestötoiminnan kautta, joka tapahtui suoraan koulun tiloissa ollen osa kouluarkea ja koulun sosialisatiota. Keskeisin aikalaislasten ja -nuorten tehtävä oli integroituminen puoluejohtoisiin poliittisiin nuorisjärjestöihin, joiden toimintaan valtaosa aikalaislapsista ja -nuorista automaattisesti osallistui.³⁴⁴ Muistelukerronnassa pioneeritoiminta kuvataan näennäispoliittisena ja suhtautuminen toimintaan pintapuolisena. Vastaaja JM62 toteaa kuvailevasti poliittisen toiminnan sijaan kyse olleen "nuorisoyhteisöistä", joissa "politiikka oli vähäpätöistä." Vastaaja CN53 muistelee niin ikään politiikan palvelleen nuoruudessa "pikemminkin rentoutumista ja huvittelua kuin aatteiden omaksumista." Vastaajalle FM65 järjestötoiminta oli enimmäkseen "vapaa-ajan viettämistä: retkiä, tietokilpailuja" ja "muuta ohjelmaa." Keskeistä järjestötoiminnan muistelussa on siihen liitetty osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemus:³⁴⁵

[..] muistan [...] kouluajoilta huhtikuun 4:n ja marraskuun 7:n juhlallisuudet, joihin koko koulu osallistui. Minä rakastin paljon esimerkiksi nuorisojärjestöjen laulujen laulamista, tietenkään tuohon aikaan niillä ei ollut minulle poliittista sisältöä. Rakastin myös pikkurumpali- ja tienraivaajaohjelmia, pidin mielelläni pikkurumpali- ja tienraivaaja-asua juhlissa, koulunavajaisissa ja koulunpäättäjaisissä. Minulle nämä merkitsivät vain yhteisöön kuulumista [...]. Sosialistisissa juhlissa, joissa oli poliittista sisältöä, minä en nähnyt poliittista sisältöä, eikä minulla ollut niiden suhteen mitään ongelmaa. Lapsena nämä olivat hyviä ohjelmia, ainakin minulle, rakastin "virallista" tapaa, jolla partioryhmät marssivat koulun pihalla juhlallisuuksissa ja kouluvuoden avauksessa, kouluvuoden päättäjaisissä, kun partioryhmien johtajat tekivät asentoja jne. Minulla on näistä vain kauniita muistoja.

Vastaajan HN42 aineistositaatissa korostuu järjestötoiminnan ja sosialististen tilaisuuksien vahvasti rituaalinen ulottuvuus. Vastaajalle juhlallisuuksien vaikuttavuus pohjautui niiden esteettiseen luonteeseen,³⁴⁶ jossa pioneeriryhmien yhtenäiset asut, marssin rytmikka ja aistimellinen resonanssi muistuvat samaistuttavina kokemuspintoina ja yhteisön

³⁴⁴ Kaščák & Pupala 2017, 72.

³⁴⁵ Ks. myös Kaščák & Pupala 2017, 72.

³⁴⁶ Ibid., 70.

tunnistautumisen välineenä.³⁴⁷ Tilaisuudet lainasivat usein symboliikkaa ja rituaalisia elementtejä myös uskonnoilta, kuten esim. nimenantopäivä tai kasvuikään liittyvää konfirmaatiota substitoiva juhlallinen pioneerivalan vannominen,³⁴⁸ johon liittyi lahjoja, juhla-aterioita ja perheen kanssa jaettu ulottuvuus.³⁴⁹ Osittain uskonnollista siirtymä- ja kalendaaririittejä mukailten sosialistiset juhlallisuudet erottuivat "pyhänä" suhteessa arkeen.³⁵⁰ Tilaisuuksien vaikuttavuus välittyy vastaajan HN42 muistelussa vahvana tunnereferenssinä: hän "rakasti [/piti]" (*szerettem*) "virallista" tapaa, jolla partioryhmät marssivat. Koulutilassa kaavamaiset ja toistuvat juhlallisuudet loivat sekä järjestystä että vahvistivat instituutioiden valtaa rytmittämällä kouluvuotta. Osallistuminen juhlallisuuteen oli symbolinen sisäänkäynti (kuviteltuun³⁵¹) yhteisöön.³⁵²

Saman ikäpolven välillä ilmeni myös selkeitä eroja tavassa muistella suhtautumista poliittisiin juhlallisuuksiin ja/tai järjestötoimintaan.³⁵³ Esimerkiksi vastaaja GM43 kirjoittaa, että hänen lapsuutensa koulun juhlissa

[..] neuvostoliittolaiset mallit, neuvostoliittolaiset sankarit ja sosialistiset aatteet olivat todella korostuneet. Toukokuun 1. päivän suuret kulkueet kaikenlaisine sosialistisine sankareineen, neuvostopoliitikkojen kuvineen, tyhmine sloganeineen. Pidimme tienraivaajaliikettä aina typeryytenä – jo tähän mennessä sosialistiset aatteet ja ankaruuskin olivat helpottuneet (80-luvun toisella puoliskolla).

Vastaajien (HN42 ja GM43) muisteluesimerkit osoittavat, kuinka omaan osallisuuteen sosialistisissa juhlallisuuksissa yhdistetään keskenään ristiriitaisia – kiintymisen, ihailun, välinpitämättömyyden, tylsyyden ja vieraantumisen – tunteita.³⁵⁴ Muistojen variaatiot peilaavat vastaajien muistelussa lapsuusympäristössä hyväksytyjä asenteita ja ajattelumalleja lähipiirissä omaksuttujen käyttäytymiskoodien näkökulmasta.³⁵⁵ Tiedostettaessa lasten (ja nuorten) luontainen tapa pyrkiä keskinäiseen koherenssiin³⁵⁶ viittaa muistelukertomukset myös siihen, että tilaisuuksien poliittinen merkitys koettiin yleisestikin lasten ja nuorten keskuudessa vähäpätöisenä.³⁵⁷ Puolestaan tapa kertoa (*pidimme*

³⁴⁷ Ks. Somogyvári 2014, 54.

³⁴⁸ Tutkimusyhteistyökumppani GM43; Kaščák & Pupala 2017, 79–80; Kürti 2002, 173–174.

³⁴⁹ Tutkimusyhteistyökumppani GM43; Kaščák & Pupala 2017, 74 & 79.

³⁵⁰ Ks. Davydova-Minguet 2015, 7–8.

³⁵¹ Anderson 2006.

³⁵² Savolainen 2015, 75.

³⁵³ Ks. Korhokangas 1996, 285.

³⁵⁴ Ks. Piattoeva, Silova & Millei 2017, 2.

³⁵⁵ Korhokangas 1996, 214.

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Tutkimusyhteistyökumppani HN42.

[*tartottuk*]) kieli kielteisten asenteiden ja vieraantumisen tunteen olleen jaettu kokemus ikätovereiden keskuudessa.³⁵⁸

Vaikka ilmapiiri Unkarissa vapautui enenevästi etenkin 80-luvulle tultaessa, kasvatuksellisesti pikkurumpali- ja tienraivaajatoiminnalla oli edelleen asemansa tutkimusyhteistyökumppaneiden menneisyydessä. Kuten aiemmin todettu, ideologia läpäisi totutusti myös lasten ja nuorten vapaa-aikaa. Poliittisen sosialisointi kontekstissa kerhot (*napközis* ja *őrs*), retket (*kirándulások*), tietokilpailut (*vetélkedők*), pioneeri- ja työleirit (*épitőtáborok*), yhteiskunnallinen työ (vrt. taksvärkki; *társadalmi munka*) tai paperin ja raudan kerääminen (*papír, ill. vasgyűjtés*) olivat perustavanlaatuisia ulkoisiin aktiviteetteihin yhdistettyjä politiikan paikkoja:

Kaikilla luokilla [osztály] oli pikkurumpali- ja pioneerikerhonsa. Meidän kerhon [őrs] nimi oli muistaakseni Leppäkerttu-kerho – kerhossa laulettiin marssilauluja, pidettiin partiopäiväkirjaa jne. Mukavimmat muistot liittyvät paperin ja raudan keräämiseen³⁵⁹, kun kiersimme talosta taloon ja kilpailimme, mikä joukkue suoriutuisi parhaimmin.³⁶⁰

Aktiviteeteissa yhdistyivät puoluepoliittiset, opetusohjelmalliset kuin myös metaforiseen kieleen liittyvät tavoitteet.³⁶¹ Tutkimusyhteistyökumppanit yhdistävät raudan keräämiseen tai muuhun vapaaehtoiseen työhön osallistumiseen (esim. puiden istuttaminen ja kanaalin rakentaminen³⁶²) positiivisia, yhteisöllisyyttä painottavia muistikuvia. Nimestään huolimatta kyse ei ollut vapaaehtoisesta, vaan pakotetusta työstä – rutiinista, johon tunnollisesti osallistuttiin.³⁶³ Ideologisesti kyse oli lasten ja nuorten kontribuutiota sosialistisen yhteisön hyväksi.³⁶⁴ Tutkimusyhteistyökumppanit itse yhdistävät toimintaan enimmäkseen ikätovereiden kanssa – sosiaalisessa viitekehyksessä – vietetyn yhteisen ajan merkityksiä.³⁶⁵ Lasten ja nuorten leikinomainen työ on toisin sanoen tallentunut vastaajien mieliin merkityksellisenä ja mieluisana aikakautta symboloivana aineettomana perintönä – poliittisista konnotaatioista huolimatta.

Siirryttäessä ajallisesti vastaajien yläasteelle, lukioon ja yliopistoaikaan kohdistuvaan muisteluun tutkimusaineistosta välittyä vivahteita kriittisemmästä ja omaehtoisemmasta tavasta tulkita aikalaispolitiikkaa. Hiljainen kapinahenki välittyä mainintoina *úttörő*-

³⁵⁸ Tutkimusyhteistyökumppani GM43.

³⁵⁹ Suom. huom. viittaa *kierrätykseen*. Käytännössä romuraudan keräämistä.

³⁶⁰ Tutkimusyhteistyökumppani AN52.

³⁶¹ Reid 2002, 143–144.

³⁶² Tutkimusyhteistyökumppani IM80.

³⁶³ Lenart-Cheng & Luca 2017, 28.

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ Esim. Tutkimusyhteistyökumppani AN52; vrt. myös Savolainen 2015, 75.

sääntöjen kiertämisestä, *Szamizdat*-julkaisujen³⁶⁶ lukemisesta ja levittämisestä, *Radio Free Europe* (*Szabad Európa Rádió*) kuuntelemisesta, KISZ-liikkeestä eroamisesta, mielenosoituksiin osallistumisesta sekä kulttuurin kulutukseen verhotuista poliittisista teoista.³⁶⁷ 1980-luvulle tultaessa nuorten kadonnut kiinnostus esim. KISZ-liikettä kohtaan tiedostettiin myös yleisesti. Osin liikkeen itse toteuttamassa syvätutkimuksessa muutosta selitettiin mm. järjestöjohdon ja jäsenten välisten intressien yhteentörmäyksellä, risteävillä prioriteeteillä ja epäonnistuneella poliittisella sosialisatiolla.³⁶⁸ Ilmapiirin osalta tutkimusaineistossa muistetaan vähemmän tukahduttava "hauskimman parakin" -ilmapiiri, jossa "puoluejohtokin venytti rajoja."³⁶⁹

Aineistoesimerkeistä välittyvien kriittisten asenteiden ja suhtautumistapojen taustaa täydentää myös Suomen Unkarin suurlähetystön aikalaisraportit, joissa sivuttiin Unkarin poliittista ilmapiiriä 1980-luvun alkupuoliskolla. Tätä näennäispoliittista ilmastoja havainnoi ulkoasiainsihteri Osmo Lipponen raportoimalla mm. vappuparaateista seuraavaa:

Muihin sosialistimaihin verrattuna Unkarin katukuvassa on silmiinpistävä erona iskulauseiden ja aatteellisten julisteiden puuttuminen. Iskulausesosialismin kausi on täällä pääasiassa ohitettu. Budapestin suuressa vappuparaatissakin on helposti havaittavissa ideologisen hurraahenkisyyden puuttuminen. Hyvin vaimeana kajahtavat erilaisille myönteisille seikoille puhujalavalta esitetyt eläköön-huudot marssivan yleisön keskuudessa. Ilmapiiri on pikemminkin hilpeän karnevaalihengen elähyttämä kuin tiukkaa ideologista kuria ja järjestystä henkivä.³⁷⁰

Raporttisitaatti havainnollistaa Kádárin hallinnon harjoittamaa de-ideologisointia ja ylistyspropagandasta (*sikerpropaganda*) luopumista, mikä tuotti silminnähäviä eroja Unkarin ja muiden sosialististen valtioiden välille.³⁷¹ Suurlähettiläs Arto Mansalan kuvaus 4. huhtikuuta pidetyn Unkarin vapauttamisen³⁷² 40-vuotisjuhlinnasta replikoi samaten tätä aikaistodellisuuteen yhdistettyä ideologista liikkumatilaa. Raportti kuvaa tapaa, jolla paitsi Unkarin sosialismin harjoittamisen kansalliset piirteet välittyivät juhlallisuuksissa myös kuinka de-ideologisointi vaikututti nuorten pukeutumiseen:

Juhlallisuudet sujuivat pääosin sosialistisissa maissa näissä yhteyksissä noudatettavan yleisen käytännön mukaan. Silti niiden kohdalla oli aika ajoitin havaittavissa Unkarille ominaisia erityispiirteitä. Juhlien luonteestakin johtuen nämä erityispiirteet koskivat tällä kertaa paljolti tapaa, jolla – kuten täällä mielellään sanotaan – "Unkarin yli tuhatvuotinen

³⁶⁶ Nyyssönen 2017, 143: esimerkiksi demokraattinen oppositio -ryhmittymä julkaisi *samizdat*-lehteä *Beszélő* Puolaan julistetun sotatilan jälkeen 1981.

³⁶⁷ Esim. Tutkimusyhteistyökumppanit DN48, BM56, FM65 & JM62.

³⁶⁸ Kürti 2002, 141.

³⁶⁹ Tutkimusyhteistyökumppani FM65.

³⁷⁰ UMA. RTPS-39. Lipponen, 1983, 1.

³⁷¹ Halmesvirta 2018.

³⁷² Aikalaisnimitys. Ks. tarkemmin esim. kpl 3.3.

historia" esitettiin ja jolla se sovitetiin yhteen maan nykyisen politiikan kanssa.[..] Yksittäishavaintona voidaan mm. mainita, että sotilasparaati aloitettiin ja päätettiin nykyisten ja historiallisten unkarilaisten joukko-osastojen lippujen kavalkaadilla, jolloin katsojat saattoivat tämän päivän symbolien ja tunnusten ohella nähdä läpileikkauksen menneiden vuosisatojen Unkarin historiasta kruunuineen, risteineen ja Transylvanian mustine korppeineen. Historiallinen ulkoilmaspektaakkeli ei jostain syystä päättynytkään alunperin suunniteltuun yksittäisen punalipuun varustetun neuvostotankin sisäänajoon. Lisäksi spektaakkelissa Horthyn synkäksi koettua regimeä edusti "hienotunteisesti" vain amiraalin valkea ratsu ilman ratsastajaa. Edelleen sotilasparaatissa varsinaisen sotilaallisen osan so. tankkien ja ohjusten jälkeen esiintyivät Budapestin koulujen tuhannet enimmäkseen farkkuihin ja erilaisiin T-paitoihin pukeutuneet yläluokkalaiset tanssiesityksin. Varmaankin nämä ilman uniformua karkeloivat unkarilaisnuoret hämmensivät monen veljesmaasta tulleen juhlavieraan mielen.³⁷³

Kuten raporttisitaatti myös yleisesti kasvatukseen, koulutukseen ja järjestötoimintaan liittyvä muistelu kuvaa aikalaistodellisuuden poliittisuuden luonnetta lasten ja nuorten arjessa ja aikalaispoliittista tapaa määrittää lapsuus ja nuoruus. Institutionaaliselta tasolta lasten elämään kytkeydyttiin varhaisimmillaan kuukauden-parin ikäisenä, kun sitä vastoin nuoruus päättyi siirryttäessä 30:nnele ikävuodelle. Kasvatuksen, koulutuksen ja järjestötoiminnan muistelu on tutkimusyhteistyökumppaneille reflektoinnin ja identiteetin konstruoimisena paikka. Kuitenkin, Kádárin hallinnon poliittisen linjan kuvataan myös rikkoneen ideologiaan kytketyn osallisuuden jatkuvuuden edellytykset: vastaajien nuoruutta kohti siirtyvä muistitietoaines kuvaa tapahtumia ja toimintaa, jossa välittyy kasvava kriittisyys suhtautumisessa aikalaispolitiikkaan.

4.4 Konstruoidut identiteetit

Hahmoteltaessa yksilöllistä ja yhteisöllistä menneisyyttä paitsi kysymykset siitä keitä vastaajat ovat ja mistä he tulvat myöskin kysymykset siitä, keitä heistä voi tulla, kuinka heidät on esitetty ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka he itsensä esittävät ovat keskeisiä.³⁷⁴ Lapsuuden arkea muistellessa tutkimusyhteistyökumppanit tuottavat kontekstisidonnaisia identiteettejä paitsi lapsi-itselle myös muistelevalle nykyitselle. Muistelukertomuksina identiteetit konstruoituvat suhteessa vastaajille merkityksellisiin paikkoihin ja ihmisiin sekä poliittiseen kehykseen. Identiteetit ilmenevät synkronisesti ja diakronisesti. Seuraavassa sivuan Stuart Hallin näkökulmaa identiteettiin,³⁷⁵ vaikkakin keskeisenä analyysin kannalta avautuvat tutkimusyhteistyökumppaneiden itselle tuottamat *toimijuudet*, jotka liittävät vastaajat osaksi sosialistista menneisyyttä käsitteleviä muistelukertomuksia.³⁷⁶

³⁷³ UMA. R-34. Mansala 1985, 2-3.

³⁷⁴ Korhokangas 2006, 133 & Hall 199, 245.

³⁷⁵ Hall 1999, 21.

³⁷⁶ Ibid., 253.

Lapsuusarkeen yhdistetyt muistin paikat ja konkreettiset toimintaympäristöt kuvaavat tutkimusyhteistyökumppaneiden tapaa neuvotella identiteettejään. *Jostain kotoisin oleminen*³⁷⁷ osoittautui vastaajan AN52 identiteetin yhdeksi määräävimmäksi tekijäksi. Vastaajan tavassa kertoa alueellis-sosiaalisesta taustastaan maaseudulla korostuu hänen persoonansa piirteet ahkerasta, epäitsekästä, altruistisesta ja työteliästä itsestä. Kerronnasta välittyy varhain lapsuudessa omaksuttu työmoraali, joka heijastetaan nykyisen avainarvoiksi. Ahkeruudella ja vanhempien kasvatuksella (esim. vanhemmilta opittu perusavoimuus [*az alapvető nyitottság*]) vastaaja selittää lapsuutensa unelma-ammatin saavuttamista sekä haastaa käsitystä siitä, että perheen sijaan sosialistisella valtiolla olisi ollut ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta. Vastaajista CN53 muistelee myös myönteiseen sävyyn lukiovuosien syksyisiä maatilatöitä ja kesän työleirejä, jotka tyypillisesti liittyivät maatalouteen tai rakennustyömaille. Yhteistä muistelukertomuksille on niiden tapa esittää – vasten maaseutumaisemaa – oma itse suhteessa aikuisiin ja yhteiskuntaan tasavertaisina ja työtä tekevinä yhteisön jäseninä.

Vastaajien lapsuuden identiteeteille ja toiminnalle merkityksellisiä ihmissuhteita olivat suhde perheeseen, sukulaisiin, ystäviin, naapureihin ja opettajiin. Kysyttäessä lapsuudessa kaikkein merkittävimmän vaikuttaneista ihmisistä tai asioista perheen ja sukulaissuhteiden merkitys nousee esiin esim. vastaajan JM62 kertoessa, kuinka hänen "isoäidin [äidin puolen] syvä uskonnollisuus, isän älykkyys, liikuntavammaisen sedän henkinen avoimuus ja lukion opettaja"³⁷⁸ vaikuttivat häneen nuorena. Samaten vastaaja CN53 kuvaa isoäitiään, joka "[..] oli aina rauhallinen, kärsivällinen, ystävällinen ja väsymätön. Hän ei koskaan päästänyt suustaan yhtä ikävää sanaa." Tutkimusaineiston vastaajakohtaiset painotuserot, kuten maininnat viulunsoitonopettajan ja kuoronjohtajan³⁷⁹ tai bändien, urheilijoiden ja kirjallisuuden (kirjailijoiden ja henkilöhahmojen) vaikutuksesta nuoruuden itselle³⁸⁰ heijastavat myös muistelun kohteeksi valikoituneiden ikäkausien välisiä eroja. Lapsuuteen paikantuvalla muistelulla on luontaista vanhempien roolin korostuminen, kun taas varhasteini-ikää muistellessa roolimallien ja samaistumiskohteiden luonne laventuu, jolloin myös Unkarin kulttuuripoliittinen linja heijastuu nuoruuden merkittäviä ihmisiä tai asioita tarkasteltaessa.

³⁷⁷ Pöysä 2015, 122.

³⁷⁸ Tutkimusyhteistyökumppani JM62

³⁷⁹ Tutkimusyhteistyökumppani KN76

³⁸⁰ Tutkimusyhteistyökumppani DN48.

Tutkimusaineistossa kasvatusinstituutioilla on keskeinen rooli vastaajien lapsuuden identiteettien esittämisessä.³⁸¹ Keskeisiä arjen politiikan tiloina muistellaan mm. luokkayhteisöt sekä oman identiteetin muistelu suhteessa ikätovereihin konformisuuden, samuuden ja toiseuden tematiikan kautta. Toiseutta luokkayhteisöissä luotiin osittain ideologisina koulun arjen käytäntöinä:

Luokalle oli kirja, johon oli kirjattuna nimet ja arvosanat ja nimen vieressä kirjain. Tämä oli F-kirjain, joka tarkoitti fyysisen työn tekijää [physical worker]. Joten, jos joku luokallani tuli työläisperheestä, heidän nimensä vieressä oli F-kirjain. Mutta saivatko he mitään etuja tästä, en tiedä. Kuten tiedät, systeemi suosi työväenluokkaa, joten oli oletettua, [...] että he saivat jotain etuja, mutta en tosiaan muista.

Vastaajan GM43 haastattelusitaatti kuvastaa luokkatilassa lasten keskinäisiin rooleihin asetettuja odotuksia ja annettujen roolien omaksumista. Ero puolueen suosimien perheiden lasten ja vastaajan edustaman lapsiyhteisön jäsenten välillä näkyi oletettuina etuina.³⁸² *Identiteettityön*³⁸³ kontekstissa vastaajan GM43 kertomuksessa on havaittavissa jaetun historian eksklusiivinen tulkintatapa, joka korostaa lapsena itsensä ulkopuoliseksi kokeneen kokemusta ulkopuolisuudesta.³⁸⁴ Vastaajalle kerrottu ulkopuolisuus on kehyskertomus, joka luo merkityksen omalle lapsuuden roolille: F-kirjain on symboli, jaetun historian todiste, joka vahvistaa itsen kuuluneen sosialistisen ydinyhteisön ulkopuolelle. Kertomus ilmentää näin ollen muisteltua sivustaseuraajanroolia "sosialistisessa yhteisössä".³⁸⁵

Osalle vastaajista kasvatusinstituutiot ja koulutus merkitsivät mielekästä toimintaa.³⁸⁶ Tällöin narratiiveissa toistuu samaistuminen *hyvän oppilaan* rooliin korostamalla lapsuuden koulumenestystä ja hyviä arvosanoja.³⁸⁷ Toisin sanoen koulu vaikutti ja muokkasi vastaajien lapsuuden identiteettiä arvioimalla, arvostamalla ja palkitsemalla.³⁸⁸ Tavassa esittää itse menestyvänä oppilaana vastaajat viittaavat myös tapaan kokea yksilöllisyyttä suhteessa kollektiiviin, mikä osaltaan poikkeaa sosialistisen ideologian perusasetelmasta. Kertomuksissa itse – hyvän oppilaan roolissa – positioituu suhteessa merkityksellisiin opettajiin, jotka saattoivat osoittaa arvostusta ja inspiroida vastaajia lapsena ja/tai nuorena. Tämä kertoo institutionaalisesti annettun roolin omaksumisesta ja näkyvästä toimijuudesta koulun toimintaympäristössä. Silti kyse ei ollut ideologisen kasvatuksen kohteena

³⁸¹ Kuurme & Carlsson 2011, 235 & 239.

³⁸² Ks. myös Lenart-Cheng & Luca 2017, 31.

³⁸³ Sivula 2015, 64.

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Pöysä 2015, 135 & 137.

³⁸⁶ Kuurme & Carlsson 2011, 235.

³⁸⁷ Tutkimusyhteistyökumppanit AB52, HN42, IM80 & JM62.

³⁸⁸ Kuurme & Carlsson 2011, 235.

olemisesta, vaan tavasta esittää itse sisäisesti motivoituneena oppijana. Hyvän oppilaan roolin muistelu jäsentyy myös kerrontahetken kokemustilana. Toisin sanoen lapsuuden odotushorisontti (muisteluhetken todellisuus: menestyminen ja elämässä pärjääminen) on saavutettu ahkeruudella ja olemalla "hyvä oppilas".

Koulutustausta on vastaajille keino tuottaa identiteettiä nykyhetkessä. Tutkimusyhteistyökumppanit liittävät koulumenestykseen nykyiselle merkityksellisiä arvoja, kuten tiedon, totuuden ja itsen kehittämisen, jotka kertovat paitsi vastaajien itsetuntemuksesta myös tavasta tulkita yhteiskuntaa menneisyyden taustaa vasten. Osaltaan oppineisuus kuvaa vastaajien käsitystä paikastaan maailmassa, jossa koulumenestys tai tohtorin oppiarvo³⁸⁹ merkitsevät sosiaalista pääomaa suhteessa toisiin. Kirjaoppineisuuden rinnalla sosialismissa vietetyn lapsuuden kuvataan jo itsessään antaneen erityistä elämäkokemusta. Kokemustietoon perustuvassa maailman tulkinnassa: "[..] on tärkeää, että uskoo omiin kokemuksiin ja ajattelee selväjärkisesti, onko se totta vai väärin, mitä kuulee tai lukee."³⁹⁰ Toisaalta omaa identiteettiä tarkasteltiin myös oksidantaalista asetelmaa vasten:

Tunnen, että olen paljon kokeneempi kuin nuo ihmiset, jotka ovat syntyneet lännessä tai kapitalismissa. Tunnen, että useammassa järjestelmässä eläminen antaa laajemman näkemyksen asioihin: olen paljon kriittisempi kuin ne, jotka elivät elämänsä kapitalismissa, katson mielelläni asioiden taakse.

Dikotomia lännen ja idän välillä välittyy vastaajan EN37 tavassa identifioitua kahden (kuvitellun) menneisyyden maailman välille. Esimerkissä länsi ja kapitalismi esitetään jonakin *toisena*, joka on mahdollistanut helpomman asetelman elämälle. Vastauksessa välittyy häivähdys pidempikestoisesta omaksutusta asetelmasta, jossa kylmän sodan kahtiajako näkyy stereotyyppisenä vastapuolen (kapitalismi) diskursiivisena arvottamisena. Vastaaja liittää "länteen" ja kapitalismiin epäsuoria negatiivisia merkityksiä, kun taas "idässä" kasvaminen on opettanut kyvyn nähdä "asioiden taakse", kriittisemmin. Vastaajan identiteetin näkökulmasta lapsuuden ja nuoruuden kokemukset tukevat käsitystä omasta ainutlaatuisuudesta ja aktiivisesta toimijuudesta (läntisen) nyky-yhteiskunnan osana.

Menneisyyden identiteettejä tuotettiin myös koulun käytäntöjä kyseenalaistavina ja omaa paikkaansa sekä koulussa että yhteiskunnan osana pohtivina nuorina.³⁹¹ Muistellun itsen symbolinen merkitys jäsentyy myöhemmälle identiteetille selvästi vastaajan BM56 kohdalla.³⁹²

³⁸⁹ Tutkimusyhteistyökumppani JM62.

³⁹⁰ Tutkimusyhteistyökumppani KN76.

³⁹¹ Kuurme & Carlsson 2011, 236.

³⁹² Douglas & Bluebond-Langner 2010, 170-171.

Lukioikäisestä lähtien olin utelias, skeptinen ja minua kiinnosti kaikki, halusin saada hieman paremman käsityksen maailmasta, aikakaudesta, paikasta, jossa asun, asuimme. Yliopistovuosien aikana yhteiskuntakriittinen ajattelutapani kehittyi ja silloin löysin perusarvot, joita yritän edelleen noudattaa. [...] Suvussani olen ensimmäinen akateemisesti koulutettu ja siksi opettajat olivat tärkeitä, etenkin yliopistossa. Oli tärkeää ymmärtää, että ihminen voi nähdä maailman eri tavalla ja elää eri tavalla kuin mitä viranomaiset edellyttivät. Minulla oli monia hyviä ystäviä, joiden kanssa puhuimme ja väittelimme paljon.

Aineistoesimerkissä sosialismi merkitsee vastaajalle paitsi sisäisen maiseman – itsetutkiskelun – kehystä myös perusarvojen muotoutumista. Kerronnassa toistuu nykyidentiteetin arvoperusteisuus: arvot ovat omaa toimintaa sisäisesti ohjaavia määreitä, sekä aikalais- ja nykypolitiikan arvioinnin perusta. Vastaaja identifioi nuoren itsensä oppositioaktivistiksi kertomalla osallistuneensa "vaihtelevalla aktiivisuudella erilaisiin opposition aloitteisiin, aina vuosien 1989/90 järjestelmän vaihtumiseen saakka." Vastaajalle identiteettien kuvaus on toisin sanoen poliittinen teko – identifioitumista aikalaispolitiikkaa kyseenalaistaneeseen yhteisöön. Oma toimijuus esitetään aktiivisena ja näkyvänä sekä ulkoisena että sisäisenä asiana. Identiteetin peilejä ovat opettajat ja ystävät, joiden kanssa itselle merkityksellinen toimijuus jaetaan. Vastaajan kerronnassa kuuluu osallisuus ja ryhmäjäsennyden kokemus hänen positioidessaan itsensä sosialistisen järjestelmän ja puoluepropagandan vastustajiin.

Kasvatusinstituutioihin liitetään myös suoraa erimielisyyttä ja vastustusta:³⁹³

Kun olimme 18-vuotiaita, ennen "Maailmankuvamme perusteet" -oppiaineen ensimmäistä oppituntia kirjoitin taululle erään sosialistisen iskulauseen (juhlakulkueet käyttivät joitain tämän tyyppisiä tekstejä, kuten tämä seuraava: "Eläköön ja kukoistakoon Neuvostoliiton ja Unkarin hajoamaton ystävyys ja veljeys",³⁹⁴ asian ironia oli selvä (vaikka ei ollut selvää missä määrin ja missä merkityksessä se oli ironista), ja siitä tuli skandaali.

Huomioitaessa, että ironia on keino kommentoida epäkohtia ja tuottaa omalle itselle etäisyyttä kuvattaviin asioihin,³⁹⁵ vastaaja JM62 kirjoittaa nuorelle itselleen aktiivisesti aikalaispolitiikasta loitontuneen äänen. Esimerkki kuvaa nuoruudessa koetun todellisuuden ja propagandan välistä ristiriitaisuutta: toiminnan "ironia oli selvä", vaikka ideologisessa kontekstissa lause ei ollut missään määrin ironinen. Aineisto-ote paljastaa kouluarjessa yhteisesti jaetun, hiljaisen, todellisuuden osan (vitsailu ja kritiikki Neuvostoliittoa kohtaan), jonka kouluyhteisön jäsenet – niin oppilaat kuin opettajatkin – jakoivat. Oppilaan roolin näkökulmasta kuvaus on luettavissa edelleen kahtalaisesti: vastustuksena normalisoivalle

³⁹³ Piattoeva, Silova & Millei 2017, 3.

³⁹⁴ "Éljen és virágozzék a megbonthatlan szovjet-magyar barátság és testvériség"

³⁹⁵ Pöysä 2015, 142.

diskurssille "mallioppilaasta" ³⁹⁶ sekä itsen esittämisenä rohkeana; hiljaisuuden rajoja rikkovana; opiskelijayhteisön jäsenenä. Vastaajan JM62 muisteluaineistossa itsen aikalaispolitiikasta etäännyttävää aineistoa esiintyi verrattain paljon, mitä hän itse selittää vanhempien ja sukulaisten politiikkaan liittyvien pelkojen ja kaltoinkohtelujen omaksumisena. Vastaajan toimijuudet välittävät moniäänisesti, kokemustietoon pohjautuen, aikalaispoliittisen ilmapiirin luonnetta.

Muistellulla sosialismilla on nähtävissä vaikutus yksilön identiteettiin myös myöhemmässä viitekehyksessä. Sosialismissa varttuminen merkitsee opittua ajattelutapaa – kontrollin, sensuurin ja implisiittisen itsesensuurin tiedostamista –, jonka keskellä kasvettiin. ³⁹⁷ Nykyidentiteettien valossa lapsuuden kokemukset ja lapsuudessa omaksutut tavat toimia ovat muodostuneet toisaalta voimavaraksi, toisaalta juurettomuutta ja politiikasta vieraantumista aiheuttavaksi premissiksi. ³⁹⁸ Juurettomuuden tunnetta ja vieraantumista selittää osin globalisaatio sekä institutionaalisella tasolla historioiden ja kulttuuriperinnön painotukset, joissa sosialistinen lapsuus (identiteetti) tai aikakausi sinänsä ei ole tullut nostetuksi historiapolitiittisille areenoille. Aikakauden ohkaista käsittelyä olen havainnoinut myös itse Unkarin vaihto-opintojen aikana. Unkarin historiaa ja muistin politiikkaa sivunneilla kurseilla sosialistisen menneisyyden unohduttaminen oli verrattain näkyvää, mitä reflektoin kenttäpäiväkirjassa aloittaessani tutkielmaproessia Suomessa:

Aikalaistodellisuuden piirteisiin kiinni pääseminen tuntuu verrattain vaikealta. [...] [O]pinnoissa esiintyvät maininnat János Kádárin Unkarista mahtuvat koko lukuvuodelta yhden sivun muistiinpanoihin, nekin epäsuorina kaupunkirakennetta tai yleistä kulttuuripolitiikkaa koskeneina mainintoina. Opetussuunnitelmassa lähistoriaan keskitytään [...] Rákosin terrorien muistamista painottaen. ³⁹⁹

Vastaajien kertomat identiteetit ovat moniäänisiä ja -tasoisia: paikoin oma itse häivytetään korostamalla osallistumattomuutta ja sivustaseuraajan roolia, ⁴⁰⁰ paikoin itse kuvataan toiminnan kohteena ns. tietämättömänä lapsena, joka ei ymmärtänyt politiikkaa. ⁴⁰¹ Osa tutkimusaineiston kertovista äänistä puolestaan positioituu enemmän tai vähemmän aktiivisiin, mutta hiljaisiin kapinoojiin, jotka kertovat sekä yksilöinä että yhteisönä koetusta toiseudesta. ⁴⁰² Vastaajien tuottamat identiteetit ovat paitsi itsessään myös keskenään pirstaleisia, mikä lisää tutkimuksen kohteena olevan menneisyyden moniäänisyyttä. Kerronnan kerroksellisuutta tuottaa eri ikäisten ja eri aika-paikka-konteksteissa toimineiden

³⁹⁶ Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 153.

³⁹⁷ Esim. tutkimusyhteistyökumppanit FM65 & GM43; myös Lenart-Cheng & Luca 2017, 25.

³⁹⁸ Esim. tutkimusyhteistyökumppani AN52 & EN37.

³⁹⁹ Kenttäpäiväkirja 2018.

⁴⁰⁰ Tutkimusyhteistyökumppani GM43, CN53, IM80 & KN76.

⁴⁰¹ Pöysä 2015, 135 & 137.

⁴⁰² Esim. Tutkimusyhteistyökumppani BM56, DN48, FM65 & JM62.

vastaajien kerrontaan liittyvien valintojen väliset erot. Vastaajat toisin sanoen muistelevat moninaisia toimijuuksia, positioita ja paikkoja, mikä selittää paikoin perustavanlaatuisiakin eroja tavassa muistella sosialismin kehystämää lapsuutta. Aikalaislasten ja -nuorten suhde yhteiskuntaan rakentuu ei-yksiselitteisenä.

5 Muistitiedon suhde menneisyyteen

Tutkimusyhteistyökumppaneiden suhdetta menneisyyteen on edellä tarkasteltu lapsuuden ja nuoruuden arjen rakenteellisten paikkojen, merkityksellisten sosiaalisten suhteiden, institutionaalisten kontekstien ja identiteettien tasolla.⁴⁰³ Aineistossa on painottunut konstruoitu menneisyysuhteen sosiokulttuurinen näkökulma. Tässä tutkimuksessa *menneisyysuhde*, historioitsija Seppo Hentilää mukaillen,⁴⁰⁴ edustaa poliittisen kulttuurin osaa, jonka kautta välittyy tietoa vastaajien ja heille merkityksellisten yhteisöjen itseymmärryksestä ja identiteeteistä. Seuraavaksi tutkimusaineistoa tarkastellaan paitsi menneisyysuhteen ajallisena orientaationa myös lähemmin kulttuuriperintöön kytkeytyvien kysymysten valossa. Muisteluhetkellä tuotettu menneisyys- ja politiikkasuhteen luonne avautuu historiakerronnan tasoihin syvennyttäessä.

5.1 Muistitieto metodologisena orientaationa

Reinhart Koselleck jakaa menneisyysuhteen – eksistentiaalisia ja identiteettiä sivuavien kysymysten ohella – kahtalaisesti a) *kokemustilaan (space of experience)* ja b) *odotushorisonttiin (horizon of expectation)*. Käsiteparista ensimmäinen viittaa elämää reunustavaan – muisteltavaan – menneisyyden läsnäoloon nykyisyydessä. Kokemustilan luonne on joko yksilöllinen tai sosiaalinen.⁴⁰⁵ Toisin sanoen lähimenneisyyttä koskeva tieto voi kantaa yksilössä yhteisöllisten tulevaisuuden odotusten potentiaalin.⁴⁰⁶ Odotushorisontti on tapa suuntautua vielä näkymättömissä olevaan tulevaisuuteen,⁴⁰⁷ mikä tarkoittaa tulevaisuuden havainnointitavan olevan sidoksissa aiempiin kokemuksiimme.

Vaikka marxis-leninistisessä Neuvostoliiton satelliittivaltiossa virallinen odotushorisontti suuntautui kohti luokkatietoista yhteiskuntaa, henkilökohtaisella tasolla neuvostoarkeen paikantuva kokemustilan ja odotushorisontin luonne avautui monikerroksisempaan. Esimerkiksi vastaajan DN48 muistelee poliittisen tilanteen lapsuudessa tuntuneen "[...] niin järkkymättömältä, ettei edes ajatus mahdollisuudesta muutokseen noussut pitkään aikaan. Se oli yksinkertaisesti sitä, mitä se oli. Vuodesta '56 ei puhuttu paljoa, mutta ei salattukaan

⁴⁰³ Ks. Latvala 2013, 31.

⁴⁰⁴ Hentilä 2001, 28.

⁴⁰⁵ Koselleck 1985, 271–276.

⁴⁰⁶ Koselleck 1985, 271–276.

⁴⁰⁷ Tarkemmin: Ibid.

[..]" Merkityksellistä on vastaajan tapa sitoa muisteltuun odotushorisonttiin liittyvä kerronta vuoden 1956 tapahtumiin, jolloin muisteltu kokemustila konstruoituu yhteisöllisen muistin ja kokemuskerronnan kautta. Kansannousun tukahduttamisen jättämä tunnejälki läpäisee poliittisen aikalaisilmapiirin kuvauksen: "se oli yksinkertaisesti sitä, mitä se oli." Muistelussa – lapsen positiosta käsin – sosialismin määrittämä kokemustila rakentuu abstraktina ehdottomuutena, mitä vasten kokemustilan ja tulevaisuuden odotusten välissä avautui vain yksi mahdollinen tulevaisuushorisontti: edelleen jatkuva sosialismi.

Tutkimusaineistossa välittyy myös muisteluhetkellä reflektoidun poliittisuuden luonne.⁴⁰⁸ Esimerkiksi vastaajan EN37 kertoessa nuoruuden kokemustensa vaikutuksesta suhtautumiseensa nykypolitiikkaan ja arkeen Unkarissa kokemustila ja odotushorisontti jäsentyvät refleksiivisenä kuvauksena, mikä samanaikaisesti kommentoi päiväpolitiikan taustalta havainnoitua pitkäkestoista valtarakennetta:

Olen pettynyt, koska meillä oli loistava tilaisuus ja nyt palaamme takaisin vanhaan järjestelmään. Samanaikaisesti tunnen, että ne, jotka ovat kerran päässeet pois vanhasta järjestelmästä, eivät voi enää uskoa kaikkia valheita, joita nykyinen järjestelmä levittää. Olemme liian kokeneita tähän.

Vastaaja työstää yhteisön lähihistoriaa arvioimalla sosialistisen menneisyyden merkitystä nykyhetkelle oppimisen ja tapahtuneiden virheiden paikkana. Historiatulkinnassa rakentuu muisteluhetken tulkintatarpeet: *nyt*-sanon käyttö sitoo kerronnan kokemukselliseen kerrontahetkeen,⁴⁰⁹ kun taas "loistava tilaisuus" viittaa järjestelmän vaihdoksen jälkeiseen aikaan – menneisyydessä täyttymättä jääneeseen odotukseen, joka välittyy edelleen relevanttina, mutta tarkemmin määrittelemättömänä odotushorisonttina.⁴¹⁰ Unkarin poliittista nykytilannetta vastaaja kuvaa sanalla *eristetty* (*elszigetel*) ja hallituksen uusien lakisäädösten vaikuttavan *vaarallisilta* (*veszélyes*).⁴¹¹ Menneisyyden ja eritoten järjestelmämuutokseen kohdistuneiden toiveiden muistelu on vastaajalle kanava kommentoida vallitsevaa poliittista ilmapiiriä osin kantaaottavaan ja tehdyistä "virheistä" vastuuseen vaativaan sävyyn, kuten toiseutta henkilöidysti rakentavassa päiväpolitiikan arviossaan: "On älykkäitä ihmisiä, hyviä aloitteita ja yhteisöjä, mutta Orbánin järjestelmä halvaannuttaa kaiken."⁴¹²

⁴⁰⁸ Ks. Latvala 2013, 205.

⁴⁰⁹ Pöysä 2015, 90.

⁴¹⁰ Koselleck 1985, 273; Pöysä 2015, 90–91.

⁴¹¹ Viimeksi mainittu herättää näin huhtikuussa 2020 erityisen latauksen myös itsessäni tutkijana, kun koronaviruksen aiheuttaman pandemian varjolla Viktor Orbánin johtama hallitus on asettanut poikkeustilan jatkuvaksi maassa määrittelemättömän aikaa.

⁴¹² Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

Poliittisesti värittyneen menneisyyden kokemustilan ja muisteluhetken kokemustilan keskinäinen suhde avautuu vastaajan FM65 kirjoittaessa asioita, jotka muistuttavat edelleen aktiivisesti sosialismista: "[...] 1990-luvulla maa alkoi irtautua Kádár-ajan politiikasta ja kulttuurista, mutta nyt siitä on palannut paljon takaisin: keskittämis- ja kansallistamispyrkimykset, yksityisyyden loukkaaminen, manipulointi. Se on asia, jonka haluaisin mielelläni unohtaa – mutta koska se on tullut takaisin, en voi." Aineistositaatissa nykyisyys ja menneisyys kytkeytyvät toisiinsa vastaajan vertaillessa koettuja aikatasoja toisiinsa sekä hänen tavassaan kommentoida muisteluhetken nykyisyyttä historiallisesta perspektiivistä.⁴¹³ Unkarin nykyhallituksen systemaattinen pyrkimys keskittää valtaa itselleen ja kaventaa demokratiaperusteista vapautta yhteiskunnan eri tasoilla⁴¹⁴ toistaa vastaajan menneisyyden kokemusta sosialistisesta järjestelmästä tai kuten hän vallan koettua puolta kuvailee: "[...] Tietenkin, poliittinen järjestelmä on erilainen, mutta kulttuuri on samanlainen [...]."

Menneisyydestä ammentavan odotushorisontin keinoin myös hallitaan vaikeaa politiikkasuhdetta. Vastaajalta AN52 poimitussa esimerkissä on luettavissa historiallisiin tapahtumiin vetoava sävy: "[...] nykyinen Unkarin hallituksen politiikka katkeroittaa minua syvästi. Toivon, että jonain päivänä tapahtuu vielä muutos!!" Aineistositaatti kertoo suoraan nykyisen politiikkasuhteen emotionaalisesti negatiivisesta latauksesta, mitä ilmentää muusta kirjoituskerronnasta poikkeava tuplahuutomerkkin käyttö. Kerronnan vahvasti toiveikas orientaatio ammentaa menneisyyden kokemuksista: toisaalta onnellisesta lapsuudesta (poliittisesti erityisessä ympäristössä), yhtäältä jo kerran koetusta historiallisesta kokemuksesta – poliittisesta (järjestelmä)muutoksesta.⁴¹⁵ Odotushorisonttiin istutettu *muutos* on puolittainen viittaus suureen muistoon ja menneisyyden avainkokemukseen. Muutokseen kytkeytyy emotionaalisen katarsiksen potentiaali: toive henkisen poliittisen ympäristön ja ilmapiirin vapautumisesta. Tämänkaltaisia prosesseja tutkittaessa puhutaan usein historiapolitiikasta.⁴¹⁶

Kyselylomakkeen päätteeksi tutkimusyhteistyökumppanit kuvailivat arkea nyky-Unkarissa. Vastausten kautta hahmottuu paitsi muisteluhetkellä koetun arjen luonne myös tuotetun muisteluaineiston luonnetta kehystänyt kokemuksellinen konteksti. Arkea kuvattiin mm. seuraavasti: "pelkoa ja vihamielisyyttä lietsova, häpeällinen" (AN52); "hyvin hektinen, jälleen politisoitunut" (BM56); "turvaton" (CN53), "poissulkeva, yksipuoluejärjestelmää muistuttava"

⁴¹³ Teräs & Koivunen 2017, 165.

⁴¹⁴ Hs.fi 2019b.

⁴¹⁵ Koselleck 1985, 273–274.

⁴¹⁶ Hentilä 2001. Lisäksi: Jorma Kalela on erotellut historiapolitiikan ja historian politiikan käsitteet toisistaan. Tarkemmin esim. Kalela & Lindroos 2001.

(DN48); "haasteellista, eristettyä" (EN37), "manipuloivaa, yksityisyyttä loukkaavaa" (FM65); "kahtiajakautunut, poliittisesti riippuvainen media" (GM43); "surua aiheuttava tulevaisuudensuunnaltaan" (HN42); "hektinen, yksilökeskeinen, ilmapiiriltään pessimistinen, suvaitsematon" (IM80); "valheellinen, korruptoitunut" (JM62) ja "itsestä" (KN76). Nykyarjen kuvauksissa korostuvat yhteiskunnalliset ja poliittiset tulkinnat. Korostuneesti negatiivisena toistuva sävy peilaa osaltaan tulevaisuuteen yhdistettyjä pelkoja. Kerronnassa kuvastuu arvolutautunut tapa, jolla nykypolitiikka halutaan joko sulkea pois itsen osana tai koetaan negatiivisena identifioitumisen kohteena. Vastaja AN52 kiteyttää tämän verrattain selkeästi: "Tänä päivänä ei tunnu hyvältä olla unkarilainen [...]"⁴¹⁷ Nämä arvosidonnaisuudet peilaavat myös kulttuuriperintökysymyksissä välittyvän osattomuuden kokemuksen lähtökohtia. Toisin sanoen vallitsevaa muistin politiikkaa hallitsevat – ja yksilöllisiä arvoja vasten toimivat – tahot edustavat eri menneisyysmallille pohjautuvaa maailmankatsomusta.

5.2 Muistien kohtaamisia ja konflikteja

*Sitä, mitä yhteisössä pidetään muistelemisen arvoisena ja mitä nostetaan julkisesti muistelukohdeksi, kutsutaan muistin tai muistamisen politiikaksi.*⁴¹⁸

Muistamisen politiikka liittyy virallisen menneisyyden sosiaaliseen konstruointiin, jolla tavoitellaan tai pyritään ylläpitämään tiettyjä päämääriä, jotka riippuvat tietyn tahon tavoista kontrolloida menneisyyden esittämisen tapoja⁴¹⁹ – muistamisen politiikka liittyy valtaan ja sen käyttöön sekä menneisyyden tarkoitukselliseen merkityksellistämiseen. Auktorisoitu perintödiskurssi operoi muistin politiikalle rinnasteisten teemojen parissa: legitiimeistä valinnoista ja tavoista paitsi määrittellä myös tuottaa kulttuuriperintöä kansakunnalle ja kollektiivisille identiteeteille.⁴²⁰ Virallisten perintödiskurssien ja subjektiivisten käsitysten välisen suhteen tarkastelu kohdistaa tutkivan katseeni seuraavaksi kulttuuriperintöyhteisöjen identiteettityön instrumentin, osallisuuskokemuksen, ja muistin poliittisten areenoiden väliseen suhteeseen.

Lapsuudesta ja nuoruudesta muisteltu katukuva, kuten viittaukset katujen nimiin⁴²¹, julkisiin rakennuksiin ja patsaisiin kertovat aikalaistodellisuuden muistin paikkojen ja kollektiivisen muistin välisestä dialogista, yksilöiden paikkoihin yhdistämistä symbolisista merkityksistä

⁴¹⁷ Tutkimusyhteistyökumppani AN52.

⁴¹⁸ Teräs & Koivunen 2017, 167.

⁴¹⁹ Heimo 2010, 17; Gyáni 2016, 121; Nyssönen 2008, 209; Nyssönen 2001, 27.

⁴²⁰ Smith 2015, 135; Smith 2006.

⁴²¹ Katujen nimeäminen on politikoinnin keino, joka liitetään etenkin Itä-Euroopan järjestelmämuutoksiin. Tarkemmin Palonen 1997, 239–261.

sekä vastaajien historiatietoisuudesta.⁴²² Neuvostososialismissa kaupunkimaisemaa ja kaupunkien rakennetta muuttamalla vaikutettiin suoraviivaisesti ihmisten ajatteluun ja käyttäytymiseen aineellista ympäristöä muuttamalla. Edelleen tietyt rakennukset⁴²³ kantavat yhteisesti jaettuja sekä yksilöllisesti paikkoihin liitetyjä kulttuurisia, historiallisia ja ideologisia merkityksiä ja viestejä,⁴²⁴ jotka avautuvat henkilökohtaisessa muistitiedossa.⁴²⁵ Nämä (muistin) paikat ovat sosialismista muistuttavia nykymaiseman merkitsijöitä, vaikka niiden ensisijainen tehtävä on muuttunut. Siltikin, vaikka rakennukset ovat konkreettisia menneisyyden jälkiä – jotka tuottavat pysyvyyttä menneen ja nykyisyyden välille⁴²⁶ – eivät ne tarjoa mielekästä alustaa osallisuudelle. Sosialistisen arkkitehtuurin menneisyydestä muistuttava rooli koetaan jopa paikoin häiritsevänä: "Luonnollisesti on vielä paljon sellaisia rakennuksia, jotka rakennettiin sosialismin aikana, jotka usein haittaavat kaupunkien arkkitehtuurin kokonaiskuvaa."⁴²⁷

Arkipäivän politiikan näkökulmasta rakennusten lisäksi katujen nimet ja (uudelleen) nimeäminen ovat näkyvä keino operoida menneisyydellä, nykyisyydellä ja tulevaisuudella.⁴²⁸ Sen lisäksi että nimeämiseen voi liittyä muistuttamisen ja unohduttamisen motiivi,⁴²⁹ edustavat katujen nimet myös kommemoratiivista kielimaisemaa.⁴³⁰ Vastaaja HN42 muistelee lapsuutensa katumaisemista Vapautumisenkadun (*Felszabadulás*), Voittokadun (*Győzelem utca*) ja Puna-armeijan tien (*Vörös Hadsereg útja*) tulleen järjestelmän vaihduttua uudelleen nimetyiksi.⁴³¹ Katujen nimet muistuvat lapsuuden toimintaympäristöä merkinneinä symboleina. Huolimatta siitä, että sosialistinen kieliperintö on muisteluhetkellä julkisesta tilasta unohdutettu, herää se muisteluaktissa vastaajan aktiivisen kokemuksen piiriin, vaikka osallisuutta kumpaankaan kieliperintöön ei tunnusteta. Huomion kiinnittäminen kadunnimien poliittisten viittauskohteiden muuttumiseen – esim. kotikylän neuvostoretorisesta Vapautumisenkadusta⁴³² Pääkaduksi⁴³³ – on vastaajalle *keino* muistaa sosialismia

⁴²² Peltonen 2003, 188; Nora 1996, 6–7.

⁴²³ Crowley & Reid 2002, 11.

⁴²⁴ Ks. Peltonen 2003, 188; Savolainen 2015, 75.

⁴²⁵ Heimo 2010, 138.

⁴²⁶ Pöysä 2015, 79.

⁴²⁷ Tutkimusyhteistyökumppani AN52.

⁴²⁸ Palonen 1997, 239–261.

⁴²⁹ Heimo 2010, 139.

⁴³⁰ Kolehmainen & Sivula 2019: yhteisartikkelissaan Kolehmainen ja Sivula käsittelevät tarkemmin sekä kielimaiseman että kieliperinnön käsitteitä teollisen kulttuuriperinnön kontekstissa.

⁴³¹ Ks. myös Fidesz–KDNP:n ajama julkisten tilojen uudelleen nimeäminen vuonna 2011, minkä taustalla oli nimien sopimattomuus järjestelmän vaihtumisen jälkeiseen aikaan. Aiheesta lisää esim. Hvg.hu 2011, Hvg.hu2011b & Hvg.hu 2012.

⁴³² Vapautuminen viittaa Neuvostoliiton retoriikkaan päivämäärään 4. huhtikuuta 1945 liitetystä merkityksestä, jolloin viimeiset saksalaissotilaat poistuivat Unkarista. Päivämäärä juhlisti fasismista vapauttanutta neuvostoarmeijaa, hiljentäen samalla holokaustiin ja juutalaisten kohtaloon liittyvät kysymykset.

⁴³³ Tutkimusyhteistyökumppanit HN42.

muisteluhetkellä. Huomion kohteena on muutos, joka on aktivoitu auktorisoidun perintödiskurssin tasolta. Uusiin katujen nimiin kohdistuvassa muistelukerronnassa paikat tulevat menneisyyden läpäisemiksi: Pääkadun nimeen liittyy sosialistista perintöä kantava vanha neuvostoretorinen merkitys. Muistellessa vastaaja konstruoi arkisessa maisemassa tapahtuneita muutoksia,⁴³⁴ mikä paitsi liittyy katumaiseman historiointiin ja kielellä politisointiin se myös kuvaa poliittisen muistin kestoa maisemassa.

Vastaajan KN76 tapa nostaa esiin muistelukerronnassaan "Joidenkin patsaiden virheellinen ylistäminen" viittaa institutionaalisen ja henkilökohtaisen muistamisen tavan ja muistamisen paikkoihin sidottujen merkitysten konflikteihin. Muistin politiikan kehikossa vastaajan henkilökohtaiset muistot ja tärkeäksi mielletty historia ovat jääneet virallisen julkisen muistamisen ulkopuolelle. "Patsaiden virheellinen ylistäminen" on kommentti, joka paljastaa vastaajan evänneen patsaiden virallisen symboliarvon merkityksellisten menneen muistamisessa. Kyseessä on muistien yhteentörmäys muistin paikassa – auktorisoidun perintödiskurssin ja sen vastadiskurssin (*heritage from below*) yhteensopimattomuus. Vastaaja ei vastaanota tietyn tarkoituksellisesti merkittyä muistin paikkaa kritiikittä. Sitä vastoin muistelussa vastaaja jättäytyy kyseisten – joskin määrittelemättömien – patsaiden sisältämien historiatulkintojen ulkopuolelle.⁴³⁵ Henkilökohtaisen merkityssuhteen puuttuessa julkinen muistomerkki ei tunnu omalta ja suhtautuminen siihen on välinpitämätöntä.⁴³⁶ Aineisto-ote kuvaa osattomuuden kokemusta institutionaalisisella tasolla määrittelystä kulttuuriperinnöstä.

Toistuva muistamisen ja unohtamisen politiikkaan liittyvä lapsuus- ja nuoruusarjen tema on *muiston viettäminen*⁴³⁷ tilaisuudet. Sosialististen muistopäivien (kuten huhtikuun 4., toukokuun 1., marraskuun 7.) vakiinnuttaminen ja nimeäminen liittyivät aikalaispoliittiseen tapaan tuottaa⁴³⁸ uusi virallinen tulkinta tapahtumista sekä valtion historiasta ja identiteeteistä.⁴³⁹ Tutkimusyhteistyökumppaneiden muistelussa tähän muistin politiikkaan liittyvä kokemuksellinen taso avautuu lapsuuden ja nuoruuden sosialisointipuitteena, jossa mukana on sekä henkilökohtainen että julkinen (jaettu) ulottuvuus. Henkilökohtaisesti

⁴³⁴ Heimo 2010, 141.

⁴³⁵ Ks. Sivula 2017, 320; myös Smith 2006, 29.

⁴³⁶ Ks. Heimo 2010, 141.

⁴³⁷ Tarkemmin Nyysönen 2001, 27–29.

⁴³⁸ Crowley & Reid 2002, 8.

⁴³⁹ Ibid., 9.

muistellut tulkinnat muistopäivien juhlallisuusrituaaleista risteävät verrattain jyrkästi virallisen pyrkimyksen kanssa, kuten vastaajan BM56 kerronta osoittaa:

Koulussakin vuosipäivien juhlallisuuksien järjestäminen oli pikemminkin rutiini, peruskoulun ja lukion oppilaina olimme pikemminkin iloisia siitä, että valtiollisina juhlapäivinä ei ollut opetusta.

Esimerkki normalisoi juhlallisuudet arkisena kokemuksena. Juhlallisuudet kuvataan rutiininomaisena ja osallistuminen totunnaisena,⁴⁴⁰ mikä risteää virallisesta muistuttamisen, osallistamisen ja identifioitumisen funktiosta. Sen sijaan että vastaaja BM56 olisi omaksunut juhlapäiviin liitetyt voittajien tulkinnat menneisyyden tapahtumista ja kokenut osallisuutta juhlallisuuksiin, kuvauksessa konstruoituu paikoin provosoiva muiston viettämisen tapa, jossa tärkeintä on kannanotto (kokea iloa opetusvapaasta päivästä) juhlistettuun tapahtumaan.⁴⁴¹ Kerrontaotteessa läsnä on osallisuuden ja osallistumisen välinen koettu ero ja se, kuinka osallistuminen itselle merkitykselliseen muiston viettämisen tilaisuuteen vahvasti osattomuutta sekä loi premissit vaihtoehtoisten merkitysten tuottamiselle. Toisin sanoen, vaikka muistia pyrittiin ideologisesti kontrolloimaan, vastaajan BM56 esimerkki osoittaa nuorten tuottaneen poliittiselle juhlallisuudelle verrattain poikkeaviakin henkilökohtaisia selityksiä ja merkityksiä.⁴⁴²

Tutkimusyhteistyökumppanit yhdistävät lapsuuden ja nuoruuden yhteiskunnalliseen ilmapiiriin myös tukahduttamisen, vaikenemisen, unohtamisen, salaisuuksien ja/tai pelkojen perinteen, mikä välittyy maiseman merkitsemiseen ja muistirituaaleihin liittyvänä muistelukerrontana sekä lapsuus- ja nuoruusarkeen liitettyinä tabuina. Vastaajan KN76 muistelussa historialliset tabut rakentuvat osin koulun historianopetuksen kautta:

Historiallinen todellisuus vääristettiin. Karkotettujen, poliittisesti epäluotettavien [megbızhatatlan] ihmisten kauheista kärsimyksistä oli kiellettyä puhua. Trianonin epäoikeudenmukaista päätöstä ei opetettu koulussa. Tuhatvuotisen valtiomme pilkkomista vääristeltiin. Täytyi ylistää Neuvostoliittoa ja kommunistisia aatteita.

Kouluopetus on lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvä keskeinen muistin politiikan ja vallan arena. Aineistositaatti havainnollistaa menneisyyden historiapolitiikkaa: ideologian muistamiselle asettamia rajoituksia ja sääntelyä institutionaalisella tasolla.⁴⁴³ Vastaajan esimerkissä auktorisoitu perintödiskurssi tulee auktorisoimattoman perintödiskurssin

⁴⁴⁰ Heinonen 2012, 65.

⁴⁴¹ Nyssönen 2001, 29.

⁴⁴² Crowley & Reid 2002, 9; Teräs, Keskinen & Seppälä 2012, 12.

⁴⁴³ Gyáni (2016, 230) on kutsunut tätä muistihistoriaa Kádárin ajan "muistin häiriöksi" [amnézia]. Gyáni puhuu muistin häiriöstä vuoden 1956 tapahtumien yhteydessä.

läpäisemäksi. Vastaaja konstruoi asetelman, jossa neuvostososialistista historiatulkintaa vastustetaan. Samalla esimerkissä välittyy käynnissä ollut auktorisoimaton perintödiskurssi: institutionaalisen tason ulkopuolisissa foorumeissa käyty keskustelu siitä, mitkä tarinat sitovat yhteisön ja yksilön mielekkäällä tavalla ajanjatkumolle. Esimerkiksi nostetussa Trianonin sopimuksessa välittyy muisteluhetken perspektiiviä tarkastellessa mielenkiintoisella tavalla unkarilainen "Trianonin syndrooma", joka kuvaa myös muisteluhetken muistin poliittista aspektia: tapaa pitää juuri kyseistä historian tapahtumaa esillä nykyisyydessä – muistitietoa vaalimalla.⁴⁴⁴

Tutkimusaineistossa nostetut esimerkit Kádárin ajan tabuista, eritoten vuoden 1956 tapahtumat tai edellä mainittu Trianonin sopimus⁴⁴⁵ liittyvät – kulttuuriperintökeskustelun näkökulmasta – osin aiemmissakin esimerkeissä sivuttuihin kulttuuriperintöprosessien häiriöihin. Merkityksellinen jaettu historia, kuten Unkarin suurvaltamenneisyys Itävalta-Unkarina, kuvataan tulleen rikotuksi sosialistiseen järjestelmään siirryttäessä. Kuten vastaajan KN76 muisteluotteessa käy ilmi paitsi se, että jaettu historia lakkasi tuolloin olemasta myös omaksuttu kulttuuriperintö muuttui merkityksettömäksi. Esimerkki konstruoi kulttuuriperintöprosessin osana työstetyn osallisuuskokemuksen irtoamisen premissin ja asetelman, jossa tilalle annettuun neuvostososialistiseen kulttuuriperintöön (symboli) ei koettu osallisuutta. Kulttuuriperintöprosessin kontekstissa Kádárin aikakauteen yhdistetty osattomuuden tunne liittyy osittain kulttuuriperintöprosessin logiikkaan; siihen, kuinka jaettu historia tai menneisyyden jäljet ja symbolit eivät enää asettuneet osallisuuden kokemuksen kohteiksi.

Kádárin Unkarin sosialistista kulttuuriperintöä kohtaan koetun osattomuuden monisyiseen luonteeseen päästään kiinni vastaajilta kysytyjä taustatietokysymyksiä tarkastelemalla. Vastaajia pyydettiin kertomaan poliittisesta aktiivisuudestaan nuoruudessa ja muisteluhetkellä. Vastaajista kolme (3) määritteli olleensa nuorena poliittisesti aktiivinen: oppositioaktiivi (BM56) sekä lapsijärjestöön osallistumalla (CN53; JM62). Vastaajista yksi (DN48) identifioi itsensä muisteluhetkellä poliittisesti aktiiviseksi. Viisi vastaajista täydensi myöhemmissä vastauksissaan seuraavansa (4)⁴⁴⁶ tai seuranneensa (1)⁴⁴⁷ politiikkaa säännöllisesti tai epäsäännöllisesti. Kaikki vastaajista kuitenkin kertoivat politiikkaan liittyneistä mielipiteistään, asenteistaan ja itse tuotetuista merkityksistä sekä kuvasivat

⁴⁴⁴ Nyyssönen 1997, 197.

⁴⁴⁵ Esim. Tutkimusyhteistyökumppani BM56 & KN76. Lisäksi tabuaiheina mainitaan Unkarin roolin II maailmansodassa, holokausti, juutalaiset sekä vuosien 1944–45 tapahtumat.

⁴⁴⁶ Tutkimusyhteistyökumppani HN42, IM80, AN52 & EN37.

⁴⁴⁷ Tutkimusyhteistyökumppani GM43,

poliittista järjestötoimintaa omien toimijuuksien ja toiminnan kautta. Poliittisessa kontekstissa toimiminen ei kuitenkaan ollut lapsuudessa ja/tai nuoruudessa itsenäinen valinta, mikä selittää sen, etteivät vastaajat määritä toimintaa poliittiseksi aktiivisuudeksi.

Osallisuuskokemuksen näkökulmasta aktiivisuuden määrittely kertoo myös muistelijoiden tavasta määritellä osallisuus henkisen tason sitoutumiseksi. Kokemus osallisuudesta poliittiseen toimintaan, jaettuun historiaan tai menneisyyden jälkeen ei toisin sanoen ilmene pelkkänä toimintana (osallistumisena), vaan osallisuuskokemuksen syntymiselle sisäiset ajatukset ja tunteet ovat jopa tekoja tärkeämpiä. Osallisuus on voimakkaasti sidoksissa identifioitumiseen: hetkiin, joissa jaettu historia integroituu osaksi identiteettiä. Sosialistisesta puoluepolitiikasta koettua osattomuutta käyttämällä vastaajat identifioituvat paitsi osaksi poliittista nykyisyyttä myös orientoituvat kohti toivottua tulevaisuutta. Molempien perspektiivien osana politiikkasuhdetta leimaa osattomuuden kokemus.

5.3 Muistelun sävyistä: nostalgiaa ja ripaus melankoliaa

Lapsuutta ja nuoruutta muisteltaessa muisteluhetkellä valikoituu – osin sattumankin kautta – aineettomia ja fyysisiä menneisyyden jälkiä muistelua ohjaaviksi apuvälineiksi.⁴⁴⁸ Muistelun arvoiksi korotetut perintöobjektit, joille annetaan symbolinen merkitys, kantavat paitsi todistusarvoa henkilökohtaisen menneisyyden rekonstruoimiselle ovat ne myös osa sosialistisen arjen kulttuuriperintöä.⁴⁴⁹ Yhtäältä lapsuuden ja nuoruuden perintöobjektien muistelussa, toisaalta elämänvaiheen muistelussa itsessään elää nostalgian potentiaali. Nostalgia voi olla luonteeltaan joko *yksinkertaista nostalgiaa* tai *strategista nostalgiaa*.⁴⁵⁰ Tutkimusaineistossa nostalgian kohteena on abstrakti menneisyyden maisema – lapsuuden ja nuoruuden elämäntapa ja elämäkäsitteelliset arvot. Kadotetusta menneisyydestä kaivataan yhteisöllisyyden ja kuuluvuuden kokemusta, koettua turvallisuuden tunnetta sekä arjen välittömyyttä ja kiireettömyyttä.

Muistelukerronnassa nostalgia rakentuu vastaajien viitatessa menneisyyden jälkiin, joihin heillä on kokemusperäinen ja omaan elämään kiinnittyvä merkityssuhde. Esimerkiksi vastaaja AN52 muistelee lapsuuttaan kouluasusteiden kautta: "Muistan, että ala-asteella pikkurumpaleina käytimme sinistä huivia ja yläasteella punaista. Minulla on edelleen tänä

⁴⁴⁸ Savolainen 2015, 71; Heimo 2010, 144.

⁴⁴⁹ Ks. myös Savolainen 2015, 228.

⁴⁵⁰ Korkiakangas 2006, 135: Pienten ja arkisten asioiden muisteluun liitettävä sävyllään harmoninen tunne viittaa nk. *yksinkertaiseen nostalgiaan*. *Strateginen nostalgia* vuorostaan ilmenee silloin, kun nykyhetken epävarmuus ja toiveiden kariutuminen suuntaavat hakemaan turvaa menneestä.

päivänäkin tallessa pikkurumpali- ja tienraivaajakorttini."⁴⁵¹ Vaatteet ja pioneeriesineistö olivat kasvuikään ja siirtymäriitteihin liittyviä statussymboleja (esim. värilliset huivit⁴⁵²). Vastaajalle nämä henkilökohtaiset ja jälkikäteen poliittisesti merkityiksi tulleet esineet ja käyttötavarat ovat muisteluhetkellä kokemusmuistin yksittäisiä avaimia, joiden kautta avautuu nostalginen kaipuu kokonaiseen aikakauteen; kiireettömään, rauhalliseen ja yhteisölliseen elämänvaiheeseen. Vaikka kouluasuihin liittyi lapsuudessa materiaallinen, poliittissymbolinen kuin myös funktionaalinen aspektinsa,⁴⁵³ vastaajalle symbolit ovat enimmäkseen politiikasta vapaita. Nostalgisoinnin lähtökohtana esineille tuotetaan uusi kehyskertomus: yhteisöllisyyden ja kiireettömyyden merkitys.

Vaatteisiin kytketään myös symboliarvoja, jotka liittyvät suoraviivaisemmin yhteisöllisyyden ja yhteisön tasavertaisena jäsenenä olemisen kokemuksiin. Esimerkiksi vastaaja EN37 reflektoi lapsuuttaan ja muisteluhetkeä vaatteita ja arjen esineitä – sosiaalis-taloudellisesta perspektiivistä – lähestyen:

*Tuntui tavalliselta, että kaikki oli yhtenäistä. Samankaltaiset vaatteet, samankaltaiset matot, huonekalut. [...] Lapsuudessani minulla oli taloudellisesti kaikkea, vaikkakin kaikki esineet [ja] vaatteet olivat yksinkertaisia. Aiemmin kaikki pukeutuivat samalla tavalla, nyt asu kertoo selvästi, että paljonko kenelläkin on rahaa.*⁴⁵⁴

Aineistositaatissa kuuluu puolittainen nyky-yhteiskunnan kritiikki: se, kuinka arvokeskeisestä yhteisöelämästä on siirrytty yksilö- ja ulkonäkökeskeiseen elämään. Kerronnassa korostuu muisteluhetkellä havaittu vaatteiden toiseuttava rooli sekä vastaajan osattomuuden tunne nyky-yhteiskunnan arvorakennelmasta. Muisto yhtenäisistä vaatteista aktualisoi vastaajassa menneen kokemuksen yhtenäisyydestä ja yhteisöllisyydestä, jota kohtaan ikävä kohdistuu. Kerronnassa vaatteet kuvataan paitsi sisäänkäyntinä yhteisöön (samaistuminen ja osallisuuden tunne) myös koko sosialismin aikakautta symboloivana artefaktina. Vaatteiden muistelu nivoo yhteen vastaajalle merkitykselliset kontekstit, kuten ajan (lapsuus), merkitykselliset paikat (yksityiset ja julkiset tilat) sekä identiteetteihin kiinnittävät kokemukset (ymmärrys itsestä tasavertaisena yhteisön jäsenenä).

⁴⁵¹ Tutkimusyhteistyökumppani AN52; ks. myös vastaajan HN42 pioneerivaatteisiin yhdistämä yhteisöllisyyden merkitys aiemmin aineistositaatissa kappaleessa 4.3.

⁴⁵² Esimerkiksi sininen huivi symboloi vapautta ja punainen puolestaan referoi alkuaan punaista lippua. Tämän vuoksi esim. pioneerisäännöissä oli käsky "Az úttörő erősíti a népek barátságát, védi a vörös nyakkendő becsületét" (tienraivaaja vahvistaa kansojen välistä ystävyyttä, vaalii punaisen huivin kunniaa), ks. myös Somogyvári 2014.

⁴⁵³ Nora 1996, xvii & 14; Savolainen 2015, 72; Millei, Piattoeva, Silova & Aydarova 2017, 152.

⁴⁵⁴ Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

Lapsuudessa koettu *kotoisa turvallisuuden kokemus* määrittää vastaajien menneisyyskäsitystä, joka vaikuttaa kokemustilaa ja odotushorisonttia koskevien käsitysten konstruointiin. Aiempien kokemusten vaikutus nykyarjen havainnoinnin ja tulevaisuusodotusten osana konkretisoituu osuvasti vastaajan CN53 kerronnassa:

Tässä monimuotoisessa maailmassa turvallisuus on menetetty. Vaikka ihmisillä olisi työtä, monien tulot eivät vielä silloinkaan ole riittävät heidän perustarpeidensa tyydyttämiseen. Samaan aikaan korkean tulotason ja matalan tulotason väliset erot kasvavat [nyllik az alló⁴⁵⁵] dramaattisesti. Useimmilla ihmisillä on jatkuvaa pelkoa, he ovat epätoivoisia, heillä ei ole tulevaisuuden visiota. [...]

Esimerkissä välittyy kontrasti nykyhetken tarkastelun ja lapsena koetun turvallisuuden tunteen välillä (ks. myös muisteluote vastaajalta kappaleessa 4.2.) Nostalginen "turvallisuus" saa toimeentuloon, perustarpeisiin ja tuloeroihin liittyviä merkityksiä ja asenne lapsuutta kohtaan – nyt-hetken kuvauksen kontekstissa – melankolisen vireen. "Monimuotoinen maailma" viittaa laajemmin globaaleihin muutoksiin arjessa suhteessa sosialismissa elettyyn lapsuuteen. Pirjo Korkiakangas⁴⁵⁶ on liittännyt lapsuuden muistelun nostalgiaan tilanteissa, kun joko oma elämäntilanne tai ympäröivä maailma on jollain tapaa olennaisesti muuttunut. Järjestelmämuutoksen jälkeisessä ajassa jäljelle on jäänyt tyhjiys, joka liittyy äkilliseen sosialistisen elämäntavan menetykseen. Toisaalta kyse on myös muisteluhetkellä koetusta yhteiskunnallisesta kahtiajaosta. Turvallisuuden tunteen nostalginen muistelemineen on keino hallita muisteluhetkeen yhdistettyä epävarmuuden tunnekokemusta.

Omaelämäkerrallisten muistelukertomusten lapsi tai nuori toimii myös symbolina jollekin laajemmalle suremiselle,⁴⁵⁷ kuten idyllisen ja idealisoidun menneisyyden (ja menneisyyden odotushorisontin) menettämislle – esimerkiksi muisteltaessa lapsuutta "parempana aikana" suhteessa nykyisyyteen.⁴⁵⁸ Vastaajan AN52 kertoessa, kuinka: "[...] 70-luvulla kauppoissa piti jonottaa banaaneja, joita voitiin saada vain ennen juhlapyyhiä", kiteytyy lapsuuden arkeen liittyvä sukupolvikokemus.⁴⁵⁹ Muisto kauppaan jonottamisesta kuvaa aikalaisyhteisön omaehtoisesti harjoittamaa *kiireetöntä* rituaalia. Kiireettömyys on arvo, jota muistellaan omana, mutta johon ei välttämättä enää ole mahdollisuutta nykyarjen toiminnallisella tasolla. Tätä vasten omassa lapsuudessa epäkohtana koetut asiat (kuten hedelmien, puhelinten tai muotivaatteiden puute) tulevat arvioiduksi nykyhetkessä jonakin, joka on sittemmin

⁴⁵⁵ Suom. huom. *sakset avautuvat* eli asioiden välinen ero kasvaa.

⁴⁵⁶ Korkiakangas 1996, 40.

⁴⁵⁷ Douglas & Bluebond-Langner 2010, 86; Korkiakangas 1996, 37–38 & 171–173; Ukkonen 2000, 136–150.

⁴⁵⁸ Douglas & Bluebond-Langner 2010, 86.

⁴⁵⁹ Lenart-Cheng & Luca 2017, 33.

vähentänyt tai paikoin jopa hävittänyt jotakin ihmisille arvokasta:⁴⁶⁰ kyvyn olla läsnä ja elää arkea kiirehtimättä. Kaipauksen kohteena olevan lapsuuden ilmapiirin vastakohtana nostetaan nykytodellisuudesta tietotekniikka, älylaitteet ja internet, joilla toisaalta nykyarjen kiirettä selitetään,⁴⁶¹ toisaalta lapsuus- ja nuoruusarjen ja muisteluhetken välistä muutosta kuvataan.

Yhteiskunnallisen järjestelmän äkillinen vaihdos ja siihenastisen, kaiken kattavan, maailmankuvan murentuminen on tuottanut myös juurettomuuden kokemuksia: "Minusta tuntuu, että olen yksinäinen: aiemmin tiesin minne kuulun, maailma oli pyöreämpi, nyt tunnen harvemmin kuuluvan minnekään, ja se surettaa", kuten vastaaja EN37 kuvaa paikkaansa maailmassa muisteluhetkellä. Vastaajan lapsuudenperheestä omaksuma kokemushorisontti "sosialismin jälkeen tulevasta paremmasta ja tasa-arvoisemmasta maailmasta" on törmännyt nykyisyyden kanssa.⁴⁶² Unkarin poliittisen ilmapiirin suunta ja näkyalattomuus ovat osasyitä sille, miksi menneisyyttä tulkitaan nostalgian valossa. Kerronnassa välittyvä suru kertoo niin ikään muisteluhetken synkkäsävyisestä odotushorisontista kun virallinen kansakunnan historia ei tarjoa mielekästä jaettua historiaa. Perintödiskurssin näkökulmasta vastaaja kuvaa sitä positiota, jossa itselle merkityksellinen kulttuuriperintö etsii paikkaansa niin ajassa, tiloissa kuin myös sosiaalisissa konteksteissa.

5.4 Historiakerronta ja kerronnan keinot

Muistelukerronnan rakenteita tarkastelemalla päästään syvemmälle menneisyys- ja politiikkasuhteen konstruoinnin keinoihin. Alessandro Portellin historiakerronta-mallia soveltaen muistitietoaineistoa tarkastellaan seuraavaksi institutionaalisella, yhteisöllisellä ja henkilökohtaisella tasolla,⁴⁶³ joista ensimmäinen eli muistelukerronnan institutionaalinen kerronnan taso välittyy viittauksina uutisissa nähtyihin "tärkeisiin poliitikkoihin" ja yksittäisinä esimerkkeinä Brežnevin ja Kádárin kuolemaan.⁴⁶⁴

Poliittisten johtohahmojen kuolemaa muistellessa merkityksellisenä piirtyy eritoten lapsen näkökulma tapahtumien havainnoinnissa, kuten vastaajan DN48 muistellessa sitä, "[k]un toveri Brežnev kuoli, oli ikään kuin olisimme alkaneet odottaa jotain"⁴⁶⁵ tai vastaajan EN37 kertoessa olleensa "[..] isovanhempieni kesämökillä Visegrádissa, kun illalla radiossa

⁴⁶⁰ Ks. Korkiakangas 1996, 209.

⁴⁶¹ Tutkimusyhteistyökumppani AN52, GM43 & JM62.

⁴⁶² Aineistositaatissa mahdollisesti heijastuu myös vastaajan perheen uskonnollinen tausta (juutalaisuus) ja tätä kautta kertynyt "historiallinen kokemusmuistitaakka", sekä uskonnollisuus sinänsä.

⁴⁶³ Portelli 1991, 70.

⁴⁶⁴ Tutkimusyhteistyökumppani DN48 & EN37; Kádárin kuolema sivuaa jo tutkimusrajausten ulkopuolisia tapahtumia.

⁴⁶⁵ Tutkimusyhteistyökumppani DN48.

ilmoitettiin, että János Kádár oli kuollut. En ymmärtänyt kuka hän oli, mutta tiesin, että joku tärkeä."⁴⁶⁶ Muistelussa poliittisten henkilöiden kuolema kerrotaan osana arkea. Samalla menehtymisen kuvauksessa yhdistyvät henkilöiden poliittisen aseman ja arvovallan hierarkian kautta rakentuva hetken merkityksellisyys: vaikka vastaaja ei tuolloin ymmärtänyt kuka Kádár oli, hän *tiesi* hänen olleen joku tärkeä. Kyseessä on *historioivan kerronnan* tapa, jossa sana *tiesin* käyttäminen rakentaa kerronnalle faktaperusteista merkitystä.⁴⁶⁷ Vastaajan EN37 kerronnassa välittyy myös muisteluhetkellä vallitseva suhtautuminen Kádáriin historiallisesti tärkeänä henkilönä.

Sen lisäksi että poliittisten merkkihenkilöiden kuolema esitetään yksilöiden ja yhteisön yhdistävänä menneisyyden kiinnekohtana, on merkkihenkilöiden muisteleminen myös tapa kuvata lapsuuden "politiikan" tulkintakeinoja: "Kotona kuulin sanan 'politiikka' ja yritin tulkita sitä. Tulkitsin, että politiikka oli Gorbatšov, Neuvostoliitto ja George Bush. Tämän kuulin TV:stä. Olin pannut merkille, että politiikka ei ollut mikään hyvä asia [...]"⁴⁶⁸ Suurvaltojen poliittiset johtajat kuvataan lapsen tapana hahmottaa abstrakti politiikka-ilmio käsitteellisellä tasolla. Samalla esimerkissä välittyy tapa, jolla kylmän sodan asetelma järjestelmän muutoksen kynnyksellä välittyi lapsen arkeen. Vastaajan EN37 muistelu kiteyttää myöskin lapsena politiikasta tehdyt subjektiiviset havainnot ja opitut asenteet ("ei ollut mikään hyvä asia ") sekä TV-median käyttämän agendavallan.

Valtiota, ideologiaa ja kylmän sodan konfliktista asetelmaa sivutaan aineistossa myös muistelemalla omaa suhdetta ulko- ja sisäpoliittisiin tapahtumiin. Esimerkiksi vastaajan BM56 muistelukerronnassa yhdistyvät Afganistanin proxy-sota ja Solidaarisuus-liike:

Olin kiinnostunut Neuvostoliiton miehityksistä Afganistanissa, kiinnostukseni herätti halu ymmärtää Puolan Solidaarisuus-liikettä ja vaiettua Unkarin historiaa (1956) Muistan elävästi päivän 13. joulukuuta 1981, kun Puolassa julistettiin poikkeustila, silloin yritimme seurata uutisia koko päivän opiskelija-asuntolassa. [...]"⁴⁶⁹

Tiettyyn hetkeen paikantuva *elävä* muistikuva uutisten seuraamisesta on osin henkilökohtaisesti, osin yhteisöllisesti tallentunut muistin paikka. Vastaaja esittää Solidaarisuus-liikkeen⁴⁷⁰ henkilökohtaisen kiinnostuksen ulkopoliittisiin kysymyksiin

⁴⁶⁶ Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

⁴⁶⁷ Ricoeur 2000, 739; Heimo 2010, 59.

⁴⁶⁸ Tutkimusyhteistyökumppani EN37.

⁴⁶⁹ Tutkimusyhteistyökumppani BM56.

⁴⁷⁰ Vuonna 1980 perustettu sitoutumaton puolalainen ammattiliitto, joka perustettiin Gdanskissa työväen protestoidessa hintojen nousua vastaan. Perustettiin alkujaan ammattiliitoksi. Tarkemmin esim. Brian Porter-Szücs *Poland in the Modern World* (2014).

herättäneenä esimerkkinä. Uutiset merkitsevät symbolista tasoa, jonka kautta vastaaja sitoo välillisesti Puolan Solidaarisuus-liikkeen ja Unkarin kansannousun toisiinsa. Kiinnostus solidaarisuusliikkeeseen kuvaa toisaalta vastaajan politiikkasuhteen rakentumista, toisaalta vaihetta, jossa ulkopoliittiset tapahtumat asettuvat Unkarin lähimenneisyyden tulkinnan kehikoiksi.⁴⁷¹ Globaalisti aiheen nostaminen liittyy sekä kommunismia vastustaneen liikehdinnän nousuun Itä-Euroopassa että tapahtumia koskevan informaation saantihetken kuvaukseen paikallisesti. Esimerkin sisällöllinen merkitys avautuukin vastaajan myöhemmässä kerronnassa (vuodelta 1983), jossa hän kuvaa valintaansa erota KISZistä sekä osallistua mielenosoituksiin ja Szamizdat-julkaisujen jakamiseen. Ulkopoliittikan uutisten seuraaminen kuvataan poliittisen itseymmärryksen ja identifioitumisen kanavana.

Uutisiin liittyvät muistot ovat myös keino tuottaa toiseutta, kuten vastaajan DN48 muistellessa, kuinka "Televisiossa oli uutisia sodista, öljykriiseistä, Tšernobylin katastrofista – tiesimme, että venäläiset valehtelivat.[..]"⁴⁷² Sitaatissa jako "meihin" ja "muihin" konstruoidaan syyttämällä "toista" valehtelusta, mikä vuorostaan kertoo yhteisönä (*tiesimme*) koetusta epäilyksen ilmapiiristä. Suhteen taustalla on myös osin vähätteleviä asenteita, kuten tarkennus "[a]laskatsoimme [lesajnáltuk] hieman neuvostoliittolaisia" samalta vastaajalta osoittaa.⁴⁷³ Kerrontana aineisto-otteet ovat ymmärrettävissä erityisesti kommentteina kylmän sodan propagandalle ja unohduttamisen aikalaistrendille. Sanavalinnat, kuten "tiesimme", tuottavat toimijuuden hiljaisista vastustajista. Toistuvat kertomukset venäläisistä tai Neuvostoliitosta (neuvostoliittolaisista) kiteyttävät yhden yhteisöllisesti jaetun (toiseuttavan) menneisyydestä kertomisen strategian. Lyhyidenkin viittausten tarkoitus on tällöin sama: aikalaistodellisuudessa vallinneiden valtapositioiden kommentoiminen.

Muistelukerronnalla on oma kielioppinsa, jonka kautta yksilöllistä politiikkasuhdetta voidaan tarkastella emotionaalisen, kokemuksellisen ja kielellisen ulottuvuuden kautta.⁴⁷⁴ Olipa kyse yksittäisistä käsitteistä tai kerronnan tyylistä kertomukset eivät ole arvovapaita, vaan niiden kautta luodaan sisältöä. Esimerkiksi passiivissa kerrottaessa oma suora toimijuus häivytetään ja kerronnan subjektilla viitataan laveammin kollektiiviin. Tämä välittyy vastaajalta FM65 poimitussa esimerkissä:

⁴⁷¹ Ks. Latvala 2013, 157.

⁴⁷² Tutkimusyhteistyökumppani DN48.

⁴⁷³ Tutkimusyhteistyökumppani DN48; kt. myös tutkimusyhteistyökumppani GM43 kuvaama ruszkik-sanan käyttö kappaleessa 4.1.

⁴⁷⁴ Latvala 2013, 34–36.

[..] Lisäksi toimi pikemminkin (ja paljon suuremmissa määrissä) hieno manipulointi. Kádárin hyväksyntää ei tarvinnut määrätä, koska Kádár oli suosittu, etenkin älymystön keskuudessa. Enimmäkseen hänet nähtiin viisaana poliitikkona, joka pystyi saavuttamaan suurimman mahdollisten vapauden ja vaurauden Neuvostoblokin maiden joukossa. [..] Seitsemänkymmentäluvun alkupuolella levisi laajalle [huhu] ennen puoluekokousta, että Kádár halutaan vaihtaa; jälkeenpäin kaikki rauhoittuivat, kun sitä ei tapahtunutkaan. (Mahdollisesti tämä oli myös osa tietoista manipulaatiota).⁴⁷⁵

Poliittinen ilmapiiri, jota vastaus käsittelee, alistetaan passiivista käyttämällä anonyymille tasolle ("nähtiin" ja "kaikki rauhoittuivat"). Kuvaus ilmapiiristä rakentuu jonakin vain olemassa olleena asiana, johon ei muistelussa tuoteta henkilökohtaista suhdetta. Kerrottua tarkastellaan kollektiivisesta näkökulmasta, jossa sisältö yleistetään säilyttäen yleispätevään muotoon.⁴⁷⁶ Aineistositaatin substanssin merkitys tarkentuu myöhemmin vastaajan kuvatessa lapsuuden ja nuoruuden kokemusten merkitystä suhtautumistapaansa Unkarin nykypolitiikkaan: hän näkee itsensä "kuin manipuloinnin kohteena", minkä vuoksi hän kertoo ilmaisevansa mielipiteensä "[..] varoen: olen taipuvainen harkitsemaan, että puhunko todella minä vai puhuuko joku muu minun suullani." Manipulaation havainnointi kertoo poliittisen sosialisoinnin perinteestä, tavasta oppia arvioimaan kuulemaansa kriittisesti.

Tarkasteltaessa tutkimusaineiston välittämää yksilöllisen politiikkasuhteen luonnetta huomio kiinnittyy kielen ja kerronnan keinoihin kokemusten ja tapahtumien tulkinnoissa ja tulkintojen esittämisessä. Esimerkiksi ilmaisut, kuten "tuolloin" (*abban az időben*), "tuon ajan" (*a kor --*) ja "silloin" (*akkor*) viittaavat vastaajan sitovan muistelukertomuksen osaksi laajempaa oman lapsuuden tai nuoruuden ajanjaksoa. Sen sijaan että kerronnan keskiössä olisi tietty kokemus tai tapahtuma, vastaajan ajallinen täsmennys viittaa laajemmin koko sosialisoinnin kehystämään lapsuuteen ja nuoruuteen ikään kuin teemallisena – toistuvana – pääaikatasona, jonka ilmapiiriä tai arkea muistellessa kuvataan.⁴⁷⁷ Ilmaisut, kuten "muistan" (*emlékszem*), "en kokenut" (*nem tapasztaltam*), "unohtaisin mielelläni" (*szívesen elfelejténem*), minusta tuntui (*éreztem*), "osallistuin" (*részt vettem*) viittaavat vuorostaan kerronnan henkilökohtaisuuteen, jossa todistusarvoa tuotetaan muistellun asian omakohtaisuuden sekä aistihavainnoin perusteltuina ilmaisuina. "En enää muista" (*Már nem emlékszem*) -tyyppinen⁴⁷⁸ aloitus taas viestii siitä, ettei asia kuulu muistelijan kokemuspintaan tai on luonteeltaan henkilökohtaisuuden rajat ylittävä.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ Tutkimusyhteistyökumppani FM65.

⁴⁷⁶ Ks. Latvala 2013, 73; Savolainen 2015, 318.

⁴⁷⁷ Pöysä 2015, 88–89.

⁴⁷⁸ Esim. Tutkimusyhteistyökumppani EN37 vastatessaan kysymykseen "Kuinka kuvailisit kirjoittamalla nuorta itseäsi?"

⁴⁷⁹ Ks. Heimo 2010, 59.

Kerronnan tyylikeinoista tutkimusyhteistyökumppanit käyttävät (tai viittaavat kuulleensa) politiikkaan liittyvien epäkohtien kommentointiin ironiaa, sarkasmia, kärjistyksiä ja yleistyksiä.⁴⁸⁰ Ironinen tapa muistella lapsuudessa aikuisilta kuultua⁴⁸¹ tai kommentoida Unkarin nykypolitiikan nostattamia tunteita sanoin: "[..]Most egy másfajta népboldogító, abszolút hatalmi érdekeket és nem társadalmat segítő, szolgáló politikai rendszer van Magyarországon, ami működésőet tekintve[..]"⁴⁸² viittaa etäisyyden tuottamiseen itsen ja aiheen välille⁴⁸³ sekä retoriseen keinoon vahvistaa henkilökohtaisen mielipiteen ja aihetta kohtaan koetun asenteen välittymistä. Samaten yleistykset, kuten: "Ihmiset ovat aina olleet [voltak]"⁴⁸⁴ samanlaisia ja samanlaisia he tulevat olemaan [lesznek]. Poliittisen vallan ja muiden johtavien asemien saavuttaminen, kuten myös pitäminen, tapahtuu aina samalla tavalla. Tämä ei tule muuttumaan"⁴⁸⁵, kertoo poliittisen ilmapiirin tulkinnasta näköalattomana itseään toistavana rakenteena. Jälkimmäisessä esimerkissä ihmiset – etenkin poliittista valtaa nauttivat – esitetään stereotyyppisesti homogeenisena ryhmänä, jonka kaikki jäsenet toimivat vertikaalis-horizontaalisisessa ajassa samalla tavalla. Kerronstrategia kertoo vastaajan luovan eroa oman toiminnan ja kuvatus ryhmän toiminnan välille.⁴⁸⁶ Sisällöllisesti lähestytään universaaliala ihmisyyden ja vallan välistä suhdetta, jonka kontekstissa poliittinen horisontti tulkitaan staattisena.

Tutkimusaineistossa välittyy myös eri foorumeita referoivaa muistelua. Tällöin historiakuva rakennetaan yksityisten muistojen ja historiakulttuurin välisessä vuorovaikutuksessa,⁴⁸⁷ kuten vastaaja FM65 havainnollistaessaan kádárismiin liittyvää kotoisuuden tunnetta: "Nem valami jó hely, ahol élünk, de ezt ismerjük, ide tartozunk ('kicsit sárgás, kicsit savanykás, de a miénk')"-sitaatilla,⁴⁸⁸ joka sitoo muistelun yhtäältä omaa lapsuutta ja nuoruutta edeltäneeseen kokemusilmapiiriin, toisaalta satiiriseen tapaan jäsentää muisteltua poliittista aikalaisilmapiiriä. Aineistositaatissa historiakuvan julkinen tulkinta – tässä tapauksessa elokuva – alkaa tuottaa osin henkilökohtaista muistietoa. 1950-luvulle

⁴⁸⁰ Pöysä 2015, 142.

⁴⁸¹ Tutkimusyhteistyökumppani DN48: "Aikuiset keskustelivat kotimaan politiikasta ja KGST:stä tavalla, jota kutsuisin nyt ironiseksi."

⁴⁸² Tutkimusyhteistyökumppani BM56: "Nyt Unkarissa on toisenlainen **kansan hyväksi toimiva** poliittinen järjestelmä, joka palvelee absoluuttisia vallan etuja, ei yhteiskuntaa" (korostettu tekstiossa tutkijan).

⁴⁸³ Pöysä 2015, 142.

⁴⁸⁴ Suom. huom. unkarin kielessä mennyttä ilmaistaan imperfektillä.

⁴⁸⁵ Tutkimusyhteistyökumppani GM43.

⁴⁸⁶ Heimo 2010, 189.

⁴⁸⁷ Ks. Heimo 2010, 123.

⁴⁸⁸ Tutkimusyhteistyökumppani FM65: "Ei ole mikään hyvä paikka, jossa elämme, mutta tämän me tunnemme ja tänne kuulumme. (Se on hieman kellertävä, hieman hapan, mutta se on meidän)". suom. huom. sitaatti on *A Tanú* -nimisestä elokuvasta vuodelta 1968. Elokuva kertoo mm. 50-luvun suunnitelmaloudesta, jonka tärkeä appelsiinviljelyprojekti epäonnistui ja appelsiini korvattiin virallisessa poliittisessa juhlallisuuksessa sitruunalla, joka esiteltiin uutena unkarilaisen appelsiinina (*az új magyar narancs*).

referoiva sitaatti myöskin yhdistää Rákosin Unkarin Kádárin Unkariin, mikä kertoo tavasta ymmärtää Kádárin hallinto yhtenä jatkumona sosialistisessa järjestelmässä.

Kuten edellä, myös vastaajan JM62 muistelussa, omaelämäkerralliseen muisteluun liitetään tapahtumia tai ilmiöitä, joista hänellä ei ole suoraa omakohtaista kokemusta. Nämä tärkeänä koetut *kerrotut kokemukset* sijoittuvat omiin lähisukulaisiin kohdistuneeseen poliittiseen vainoon:⁴⁸⁹

[..]Sain tietää vasta paljon myöhemmin isoisäni ja -tätini [isän puolen] vangitsemisesta Andrassy út 60:n vankilaan. He [vanhemmat/isovanhemmat] eivät puhuneet siitäkään, että ruokalan, mikä oli isäni vanhempien työ ja toimeentulo, kommunistinen valtio sulki yhdessä päivässä. Siitä ei myöskään puhuttu, että serbialaiset partisaanit melkein teloittivat äitini isän vuonna 1945, ja sitten Rákosin aikana hänelle annettiin potkut virastaan ja asunnostaan, ja ei siitäkään, mitä aiemmin, Trianonin rauhansopimuksen aikaisten tapahtumien yhteydessä (vuonna 1920) isovanhempani tekivät Unkarin hyväksi. Minulle selvisi vasta vähitellen, että heidän elämänsä ja kaiken sen, mikä heille kuului, sosialistinen järjestelmä uhkasi, rankaisi ja kiisti.

Esimerkissä vastaaja JM62 purkaa lapsuutensa taburakenteita retorisin keinoin *ei puhuttu – siitäkään ei puhuttu* -toistomallia hyödyntäen. Keino vahvistaa ja juonellistaa osaksi omaa identiteettiä omaksutut ja tuotetut perhehistorian tapahtumat. Aineistositaatissa merkitykselliset tunnetason esimerkit kiinnittyvät historialliseen aikaan, jossa Unkarin kansakunnan keskeisimmät (vallitsevat) kärsimyksen symbolit (Andrassy út 60, vuosi 1945, Rákósi ja Trianon) sidotaan perhehistorian kärsimyksiin. Perheen kokemushistorialliset esimerkit toisaalta selittävät miksi juuri näitä tapahtumia ei sovi unohtaa, toisaalta historia muistuttaa perheen kokemista kärsimyksistä. Perhehistoriaan sidotun kehyskertomuksen kautta koetaan osallisuutta edellä kuvatuista jaetuista historioista, mutta samalla aistittavissa on myös syvempi kokemusten työstämisen tarve. Aineistositaatissa niin kollektiivinen, sosiaalinen kuin myös henkilökohtainen muisti punoutuvat yhteen. Perhehistoriasta ammentavat subjektiivisen identiteetin tasot keskustelevat kansallisen identiteetin kanssa.

6 Loppuyhteenveto ja pohdintaa

Muistitietotutkimus eletystä ja koetusta lapsuus- ja nuoruusarjesta János Kádárin Unkarissa on lähestynyt Unkarin sosialistista menneisyyttä yksilön sellaisenaan arvokasta näkökulmaa korostaen. Antropologis-etnografisessa asetelmassa muistelukertomuksia on lähiluettu tavalla, joka on kuvannut paikallisia ilmiöitä läheltä, arjen ilmiöinä. Samalla asetelma on mahdollistunut laajempien prosessien ja rakenteellisten kontekstien tarkastelun. Ajallisten rakenteiden ja kulttuuriperintöprosessinäkökulmien tarkastelu ovat liittäneet Unkarin

⁴⁸⁹ Teräs & Koivunen 2017, 167; Peltonen 1996, 38–47; Latvala 2013, 47–49.

historian tutkimukseen osallisuuskokemuksen aspektin. Näkökulma on mielekäs, kun pyrkimyksenä on ollut ymmärtää nykypoliittiseen asetelmaan horisontaalisesti heijastuvia menneisyysuhteita. Kokemuksellisen osallisuuden ulottuvuus on myös luonnehtinut tapaa, jolla tarinat valjastetaan nyky-yhteiskunnan ongelmien kommentoimiseen. Sosiaalisesti konstruoituvan tiedon lähestyminen lähilukua ja historiakerronta-mallia hyödyntäen on avannut yksilöllisten kokemus-, tapahtuma- ja tunnemuistojen laajempia viitekehyksiä.

János Kádárin Unkarissa eletty sosialistinen arjen perintö rakentuu sosiaalisesti merkittyihin paikkoihin kiinnittyvänä, emotionaalisesti rikkaana ja muisteluhetken läpäisemänä subjektiivisena muistelukerrontana. Unkarilaisen lapsuus- ja nuoruusarjen tarkastelun kehys on ollut verrattain äärimmäinen: Unkarin sosialistisen kansantasavallan politiikka. Lapsuus- ja nuoruusmuistot muodostavat määrällisesti kapean, mutta sisällöllisesti moniäänisen ja monitasoisen aikalaisarjen kuvauksen. Aineistossa esitettyjen äänten runsaus syntyy vastaajakohtaisen kerronnan moniaikaisuuden ja -paikkaisuuden kautta: kerronnan ajalliset rakenteet liikkuvat vastaajien omaelämäkerrallisella jatkumolla ja yhteiskunnallisten muutosten ulottuvuuksilla. Erityisesti varhaislapsuudesta kohti nuoruutta siirryttäessä kerrontaan liittyy myös yhteiskunnallisia – paikoin maailmanpoliittisia – konteksteja. Kokemustilan ja odotushorisontin käsitteillä operoitaessa – sekä aikaistodellisuuden että muisteluhetken näkökulmista – saadut kuvaukset kertovat yksittäisistä lapsuuden ja nuoruuden avainkokemuksista ja niiden roolista muisteluhetkessä.

Kerroksellisuutta aineistoon tuottaa myös muistellun lapsuus- ja nuoruusarjen monipaikkaisuus: kerronnan yksilöllisyys ja yhteisöllisyys, yksityisyys ja julkisuus. Muisteluun kiinnittyvistä kerronnan paikoista toiset ovat konkreettisia, toiset abstrakteja. Etenkin subjektiivinen – näkymätön – mielen maisema on sävyiltään runsas. Olemuksellisista eroistaan huolimatta muistin paikkoja yhdistää sosiaalisesti merkityksellinen viitekehys, joka muuttuu ja saa uusia painotuksia riippuen yksilöllisistä ominaispiirteistä, muistellusta elämänvaiheesta ja kasvuympäristöistä. Muistin maisemassa lapset ja nuoret toimivat aikuisten tuottamissa paikkatiloissa sekä itse luomissaan toimintaympäristöissä. Paikkoihin liittyvää sosiaalista ulottuvuutta tarkasteltaessa tutkimus vahvistaa aiempaa näkemystä kodin, naapuruston ja kasvatusympäristöjen tärkeydestä lasten ja nuorten arkielämän osana. Ainutlaatuisen lapsuus- ja nuoruusarjen muistelukerronnan tarkastelusta tekee aikaistodellisuuteen paikantuvan poliittisen lapsi- ja nuorisojärjestötoiminnan sekä muistin politiikan paikkojen kuvaukset.

Tutkimusaineistossa on kuvattu auktorisoimattoman perintödiskurssin muotoja – auktorisoidun perintödiskurssin merkitsemissä paikoissa. Poliittisesti virittyneitä muistin paikkoja kuvatessa vastaajat ovat kertoneet, kuinka aikalaistodellisuudessa annetut tarinat ja sosialistiset identiteetit – jotka eivät perustuneet lasten ja nuorten edustamasta yhteisöstä lähtöisin olevaan tunnistautumiseen – eivät annetuissa muodoissa tuottaneet olemassaololle tai identifioitumiselle mielekkäitä tulkintoja, merkityksiä tai arvoja. Osallisuuden ja osattomuuden kokemukset rakentuvat tällöin suhteessa neuvostososialistiseen perintöön. Tutkimuksessa on kuvattu sekä hiljaisia että äänekkäitä – osin yksilöllisiä, osin yhteisöllisiä – keinoja, joilla muistista ja kulttuuriperinnöstä lapsena ja nuorena muistellaan neuvotellun. Sosialistisen järjestelmän määrittämisen, arvottamisen ja ylläpitämisen perintödiskurssin äärellä toimitettiin omaehtoisesti tuottaen epävirallisia merkityksiä osallistumiselle, mikä myös hetkittäin rakensi premissin vaihtoehdoille osallisuudelle. Osallistumisen kuvauksissa läsnä oleva osattomuuden tunne rakentuu kerrottuina valintoina toimijuuksista ja positioista sekä kerronnallisena "toisena".

Muisteluaineiston valossa Unkarin vuoden 1989 järjestelmämuutos osoittautuu paljon perustavammaksi kuin vain poliittiseksi. Yhteiskuntarakenteen ja koko elämäntapa arvoineen ovat muuttuneet kahdessa vuosikymmenessä. Arvomaailma ja elämäntapa ovat asioita, joiden kautta sosialismissa eletty ja koettu lapsuus ja nuoruus halutaan edelleen pitää esillä muistettuna ja säilytettynä perintönä jälkipolville – post-sosialistisen identiteetin osana. Tutkimusaineistossa välittynyt nostalgia ei sinänsä kiinnity poliittiseen kulttuuriin tai sosialismiin sinänsä, vaan nostalgia on luonteva tapa muistella lapsuutta *per se*. Aineistossa välittyvä nostalgia liittyy osittain tapaan hallita järjestelmän muutoksen jättämää tyhjyyttä. Hetkellinen paluu muistoissa turvalliseen, yhteisölliseen ja kotoisaan lapsuuden maisemaan on keino kantaa koetun menetyksen yli. Perintöobjekteiksi korotettujen menneisyyden jälkien nostalginen arvo rakentuu niin ikään kokemusperäisen ja omaan elämään kiinnittyvän merkityssuhteen kautta. Hetkittäin kerronta saa myös melankolian sävyjä.

Jännite, joka syntyy nostalgisen ja poliittisen välillä, on ollut tutkimuksellisesti antoisa. Myönteisenä muistuvat järjestötoiminnan, poliittisten juhlallisuuksien ja taksvärkkityön paikat sekä lapsuus ja nuoruus itsessään, kun taas ideologiseen näennäispoliittisuuteen, propagandaan tai valtaan liittyviä aiheita on muisteltu tunneladattuna ja monimielisenä kerrontana. Tutkimuksessa kulttuuriperinnön tutkimukselliset näkökulmat ovat kertoneet

siitä, kuinka sosialistinen menneisyys yhdistää ja erottaa ihmisiä – sekä identiteettejä. Samanaikaisesti saman kulttuuriperinnön äärellä on ollut edustettuna useita eri yhteisöjä. Tutkimus on myös kertonut paljolti asioista, joita ei ole tuolloin tai sittemmin korotettu kulttuuriperinnöksi. Muistamisen arvoisen tai mielekkään osallisuuden kokemuksen kohteen (symboli, jälki) selvittäminen – niin aikalaistodellisuudelle kuin nykyhetkelle – on luonteva jatkotutkimuksenaihe tämän aineiston pohjalta nousseille kysymyksille.

Unkarin sosialistiseen aikakauteen kytkeytyvät kulttuuriperintökysymykset liittyvät julkisen makrotason ja yksityisten mikrotason näkökulmien yhteensopimattomuuteen. János Kádárin aikakauteen yhdistetty muistin häiriö (*amnézia*) – jakamattoman historian kaipuu – nousee juurettomuuden, surun, kivun ja osin jopa nyky-yhteiskunnallisen kahtiajaon kokemuksen taustalta. Muistin katkos on edellä kuvatun perintödiskurssien tason lisäksi subjektiivista. Muistelukerronnan sidos muisteluhetkeen välittyä kuvatussa suhteessa politiikkaan ja julkiseen valtaan. Tarkastelemalla nykyhallintoa kohtaan koettua tyytymättömyyttä esim. poliittisen ilmapiirin muutoksen tasolla, nähdään lapsuudessa ja nuoruudessa koetun kehityksen (yhteiskunnallisen ilmapiirin asteittainen vapautuminen) törmänneen nykyhetkessä, jossa yksityisyyden loukkaukset ja julkisen keskustelun rajoittaminen ovat (jälleen) uusi normaali. János Kádárin aikakauteen ajoittuva mielenmaisema "paremmasta ajasta" tekee myös osin ymmärrettäväksi muisteluhetkestä välittyvän muutosvastarinnan ja yhteiskuntakritiikin. Osattomuuden kokemuksen sosialisatio poliittisen menneisyyden viitekehyksessä selittää vastaajien mentaliteettia nykypoliittista tilannetta kohtaan.

Lapsuuden ja nuoruuden odotushorisontin (vapaa, demokraattinen yhteiskunta) täyttymättä jääminen liittyy myös muisteluhetkessä läsnä oleviin olemassa oloa koskeviin kysymyksiin mm. yksilöllisten menneisyyden kokemusten arvosta. Kyse on pitkäkestoisemmasta rakenteellisesta valtakäytännöstä; siitä, kuinka jo menneisyydessä unohdettujen historioiden ja annettujen historioiden leikkauspisteessä on syntynyt kokemuksellinen vastakkainasettelu, jonka jättämä tunneperintö kaikuu edelleen nykyhetkessä elämän eri osa-alueille. Voimaantumisen edellytyksenä kaikuu kaipuu lapsuudessa ja nuoruudessa koettujen tabuaiheiden ja unohdettujen historioiden käsittelylle. Tätä vasten kyse on myös paljolti julkisen vallan ja yksilöiden tulevaisuuden odotusten välisistä eroista: kun yksilöt haluavat muistaa eri äänin (ja eri syvyydellä) menneisyyttä, valtaapitävät suuntaavat tarinat kohti tulevaisuutta. Näiden elementtien syvällisempi ja tieteellisesti kestävä tarkastelu edellyttää kuitenkin tarkatutkimuksen toteuttamista.

Metodologinen refleksio

Aineiston keruumenetelmänä tutkimuksessa hyödynnetty verkkokysely toimi kahtalaisesti. Metodien vahvuudet näkyivät – delikaattia aihetta henkilökohtaisesta näkökulmasta muistelevien vastaajien – mahdollisuutena täyteen anonymiteettiin ja aiheen omatahtiseen muisteluun, jopa vastausten äärelle palaten. Heikkoudet sitä vastoin liittyivät kysymyksenasetteluun. Kyselylomakkeen testauttamisesta huolimatta kysymyksissä ilmeni osin abstrakteja ja moniulotteisia käsitteitä, kuten sanojen "politiikka" ja "identiteetti" käyttäminen, mihin liittyvät havainnot konkretisoituivat vasta myöhemmässä aineiston analyysivaiheessa. Tutkimus on osaltaan tarkentanut aiheelle relevantteja – kulttuurin sisäisiä – lähestymiskulmia sekä edistänyt jatkotutkimusasetelmaa Unkarin kulttuuriin kohdistettavalle – etnografisesti orientoituneelle – muistitietotutkimukselle. Myönteinen palaute, kuten "Pidin paljon kysymyksistä; useimmat ihmiset näkisivät todennäköisesti menneisyytensä ja nykyisyytensä selkeämmin, jos täyttäsivät tämän [kyselyn]"⁴⁹⁰ vahvisti alun tutkimukseen liitettyä emansipatorista tiedonintressiä.

Verkkokyselyaineistolla on ollut jo syntyhetkellään useita kohdeyleisöjä. Tutkimusyhteistyökumppanit ovat tuottaneet kertomuksia vuoroin itselleen, vuoroin tutkijalle. Kerrottaessa kyse on ollut myös itselle tärkeiden asioiden ja ilmiöiden muistelemisesta, itselle tärkeisiin viiteryhmiin kiinnittymällä. Kerronta on hetkittäin suunnattu myös nyky-Unkarin poliittisille päättäjille: yhteiskuntakritiikiksi ja politiikkatoimien kommentiksi. Syvemmillä tasoilla muistella on vedottu myös koko unkarilaisyhteisöön: kommentoimalla nykyarvoja ja elämäntapaa sekä kertomalla asioista, jotka olivat "ennen paremmin". Jo yksittäisestä vastauksesta löytyy useita ääniä ja useita yleisöjä, mitä vasten tutkimuksen konstruktivinen luonne korostuu. Tutkijana tutkimukseni ydinyleisöiksi tunnistan paitsi tutkimuksen tekoon osallistuneet henkilöt myös tiedeyhteisön. Henkilökohtaista sijoittumistani tiedeyhteisössä olen pohtinut syvällistäkin sisäistä keskustelua käyden. Tutkimusprosessin edetessä tutkimukseni on kotiutunut ihmisten, yhteisöjen ja aineettoman kulttuuriperinnön äärelle.

Testattaessa metodia, jossa jatkohaastateltu henkilö sai palata aiemmin kirjoittamiinsa vastauksiin ennen haastattelua, metodi ei tuottanut lisäarvoa haastattelutilanteeseen. Suurimmaksi syyksi menetelmän toimimattomuudelle arvioin tutkijan ja

⁴⁹⁰ Tutkimusyhteistyökumppani FM65.

tutkimusyhteistyökumppanin välisen suhteen luonteen: metodin hyödyt konkretisoituvat syvähaastattelussa tai asetelmassa, jossa taustalla on pidempi orientaatio aiheeseen esimerkiksi aiemmin kasvokkain tapahtuneen haastattelun kautta. Muistitieto menetelmällisenä valintana on kuitenkin ollut mielekäs. Luonteeltaan elämäkerrallisen muistitiedon konstruoinnin tutkiminen on ollut eettisesti ja sisällöllisesti kestävä tapa lähestyä paikoin intiimiä lapsuus- ja nuoruusaikaa sekä subjektiivista politiikkasuhdetta. Kohdekulttuurissa, jossa muistamisen ja muistin politiikalla on pitkät juuret, on tutkimus tuottanut ainutlaatuista aineistoa kuvatessa virallisen muisti- ja kulttuuriperintödiskurssin taustalla käytävän keskustelun sävyjä.

7 LÄHTEET:

TUTKIMUSAINEISTO:

Tutkimusyhteistyökumppani AN52; Unkari; Muistelukertomus 28.6.2019; Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani BM56; Unkari; Muistelukertomus 28.7.2019; Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani CN53; Unkari; Muistelukertomus 7.8.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani DN48; Unkari; Muistelukertomus 8.8.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani EN37; Unkari; Muistelukertomus 8.8.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani FM65; Unkari; Muistelukertomus 11.8.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani GM43; Unkari; Muistelukertomus 24.8.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani HN42; Unkari; Muistelukertomus 18.8.2019, Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani IM80; Unkari; Muistelukertomus 23.9.2019, Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani JM62; Unkari; Muistelukertomus 19.10.2019,. Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani KN76; Unkari; Muistelukertomus 21.10.2019, Tutkijan hallussa, Turku.
 Tutkimusyhteistyökumppani GM43; Unkari; Haastattelu 10.2.2020 (litteroitu), Tutkijan hallussa, Turku.
 Kenttäpäiväkirjat 2016–2020, Tutkijan hallussa, Turku.

SANAKIRJAT:

Jakab, László. 2013. Akadémiai. Magyar- finn szótár = Unkarilas-suomalainen sanakirja. Budapest: Akadémiai Kiado.

Mozsárné Magay, Eszter & Márkus, Katalin P. 2012. Magyar-angol Munhahelyi Szótár: mindennapi munkához, tárgyaláshoz, levelezéshez. Szeged: Grimm.

WWW-SIVUT JA BLOGIT:

Arcanum.hu a. Kisdobos. – *Arcanum Digitális Tudománytár*,
 <<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Kisdobos/>> (30.5.2020).

Arcanum.hu b, Pajtás. – *Arcanum Digitális Tudománytár*,
 <<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Pajtas/>> (30.5.2020).

Freedomhouse.org 2020. Hungary. – *Freedom House 2020*,
 <<https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2020>> (30.5.2020).

Grönholm, Pertti. 2017. Historia on katoavien jälkien virta (arvostelu). – *Ennen ja nyt 31.8.2017*,
 <<https://www.ennenjanyt.net/2017/08/historia-on-katoavien-jalkien-virta/>> (30.5.2020).

Halmesvirta, Anssi. 2008. Kádárismi – sosialismia Unkarin malliin. – *Suomi–Unkari Seura 6.11.2018*, <<https://suomiunkari.fi/yhteiskunta/kadarismi-szialismia-unkarin-malliin/>> (30.5.2020).

Hs.fi 2019. Nyt jo Unkarin pääministerikin kritisoi Suomea puheessaan: "Tarvitsemme itsehillintää, ettemme nauraisi". – *Helsingin Sanomat 27.7.2019*, <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006186593.html>> (30.5.2020).

Hs.fi 2019b. Unkarin hallinto kiristää otettaan maan vanhimmasta tiedeyhteisöstä – Suomalaisitutkija: "Hallituksen arvostelu käy entistä vaikeammaksi". – *Helsingin Sanomat 28.5.2019*, <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006123781.html>> (30.5.2020).

Hvg.hu. 2011. Csütörtöktől már máshogy hívnak sok budapesti utcát. – *Hvg.hu 10.3.2011*, <https://hvg.hu/itthon/20110510_uj_utcanevek_budapest> (30.5.2020).

Hvg.hu. 2011b. A térképekről is kitörölné a kommunista múltat a Fidesz-KDNP. – *Hvg.hu* 10.11.2011, <https://hvg.hu/itthon/20111109_Fidesz_KDNP_kommunista_utcanevek> (30.5.2020).

Hvg.hu. 2012. Törvénnyel törölné az önkényuralmi rendszerekhez kapcsolható utcaneveket. – *Hvg.hu* 3.10.2012, <https://hvg.hu/itthon/20121003_Torvennyel_torolnek_az_onkenyuralmi_rends> (30.5.2020).

Lahdelma, Ilona. 2016. 60 vuotta Unkarin kansannoususta. – *The Ulkopolitist* 23.10.2016. <<https://ulkopolitist.fi/2016/10/23/60-vuotta-unkarin-kansannoususta/>> (30.5.2020).

Magyar Katolikus Lexikon. Szalámitaktika. – *Magyar Katolikus Lexikon*, <<http://lexikon.katolikus.hu/S/szal%C3%A1mitaktika.html>> (30.5.2020).

Tampereen yliopiston verkkosivut 2020. Re-Connect / Re-Collect: Crossing the Divides through Memories of Cold War Childhoods -hanke – *Tampereen yliopisto*, <<https://projects.tuni.fi/re-connect-collect/>> (30.5.2020).

Teräs, Kari. 2018. Mitä on muistitieto, ja miten se poikkeaa muusta historiallisesta tiedosta? – *Alusta!* -verkkolehti 6.7.2018, <<https://alusta.uta.fi/2018/07/06/mita-on-muistitieto-ja-miten-se-poikkeaa-muusta-historiallisesta-tiedosta/>> (30.5.2020).

Theguardian.com 2020a. Hungary passes law that will let Orbán rule by decree. – *The Guardian* 30.3.2020, <<https://www.theguardian.com/world/2020/mar/30/hungary-jail-for-coronavirus-misinformation-viktor-orban>> (30.5.2020).

Theguardian.com 2020b. Hungarian government to end Orbán's rule-by-decree legislation. – *The Guardian* 26.3.2020, <<https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/hungarian-government-to-end-orbans-rule-by-decree-legislation-emergency-coronavirus>> (30.5.2020).

Theguardian.com 2015. Hungary begins work on border fence to keep out migrants. – *The Guardian* 13.5.2015, <<https://www.theguardian.com/world/2015/jul/13/hungary-begins-work-on-border-fence-to-keep-out-migrants>> (30.5.2020).

Tiisala, Tuomo. 2014. Foucault, Michel. – *Filosofia.fi* 15.8.2010, <<https://filosofia.fi/node/5351>> (30.5.2020).

EETTISET OHJEISTUKSET:

TENK 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. – *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja* 2019 (3), <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf> (30.5.2020).

Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility. 2012. – *American Anthropological Society*, <<http://ethics.americananthro.org/category/statement/>> (30.5.2020).

KIRJALLINEN ARKISTOAINEISTO

Ulkoasianministeriön arkisto (UMA), Helsinki

UMA. R-9. Hjelt, Lauri. 14.2.1957. Kádár lujittaa asemaansa.

UMA. R-1. Palas, Reino. 11.6.1963. Kádárin uusi linja.

UMA. R-380. Palas, Reino. 2.11.1964. Hrushtshevin kukistuminen ja Unkarin reaktio.

UMA. Salasähkejäljennös. Palas, Reino. 8.2.1965. Huhu päämin. Kadarin erosta.

UMA. RPS-21. Eskelinen, Kirsti. 8.6.1981. Unkarin Kommunistisen Nuorisoliiton (KISZ) 10. kongressi 29.–31.5.1981.

UMA. RTPS-39. Lipponen, Osmo. 16.9.1983. Iskulauseet Unkarissa.
 UMA. KRTPS-53. [Allekirjoittamaton] 24.9.1984. Konkursseja Unkarissa.
 UMA. RTPS-19. Koistinen, Antti. 1.3.1984. Opiskelijaradikalismien oireita 80-luvun Unkarissa.
 UMA. R-34. Mansala, Arto. 29.4.1985. "Maa etsimässä menneisyyttään" – Unkarin vapauttamisen 40-vuotisjuhlinnasta.

AIKALAISKIRJALLISUUS:

Konrád, György. 1969. *Vierailija (A látogató)*. 2. painos. Anna-Maija Raittila (suom.). Helsinki: Tammi.

Konrád, György. 1982. *Häirikkö (A cinkos)*. Anna-Maija Raittila (suom.). Helsinki: Librum.

MUUT VIITTAUKSET:

Heinonen, Visa. 2012. Arkielämän tutkimusperinteet, kulutus ja rutiinit (Katsaus).
 <http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2012/05/Heinonen__KTS_1_2012.pdf>
 (30.5.2020).

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista.
 <https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf> (30.5.2020).

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Abrams, Lynn. 2016. *Oral History Theory*. 2nd edition. New York: Routledge.

Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Anttonen, Pertti. 2000. Menneisyyden politiikka. – Pauli Kettunen & Timo Soikkanen (toim.), *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Turku: Kirja-Aurora.

Anttonen, Pertti. 2009. Kulttuurin, perinteen ja perinnön kysymyksiä. – *Elore* 16(1).
 <<https://doi.org/10.30666/elore.78777>> (30.5.2020).

Apor, Péter. 2014. *Fabricating authenticity in Soviet Hungary: the afterlife of the First Hungarian Soviet Republic in the age of state socialism*. London: Anthem Press.

Asad, Talal. 1986. The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology. – James Clifford & George E. Marcus (eds), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press.

Bardy, Marjatta. 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. – Marjatta Bardy ym. (toim.), *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Benjamin, Saija. 2014. Kulttuuri-identiteetti – Merkitys kehitykselle ja kotoutumiselle. – Marja Laine (toim.), *Kulttuuri-identiteetti & kasvatus. Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena*. Helsinki: Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.

Bennett, Tony & Watson, Diane. 2002. *Understanding Everyday Life*. Oxford: Blackwell.

Berend, Iván T. 1990. Contemporary Hungary, 1956–1984. – Peter F. Sugar, Péter Hanák & Tibor Frank (eds), *A History of Hungary*. London: Tauris & Co Ltd.

Best, Anthony; Hanhimäki, Jussi; Maiolo, Joseph A. & Schulze, Kirsten E. 2014. *International History of the Twentieth Century and Beyond*. 3rd edition. London: Routledge.

- Clark, Charlotte & Uzzell, David. 2002. The affordances of the home, neighbourhood, school and town centre for adolescents. – *Journal of Environmental Psychology* 22(1–2), <10.1006/jevp.2001.0242> (30.5.2020).
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- Clifford, James. 1986. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (eds), *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography: a School of American Research Advanced Seminar*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Coffey, Amanda. 1999. *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. London: SAGE Publications Ltd.
- Crowley, David & Reid, Susan E. 2002. Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc. – David Crowley & Susan E. Reid (eds), *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. New York, NY: Berg Publishers.
- Davydova-Minguet, Olga. 2015. Voitonpäivänjuhla Sortavalassa. – *Elore* 22(2), <<https://doi.org/10.30666/elore.79218>> (30.5.2020).
- Donnelly Mark & Norton Claire. 2011. *Doing History*. New York: Routledge.
- Douglas, Kate & Bluebond-Langner, Myra. 2010. *Contesting Childhood: Autobiography, Trauma, and Memory*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Ekiert, Grzegorz. 1996. *The State against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Emerson, Robert M.; Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. 2001. Participant Observation and Fieldnotes. – Paul Atkinson; Amanda Coffey; Sara Delamont; John Lofland & Lyn Lofland (eds), *Handbook of Ethnography*. London: SAGE.
- Erikson, Erik. H. 1968. *Identity, Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Felski, Rita. 2000. The invention of everyday life. – Rita Felski (toim.), *Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture*. London: NYU Press.
- Fingerroos, Outi. 2004. *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija. 2006. Muistitieto ja tutkimus. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi. 2010. Muisti, kertomus ja oral history -liike. – Pertti Grönholm & Anna Sivula (toim.), *Medeiasta pronssisoturiin: kuka tekee menneestä historiaa?* Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Fingerroos, Outi & Jouhki, Jukka. 2014. Etnologinen kenttätyö ja tutkimus: Metodien monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos.

- Foucault, Michel. 1970. The archaeology of knowledge. – *Information (International Social Science Council)* 9(1), < <https://doi.org/10.1177/053901847000900108>> (30.5.2020).
- Fowkes, Rauben. 2002. The Role of Monumental Sculpture in the Construction of Socialist Space in Stalinist Hungary. – David Crowley & Susan E. Reid (eds), *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in Eastern Block*. Oxford, New York: Berg.
- Frigren, Pirita. 2017. Tirkistely vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. – Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gati, Charles. 1986. *Hungary and the Soviet Block*. Durham: Duke University Press.
- Geertz, Clifford. 1988. *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Cambridge: Polity Press.
- Gothóni, Rene. 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Gradskova, Julia. 2016. Women's Everyday life in Soviet Russia. Collecting Stories, Dealing with Silences and Exploring Nostalgia. – Melanie Ilič & Dalia Leinarte (eds), *The Soviet Past in the Post-Socialist Present. Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies*. New York: Routledge.
- Gyáni, Gábor. 2016. *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest: Kalligram.
- Haanpää, Riina. 2008. *Rikosten jäljet. Etsivän työtä yhteisön, suvun ja perheen muistissa*. Turku: Turun yliopisto.
- Hájdu, Tibor. 1990. Revolution, Counterrevolution, Consolidation. – Peter F. Sugar, Péter Hanák & Tibor Frank (eds), *A History of Hungary*. London: Tauris & Co Ltd.
- Halbwach, Maurice. 1992. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Heimo, Anne. 2010. *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hentilä, Seppo. 2001. Historiapoliitikka – Holocaust ja julkinen historian käyttö. – Jorma Kalela Jorma & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heywood, Andrew. 2007. *Politics*. 3rd Ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Horváth, Sándor. 2002. Continuities and Discontinuities in Kádár's Hungary: Everyday Life in a Socialist Town. – Anssi Halmesvirta (ed), *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Howard, Michael C. 1986. *Contemporary Cultural Anthropology*. 2nd Ed. Boston: Little Brown a. Co.
- Ilič, Melanie. 2016. From Interview to Life Story. Methodology and Ethics in Oral History. – Melanie Ilič & Dalia Leinarte (eds), *The Soviet Past in the Post-Socialist Present. Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies*. New York: Routledge.
- James, Allison. 2007. Ethnography in the Study of Children and Childhood. – Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds), *Handbook of Ethnography*. London: SAGE Publications.

- Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1997. Kertomuksia inkerinsuomalaisten identiteeteistä. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Kalela, Jorma. 2000. *Historiantutkimus ja historia. Hanki ja jää -sarja*. Helsinki: Gaudeamus
- Kalela, Jorma. 2001. Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia. – Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhunen, Eeva. 2014. *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Turku: Turun yliopisto.
- Kaščák, Ondrej & Pupala, Branislav. 2017. On the Edge of Two Zones: Slovak Socialist Childhoods. – Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (eds), *Childhood and Schooling in (Post)Socialist Societies: Memories of Everyday Life*. Cham: Springer International Publishing.
- Kolehmainen, Leena & Sivula, Anna. 2019. The Linguistic Heritage of Industry: Case Studies from the Industrial Community of Varkaus. – *Tekniikan Waiheita* 37(4), <<https://doi.org/10.33355/tw.88909>> (30.5.2020).
- Kontler, László. 2002. *A History of Hungary*. New York: Palgrave Macmillan.
- Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa = The childhood of memory: the agrarian ethos in the recollection of childhood work and play*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo. 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
- Koselleck, Reinhart. 1985. *Futures Past: on the Semantics of Historical Time*. Cambridge: MIT Press.
- Kotilainen, Sofia. 2014. Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historiantutkimuksessa. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos.
- Krohn-Hansen, Christian. 2015. Political Anthropology. – James D. Wright (ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. 2nd Ed. Amsterdam: Elsevier.
- Kuula, Arja. 2006. *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuurme, Tiiu. & Carlsson, Anu. 2011. Koulu identiteetin muodostumisen tukena. – *Kasvatus* 42(3), <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1530662>> (30.5.2020).
- Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko. 2000. *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kürti, László. 2002. *Youth and the State in Hungary. Capitalism, Communism and Class*. London: Pluto Press.
- Kõresaar, Ene & Jõesalu Kirsti. 2016. Post-Soviet memories and 'memory shifts' in Estonia. – *Oral History* 44(2), <<https://www.jstor.org/stable/24892982>> (30.5.2020).
- Lappalainen, Sirpa. 2007. *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

- Latvala, Pauliina. 2005. *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Latvala, Pauliina. 2013. *Kerrottu politiikka. Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leinarte, Dalia. 2016. Silence in Biographical Accounts and Life Stories: The Ethical Aspects of Interpretation. – Melanie Ilič & Dalia Leinarte (eds), *The Soviet Past in the Post-Socialist Present. Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies*. New York: Routledge.
- Lenart-Cheng, Helga & Luca, Ioana. 2017. Memories in Dialogue: Transnational Stories About Socialist Childhoods. – Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (eds), *Childhood and Schooling in (Post)Socialist Societies: Memories of Everyday Life*. Cham: Springer International Publishing.
- Lindstén, Helena. 2017. "Olkaa hyvä ja ottakaa. Pankaa sekaan ja kastakaa": Kahvinjuonti suomalaisten maaseutukotien arjessa ja juhlassa 1920-luvulta 1960-luvun lopulle. Turku: Turun yliopisto.
- Lowenthal, David. 1988. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdams, Dan. P. 2011. Narrative Identity. – Seth. J. Schwartz; Koen Luyckx & Vivian L. Vignoles (eds), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer.
- Merridale, Catherine. 2010. Soviet Memories. Patriotism and Trauma. – Susannah Radstone (ed.), *Memory: Histories, Theories, Debates*. New York: Fordham University Press.
- Miklóssy, Katalin. 2014. Competing for popularity: Song contests and interactive television in communist Hungary. – Melanie Ilič & Katalin Miklóssy (eds), *Competing in Socialist Society*. London: Routledge.
- Millei, Zsuzsa; Piattoeva, Nelli; Silova, Iveta & Audarova, Elena. 2017. Hair Bows and Uniforms: Entangled Politics in Children's Everyday Lives. – Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (eds), *Childhood and Schooling in (Post)Socialist Societies: Memories of Everyday Life*. Cham: Springer International Publishing.
- Morell, Ildikó Asztalos. 2016. Self-Sacrificing Motherhood. Reconciling Traumatic Life Experiences of Hungarian Collectivisation. – Melanie Ilič & Dalia Leinarte (eds), *The Soviet Past in the Post-Socialist Present. Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies*. New York: Routledge.
- Müller, Jan-Werner. 2002. *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nora, Pierre. 1996. *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. Vol. I. New York: Columbia University Press.
- Nora, Pierre. 1998. *Realms of Memory: The Construction of the French past*. Vol. III. New York: Columbia University Press.
- Norquay, Naomi. 1999. Identity and Forgetting. – *The Oral History Review* 26(1), <www.jstor.org/stable/3675688> (30.5.2020).
- Nyysönen, Heino. 1997. *Historia poliittisena argumenttina. Vuoden 1965 tulkinat Kádárin ajasta monipuoluevaaleihin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nyysönen, Heino. 2001. Muiston ja muistuttamisen politiikka. – *Politiikka* 43(1), <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-711198>> (30.5.2020).

- Nyyssönen, Heino. 2006. Salami reconstructed – "Goulash communism" and political culture in Hungary (Janos Kadar). – *Cahiers Du Monde Russe* 47(1-2), <<https://doi.org/10.4000/monderusse.9595>> (30.5.2020).
- Nyyssönen, Heino. 2008. Commemorating Two Political Anniversaries in Cold War Finland: Independence and the Beginning of the Winter War. – Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.), *The Cold War and the Politics of History*. Helsinki: Edita Publishing Ltd.
- Nyyssönen, Heino. 2017. *Tasavallan loppu? Unkarin demokratian romahdus*. Jyväskylä: Atena.
- Palonen, Kari. 1997. *Kootut retoriikat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Peltonen Ulla-Maija. 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen Ulla-Maija. 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Piattoeva, Nelli, Silova, Ivetta & Millei, Zsuzsa. 2017. Remembering Childhoods, Rewriting (Post)Socialist Lives. – Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (eds), *Childhood and Schooling in (Post)Socialist Societies: Memories of Everyday Life*. Cham: Springer International Publishing.
- Portelli, Alessandro. 1991. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. Albany: State University of New York Press.
- Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Radstone, Susannah. 2000. Working with Memory: an Introduction. – Susannah Radstone (ed.), *Memory and Methodology*. Oxford: Berg.
- Rahkonen Keijo 1995. Elämäkerta: Tarua ja totta. – Elina Haavio-Mannila, Tommi Hoikkala, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.), *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautajoki, Hanna. 2018. Kokemuksellisuus yhteiskunnallis-poliittisessa mielipiteenmuodostuksessa. – Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Rautiainen, Pirjo. 2017. Kenttätöön lähteillä – katsaus kvalitatiivisen tutkimuksen perusteisiin. – *J@rgonia* 13(2007), <<http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia13.pdf>> (30.5.2020).
- Reid, Susan E. 2002. Khrushchev's Children's Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958–1962. – David Crowley & Susan E. Reid (eds), *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Block*. Oxford: Berg.
- Ricœur, Paul. 2000. *Memory, History, Forgetting*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ritchie, Donald A. 2014. *Doing Oral History*. New York: Oxford University Press.
- Romsics, Ignác. 2010. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Ropo, Eero. 2015. Identiteetti tutkimuskohteena. – Eero Ropo, Eero Sormunen & Jannica Heinström (toim.), *Identiteetistä informaatiolukutaitoon. Tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

- Rosenthal, Gabriele. 2004. Biographical research. – Clive Seale (ed.), *Qualitative Research Practice. Concise paperback edition*. London: SAGE Publications.
- Rustin, Michael. 2000. The biographical turn. – Prue Chamberlayne, Joanna Bornat & Tom Wengraf (eds), *The Turn To Biographical Methods In Social Science*. London: Routledge.
- Saarelainen, Juhana. 2013. Konteksti ja kontekstualisoiminen. – Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Turku: Turun yliopisto.
- Savolainen, Ulla. 2015. *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Sievers, Jaakko. 2010. Sillanrakentamista yli rintamalinjojen: Suomen ja Unkarin kylmän sodan aikaiset suhteet. – Jaakko Sievers & Marjatta Kinga (toim.), *Veljeskansan keskuudessa – Suomen Unkarin-edustustotoiminnan historiikki*. Budapest: Suomen suurlähetystö.
- Siikala, Anna-Leena. 1997. Toisiinsa virtaavat maailmat. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Silvan, Kristiina. 2018. Haastatteluja aika- ja kulttuurirajojen yli Valko-Venäjän kommunistisen järjestönuoruuden muistelukontekstissa. – *Elore* 25(2), <<https://doi.org/10.30666/elore.77132>> (30.5.2020).
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane. 2012. Editorial. – *International Journal of Heritage Studies* 18(6), <<https://doi.org/10.1080/13527258.2012.720794>> (30.5.2020).
- Smith, Laurajane. 2015. Intangible Heritage: A challenge to the authorized heritage discourse? – *Revista d'etnologia de Catalunya* 40(2015), p. 133–142.
- Sivula, Anna. 2015. Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. – *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*. <<http://kulttuuripolitiikantutkimus.fi/wp-content/uploads/2016/11/KPTVS2015.pdf>> (30.5.2020).
- Sivula, Anna. 2017. Kulttuurisen muistin kätkemä konflikti: Paikallista muistomerkkihanketta koskevien uutisten kommenttiketjut negatiivisen kulttuuriperinnön tilana. – Hanneleena Hieta, Aila Nieminen, Maija Mäki, Katariina Siivonen & Timo J. Virtanen (toim.), *Rajaamatta. Etnologisia keskusteluja*. Helsinki: Ethnos ry.
- Somogyvári, Lajos. 2014. Az iskolán belüli és kívüli nevelés színterei az 1960-as évek Magyarországn – beavatás az úttörőmozgalmi életbe. – *Iskolakultúra* 2014(3). <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00183/pdf/EPA00011_iskolakultura_2014_3_051-059.pdf> (30.05.2020).
- Suikkanen, Merita. 2012. Kiellettyjen tanssien hurmaa. Jatkosodan tanssikielto ja nurkkatanssikulttuuri. – Kari Teräs, Jarkko Keskinen & Suvianna Seppälä (toim.), *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Turku: Turun yliopisto.
- Syvänen, Antti & Ropo, Eero. 2015. Identiteetti, autobiografinen muisti ja yhteisöllinen media opettajankoulutuksessa. – Eero Ropo, Eero Sormunen, Jannica Heinström (toim.), *Identiteetistä informaatiokulttuuriin. Tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere: Tampereen Yliopistonpaino Oy.
- Szabó, Miklós. 2001. A klasszikus kádárizmus, 1960–1968. – Arpád Rácz (ed.), *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életütről*. Budapest: Rubicon-Aquila-Könyvek.

- Söderholm, Stig. 1997. Kartan piste vai moderni uusheimo. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Teräs, Kari. 2000. Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. – Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.), *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. 2. osa. Turku: Turun yliopisto.
- Teräs, Kari. 2001. *Arjessa ja liikkeessä – Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Teräs, Kari. 2011. Epäilystä vuoropuheluun. Muistelmateokset historian tutkimuksen aineistona. – Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.), *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Teräs, Kari; Keskinen, Jarkko & Seppälä, Suvianna. 2012. Arki ja sota. – Kari Teräs, Jarkko Keskinen & Suvianna Seppälä (toim.), *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Turku: Turun yliopisto.
- Teräs, Kari & Hatavara, Mari. 2016. Minä, Kekkonen ja poliittinen rappio. Veikko Vennamon rakentama historiakuva ja kerronnalliset keinot muisteluaineistossa. – *Historiallinen aikakauskirja* 1(2016), <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1776927>> (30.5.2020).
- Teräs, Kari & Koivunen Pia. 2017. Historiallinen muistitietohaastattelu. – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Thompson, Paul. 1988. *The Voice of the Past: Oral History*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Tuomi-Nikula, Outi; Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura. 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. – Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, Taina. 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2017. Tirkistely vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. – Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Szakdolgozat kérdőív – Emlékek a Kádár-korszakból

Tisztelt Válaszadó!

Hartikainen Tiina vagyok, a Turku Egyetemen (Finnország) mesterképzésben résztvevő hallgatója vagyok. A Történelmi, Kulturális és Művészeti Tanszéken kulturális örökségek tanulmányokat folytatok, és ezen kívül magyar nyelvet tanulok.

Diplomamunkám témáját az emlékezéstudomány-kutatás területéről választottam, nevezetesen az 1960 és 1988 közötti időszak Magyarországnak a mindennapi életéről és politikai hangulatáról szeretnék írni. Kérem, segítse kutatásomat a mellékelt kérdőív kitöltésével, amivel nagyban hozzájárul diplomamunkám sikeres megírásához.

Kutatásomban az 1960 és 1988 közötti időszakban felnőtt magyar emberek gyermekkori emlékeit gyűjtöm össze. Szeretnék minél többet megtudni a mai magyar felnőtt gyermekkoráról. Emiatt a szakdolgozatomban leginkább az 5 és 18 éves korok között átélt és megtapasztalt eseménnyel szeretnék foglalkozni.

A kutatási témám a Kádár-korszakhoz kapcsolódik. Leginkább az alapján elemzem az eseményeket, hogy az akkor történt eseményeket megélt magyarok hogyan emlékeznek vissza ezen időszakra. A kutatásom célja, hogy megpróbáljam minél jobban megérteni, hogy milyenek érezték, hogy élték meg a gyermekek és a fiatalok az akkori mindennapi életet.

A kérdőívet zárt rendszerű webropol-kérdőívként kezeljük. A kutatásban való részvétel önkéntes és ha akarja névtelenül/álnévvel szerepel a kutatásban. **Minden összegyűjtött információt szigorúan bizalmasan kezelünk.** Ha érdeklik a kutatás eredményei vagy a follow-up interjú, akkor a kérdőív végén — kifejezetten erre a célra — megadhatja az elérhetőségét, amelyet szintén az adatvédelmi elvek betartása mellett kezelünk.

Kérem, hogy a kérdőív kitöltése során az alábbiakat vegye figyelembe:

A válaszadáskor kérem, hogy próbálja meg minél pontosabban felidézni az időszakot, és az akkori tapasztalatait, élményeit szerint a lehető legpontosabban válaszoljon a kérdésekre.

Kérem, hogy valamennyi kérdésre válaszoljon a saját szempontjai, illetve tapasztalatai szerint - úgy, ahogy azt leginkább sajátjának érzi. Ön szabadon elmondhatja a kérdéseken kívüli témákhoz kapcsolódó emlékeit is, ha fontosabb emlékei vannak a mindennapi életéről, mint a javasolt témák. Ön annyit írhat, amennyit jónak lát.

Kérem, próbálja felidézni az időszakot, és az akkori élményei szerint válaszoljon a kérdésekre. Például a válasz végén odaírhatja az életkorát vagy az esemény évét zárójelben, pl. (1953.), (11 éves voltam).

A kérdőív kitöltése körülbelül 30-45 percet vesz igénybe. A kérdőív kitöltését bármikor megszakíthatja és később folytathatja. Ebben az esetben kérjük, mentse el válaszait, és őrizze meg az azokra utaló linket, mivel később csak így tudja őket visszakeresni. Ha a kérdésekkel vagy a kutatással kapcsolatban valami kérdése van, bármikor kapcsolatba léphet velem, például e-mailben, telefonon vagy Facebookon.

A tanulmány 2019-ben készül el. A tanulmány angol és magyar nyelvű összefoglalója közzétételre is kerül. A tanulmány nyilvánosan elérhető a Turku Egyetem kiadói hálózatán. A válaszokat egyetlen személlyel sem lehet összekötni, és a személyes információk semmilyen összefüggésben nem kerülnek közzétételre.

Segítségét előre is nagyon köszönöm!

Kérdéseit, észrevételeit a Következő e-mail címen jelezheti:

Hartikainen Tiina
e-mail: xxxx@utu.fi
telefonszám: +358 xx xxx xxx
Facebook: xxx

A felmérés 2019.09.28-án lezárul.

Köszönöm szépen a válaszát és az együttműködést!

Üdvözlettel:
Hartikainen Tiina

Kuva tutkijasta.

A HÁTTÉRREL KAPCSOLATOS ADATOK

Neve (nem kötelező)/ Álnév:

Neme:

Kora:

Születési helye: (ország, megye, esetleg település)

Melyik az a település, ahol gyermekkorát/ fiatalkorát töltötte?

2. Iskolai végzettsége:

- Általános iskola
- Szakiskola
- Középiskola / Gimnázium
- Főiskola / Egyetem

3. Tartozik valamilyen nyelvi vagy vallási kisebbséghez?

- Nem
- Igen

Ha igen, melyikhez?

4. Aktívan részt vett-e a politikában fiatalkorában?

- Igen
- Nem

5. Aktívan részt vesz-e a politikában jelenleg?

- Igen:
- Nem:

6. Mennyire fontos volt az Ön életében a politika?

7. Kérjük válassza ki az alábbi listából, hogy vallási hovatartozását tekintve melyik valláshoz áll a legközelebb?

- katolikus
- kálvinista
- evangélikus
- zsidó
- ateista
- egyéb:

A MINDENNAPI ÉLET

8. Ön számára milyen fontos vagy különleges események kapcsolódnak az 1960 és 1988 közötti időszakhoz? *(Milyen fontos emlékképei vannak a politikai kérdésekkel vagy az ifjúsági életével kapcsolatban?)* / Mi tette emlékezetessé az eseményeket? / Milyen fontos emlékképei vannak a politikai vagy az ifjúsági életből, amelyekre a legjobban vissza tud emlékezni és miért?
9. Milyen volt felnőni az Ön hazájában 1960 és 1988 között? / Milyen volt a légkör fiatalkorában? Hol élt ebben az időszakban?
10. Milyen volt a mindennapi élet? Hogyan írná le egy átlagos napot a fiatalkorában? *Írhat például az iskolával, szabadidővel, barátokkal, otthonnal, családdal, stb. kapcsolatos témákról.*
11. Emlékszik-e arra, hogy a politika jelen volt-e a mindennapi életben? Ha igen, akkor hogyan és hol? / Volt-e olyan hely, ahol a politika erősebben jelen volt, mint máshol?

KAPCSOLAT A POLITIKÁVAL

12. Milyennek érezte a magyar politikai helyzetet fiatalkorában? / Volt-e olyan dolog, amiről nem beszélhettek akkoriban?
13. Milyen érzelmeket és gondolatokat ébreszt Önben a szocializmus, amelyet fiatalkorában megtapasztalt?
14. Emlékszik valami olyan dologra, amely a fiatalkorában megszokottnak tűnt, de napjainkban már nem az?
15. Mi az, amire nem jó szívvel emlékszik vissza? / Van-e olyan dolog, amit szívesen elfelejtene? Ha igen, akkor mit és miért? / Vannak-e még mindig olyan dolgok, helyek stb., amelyek aktívan emlékeztetnek a szocializmusra?

IDENTITÁS

16. Hogyan írná le/jellemezné a fiatal önmagát?
Például, milyen álmai, céljai vagy eszméi voltak?
17. Mi/ki volt a legnagyobb befolyással a fiatalkori énjére? / Melyek voltak a fontos értékek fiatalkorában? *Például a barátok, a tanárok, a család, az újságok, stb. hatásán lehet gondolkodni stb.*
18. Mekkora szerepe volt a fiatalkori tapasztalatainak a jelenlegi identitása kialakulásához? Ez miben nyilvánul meg?
19. A fiatalkori tapasztalatai kihatással voltak-e arra, hogy hogyan viszonyul a mai magyar politikához és a mindennapi élethez?
20. Hogyan jellemezné a mindennapi életet a mai Magyarországon?
Jellemezheti az általános hangulatot, írhat azokról a dolgokról, amelyek a mindennapi életéhez tartoznak, pl. egy héten, vagy azokról a dolgokról, amelyek másképp vannak, mint fiatalkorában.
21. A kutatással kapcsolatos egyéb megjegyzések/vélemény:
22. Mellékletek:
Ha a válaszhoz szeretne mellékletet csatolni (pl. fotó stb.) azt most egyszerűen megteheti. Csak válassza ki a gépéről a megfelelő fájlt (docx, pdf, jpg, stb.)
23. **Névvel / Név nélkül:**
 - Névvel:
 - Név nélkül
 - Álnév:
24. **Hozzájárul-e ahhoz, hogy a kutatási anyag a jövőben elemzésre kerüljön, illetve rögzítve legyen?** *Csak Hartikainen Tiina használhatja az anyagot további kutatásokhoz (például disszertációban).*
 - Igen
 - Nem:
25. **Elérhetőségek a későbbi kapcsolattartás végett (későbbi interjú):**
e-mail:

LIITE 2: Tutkimusyhteistyökumppaneiden esittelytekstit

Vastaaja AN52 varttui maaseudulla Hajdú-Biharin läänissä, Itä-Unkarissa. Hän kuuluu kalvinistikirkkoon. Hän on opiskellut yliopistotutkinnon. Nuorena hän ei ollut poliittisesti aktiivinen, eikä nykysinkään. Hän osallistui lapsena ja nuorena poliittiseen järjestötoimintaan pikkurumpalina ja tienraivaajana sekä seuraa politiikkaa nykyisin. Vastaajan AN52 lapsuudenperheessä vallitsi tiiviit perhe- ja sukulaissuhteet. Lapsuudessa merkittävimpiä henkilöitä olivat omat vanhemmat, etenkin isä sekä opettajat. Vastaaja oli ahkera ja oppi kotitöihin jo varhaisessa iässä. Poliitiikan läsnäolo ei näkynyt lapsuusarjessa. Hän muistelee aikaa nostalgialla: elämä oli yksinkertaista ja kiireetöntä, ilmapiiri tasapainoinen ja rento; köyhyys ei näkynyt, kaikilla oli työpaikka. Lapsuudessa ja nuoruudessa hän haaveili opettajan ja pedagogin työstä. Koulussa hän oli kympinoppilas. Hänen kerronnassaan välittyvät arvoista ahkeruus ja työteliäisyys. Vastaaja haaveili 80-luvulla ulkomaille matkustamisesta. Myöhemmin hän asui ulkomailla 1,5 vuotta.

Vastaaja BM56 varttui luoteisessa Komárom-Esztergom ja itäisessä Szabolcs-Szatmár-Beregin lääneissä, osin sotilasasuntoalueella. Perheessä vallitsi tiiviit suhteet. Vastaajalla on kaksi sisarusta. Katolilainen. Hän on opiskellut yliopistotutkinnon ja oli aina kiinnostunut politiikasta. 1970-luvulla vastaaja oli aktiivinen tienraivaaja. 17-vuotiaana hän kiinnostui laajemmin poliittisista kysymyksistä. Hän oli oppositioaktiivi. Lukioikäisestä lähtien hän kuvaa itseään uteliaana, skeptisenä ja tiedonjanoisena: hän etsi tietoa ulkopoliittisista tapahtumista ja Unkarin (tuolloin) vaietusta historiasta. 1980-luvun alussa hän erosi KISZ-nuorisojärjestöstä yhdessä opiskelijakavereidensa kanssa. Samoihin aikoihin hän alkoi lukea ja levittää Szamizdat-julkaisuja. Yliopistossa hänen yhteiskuntakriittinen ajattelunsa kehittyi, ja etenkin ystävät ja opettajat olivat tuolloin merkittäviä henkilöitä omassa elämässä. Nuoruudessaan hän löysi myös perusarvonsa, joita edelleen ovat vapaus, yhteisvastuu, ihmisarvoinen työ, toisten kunnioittaminen ja urheiluhenki.

Vastaaja CN53 syntyi ja varttui Bács-Kiskun läänissä, Etelä-Unkarissa. Hän kuuluu katolilaiseen kirkkoon ja kävi perheen kanssa kirkossa myös lapsuudessa. Koulutustausta hänellä on yliopistosta. Vastaaja CN53 ei ole nykyisen poliittisesti aktiivinen, mutta oli tätä nuoruudessa osallistumalla nuorisojärjestötoimintaan. Lapsuuden ja nuoruuden ilmapiiriä hän muistelee turvallisena ja rauhallisena. Arkiympäristö oli vakaa ja kaikilla oli turvattu toimeentulo. Nuorta itseään hän kuvailee alistuvaiseksi ja ujoksi. Eläimet olivat tärkeitä, parhaita ystäviä. Ihmisistä isoäiti oli merkityksellinen hahmo, jota hän kuvasi aina rauhallisena, kärsivällisenä, ystävällisenä ja väsymättömänä. Vanhemmat eristäytyivät hänen lapsuudessaan politiikasta, mihin hän kasvoi itsekin. Lapsuudesta nykyisyydessä on säilynyt realistinen ajattelutapa ja pelko unelmoida suuria.

Vastaaja DN48 syntyi Budapestissa ja varttui Budapestin lisäksi Somogyn läänissä, Lounais-Unkarissa. Hänellä on yliopistotutkinto. Ateisti. Nuorena vastaaja ei ollut poliittisesti aktiivinen, eikä nykyisinkään. Hän osallistui nuorisojärjestöjen toimintaan (mm. KISZ). Elämä lapsuudessa oli perhekeskeistä ja turvallista, mutta samalla hän kaipasi pois Unkarista. Kotiseudun vaatetehtaalla työskenteli ulkomaalaisia naistyöntekijöitä, jotka saivat hänet tuntemaan itsensä kansainväliseksi ja erityiseksi. Populaarikulttuuri – kuten länsimaiset televisio-ohjelmat sekä kirjat – oli hänelle tärkeää. Lapsena hän koki asteittaista yksinäisyyttä – hänellä oli muutamia hyviä ystäviä. Poliitiikkaan hän suhtautui kapinoiden, minkä taustalla vaikutti myös vanhempien ironinen ja vastustava asenne aikalaispolitiikkaa kohtaan. Nuorta itseään vastaaja kuvasi mm. sanoin: kulttuuriin pakenija; yksinäinen, siisti tyyppi ja hiljainen kapinoinja, joka ei osannut alistua valtaan. Luonteeltaan hän oli empaattinen ja arvosti vapautta.

Vastaaja EN37 syntyi ja varttui Budapestissa. Hänellä on yliopistokoulutus ja hän kuuluu juutalaisvähemmistöön. Poliittisesti hän ei ollut aktiivinen nuorena, eikä nykyäänkään. Uskonto ja poliittinen propaganda kehystivät hänen lapsuuttaan, mikä näkyi esim. poliittisten ja uskonnollisten hahmojen sekoittumisessa keskenään. Lapsuuden naapurustossa hän koki yhteisöllisyyttä. Hän muistelee enenevästi lapsuuttaan lastentarhassa: lastentarhaopettajattaret olivat tiukkoja ja käyttivät sekä henkistä että fyysistä nöyryytystä. Hänen isovanhempansa olivat puolueuskollisia ja matkustivat usein muihin sosialistisiin maihin kertoen matkoilta myös tarinoita. Isä oli tärkeä lapsuuden henkilö, joka vei tyttärensä myös mielenosoituksiin. Mielenosoituksia vastaaja muistelee positiivisina kokemuksina. Lapsuudessa hänellä oli paljon ystäviä ja myös suhteet aikuisiin olivat tiiviit. Lapsuuden ilmapiiri oli toiveikas. Taloudellisesti hänen perheellään oli kaikkea ja hän koki kuuluvuutta.

Vastaaja FM65 syntyi ja varttui Hajdú-Biharin läänissä, Itä-Unkarissa. Hänellä on yliopistotutkinto ja hän kuuluu kalvinistikirkkoon. Nuoruudessaan hän ei ollut poliittisesti aktiivinen, eikä nykysinkään. Hän vastusti aikalaispolitiikkaa ns. hiljaisesti kapinoiden. Kádárin Unkarista hän muistaa poliittisen manipuloinnin sekä yksityisyyden loukkaukset, keskittämisen- ja kansallisyrittämykset. Aikuisten keskuudessa oli edelleen (Rákósin ajoilta) aistittavissa pelon ilmapiiri. Sosialismia hän kuitenkin muistelee enemmän tai vähemmän onnellisena lapsuuden ja nuoruuden ajanjaksona, jolloin kaikilla oli työtä ja valtio avusti vuokra-asunnoissa. Yliopistovuodet olivat merkityksellisiä: hän arvosti opettajia, jotka kannustivat ilmaisemaan mielipiteitä. Nuorena hän haaveili lukion opettajan ammatista. Hän opiskeli järjestelmän vaihtuessa (1989) ulkomailla. Identiteetilleen keskisiä arvoja ovat isänmaallisuus (perheestä opittu) ja pyrkimys jatkuvaan uudistumiseen. Vastaaja harkitsee nykyisin tarkkaan mistä puhuu, miten puhuu ja kenelle puhuu.

Vastaaja GM43 varttui Jász-Nagykun-Szolnokin läänissä, Keski-Unkarissa. Hän on yliopistokoulutettu. Vastaaja on kuulunut lapsuudestaan lähtien roomalaiskatolilaiseen kirkkoon, minkä hän kokee asettavan itsensä marginaaliyhteisöön. Vastaaja ei ollut poliittisesti aktiivinen nuorena, eikä nykyisinkään. Hän osallistui järjestötoimintaan pikkurumpalina ja tienraivaajana, mutta suhtautui poliittiseen järjestötoimintaan väheksyen. Suhtautuminen Neuvostoliittoon oli kielteinen. Hän piti kielten opiskelusta. Lapsuudestaan hän muistaa sen, etteivät taloudelliset erot näkyneet ihmisten keskuudessa, vaikka osa ihmisistä sai etuja poliittisen asemansa johdosta. Lapsuudessa ja nuoruudessa keplottelut ja huijaukset olivat tavallista. Ilmapiiristä oli aistittavissa salaisuuksien ja pelkojen läsnäolo. Arki lapsuudessa ja nuoruudessa oli yksinkertaista: lapset kävivät koulua, aikuiset töissä. Vastaajalla on perhelähtöiset arvot. Hän ei pidä tekopyhyydestä. Hän oppi jo lapsena vaikenemaan ja pitämään mielipiteet omiaan, mikä on osoittautunut sittemminkin hyödylliseksi taidoksi ihmisten kanssa toimiessa. Suhtautuu politiikkaan skeptisesti.

Vastaaja HN43 syntyi ja varttui Bács-Kiskunin läänissä. Hän on perheen ainoa lapsi, minkä vuoksi hän vietti lapsena paljon aikaa myös yksin. Hänellä on yliopistokoulutus. Katolilainen. Vastaaja ei ollut poliittisesti aktiivinen nuorena, eikä ole sitä nykyisinkään. Lapsena hän osallistui järjestötoimintaan ja nautti pioneeritoiminnan yhteisöllisyydestä ja juhlallisuuksiin liittyvästä estetiikasta. Lapsuudessa hän ei kokenut puutetta mistään, eikä myöskään kokenut politiikan koskettavan elämäänsä. Kotiseudulla vietetty lapsuusarki oli hyvää – vapaata ja avointa. Hän ei kaivannut kotiseudulta pois, sitä vastoin kuvitteli menevänsä siellä naimisiin ja työllistyvänsä siellä. Lapsuuden kotiseudulla kaikki oli lähellä ja kaikki tunsivat toisensa. Lapsena vastaaja harrasti aktiivisesti. Hän mm. rakasti kirjojen lukemista. Kirjasto ja kirjat olivat hänelle tärkeitä. Hän on aina ollut hyvä

opiskelija ja lapsena hän haaveili opettajan ammatista. Merkityksellisiä ihmisiä ja asioita olivat kirjojen lisäksi opettajat, ystävät, perhe, ja arvioista rehellisyys.

Vastaaja IM80 varttui Borsod-Abaúj-Zemplén läänissä, Koillis-Unkarissa. Hänellä on yliopistokoulutus ja hän kuuluu katolilaiseen kirkkoon. Vastaaja ei ollut nuorena poliittisesti aktiivinen, eikä nykyäänkään. Hän osallistui puolueen järjestämiin yhteiskunnallisiin töihin, joissa muistelee ilmapiirin olleen hyvä ja yhteisöllinen. Nuoruudessa ei ollut niin kiire kuin nykyisin: aikaa riitti perheelle, ystäville, retkille, kalastukselle ja urheilutapahtumille. Vastaajalle fyysinen ja henkinen kehittyminen ovat olleet aina tärkeitä. Hän pyrki nuorena kehittymään hyväksi ammattilaiseksi. Hän myös oli ahkera oppilas ja menestyi opinnoissa. Hänen tulevaisuudentavoitteisiinsa kuului perhe ja lapsia, joita hän halusi kasvattaa "humanistisessa hengessä". Nuoruudessa merkityksellisiä hahmoja olivat oppinut isosetä sekä opettajat. Nuoruudesta hän muistelee edelleen elämänrytmin rauhallisuutta, vapaa-aikaa ja koulutuksen arvostusta sekä toisista välittämisen ja optimismin ilmapiiriä.

Vastaaja JM62 syntyi ja varttui Budapestissa (osin myös Somogyn läänissä, Lounais-Unkarissa). Koulutustaustaan hän on yliopistokoulutettu. Hän on katolilainen ja etenkin nuorena hän otti uskonnon vakavasti. Hänen maailmankuvansa oli politiikasta vapaa, avara. Vastaaja ei ole nykyisin poliittisesti aktiivinen, mutta oli sitä nuorena osallistumalla nuorisjärjestön toimintaan. Hän oli tienraivaajajohtajakoulutuksessa ja sai myöhemmin pienen työtehtävän KISZ-paikallisjärjestöstä. Hänelle poliittiset lapsi- ja nuorisjärjestöt olivat nuorisoyhteisöjä, ei luonteeltaan poliittisia. Poliittikka yleisesti oli jotain epämiellyttävää. Koulussa hän oli hyvä oppilas ja koki saaneensa myös erityiskohtelua (poliittisiin valintoihin liittyen) poikkeuksellisen hyvien arvosanojensa vuoksi. "Länsi" tuntui hänestä nuorena vieraalta. Koti oli "Idässä", jossa elämä oli suhteellisen vapaata. Vastaajalle tärkeitä arvoja ovat totuus, tieto, ihmisyyden ja Jumala. Lapsuudessa hän unelmoi työstä tieteen ja ihmisyyden parissa. Merkittäviä ihmisiä lapsuudessa olivat isoäiti (uskonnollisuus), isä (älykkyys), liikuntavammainen setä (avoimuus) ja lukion opettajat.

Vastaaja KN76 syntyi ja varttui Budapestissa. Hänellä on käynyt lukion. Nuorena hän unelmoi yliopisto-opinnoista, mutta pääsy jatko-opintoihin evättiin, koska hän ei kuulunut KISZ-järjestöön. Vastaaja ei ollut nuorena poliittisesti aktiivinen, eikä ole sitä nykyisinkään. Hän kuuluu katolilaiseen kirkkoon. Hänen esikoisensa syntyi vuonna 1965, jolloin hän työskenteli tehtaalla. Arki rakentui ostoksilla käynnistä, ruoanlaitosta ja lastenhoidosta. Hän pelkäsi valtionpoliisia. Taloudellisesti nuoruus oli hänelle tiukkaa. Vapaa-aikana hän kävi elokuvissa, joskus teatterissa. Nuoruudessa vallitsi säädyllisyys, säästäväisyys ja nuoriso käyttäytyi kohteliaasti. Hänelle tärkeitä arvoja ovat uskonnollisuus, auttavaisuus, säästäväisyys, luonnon kauneus ja elämän todellinen arvo. Elämässä tärkeää ovat moraali, usko, rehellinen työ, aidot ystävät ja perheen yhdistävä voima. Nuorena hän unelmoi opettajan ammatista. Tärkeimpiä häneen vaikuttaneita henkilöitä olivat viulunsoitonopettaja ja kuoronjohtaja. Sosialismissa varttuminen on opettanut hänet uskomaan itseensä ja omaan